

Autorskopravni aspekti otvorene znanosti

Jurak, Tamara

Professional thesis / Završni specijalistički

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb / Sveučilište u Zagrebu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:102:346658>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-07**



Repository / Repozitorij:

[Digital repository of the University Computing Centre \(SRCE\)](#)



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
Centar za poslijediplomske studije

Poslijediplomski interdisciplinarni specijalistički studij
Intelektualno vlasništvo

Tamara Jurak, mag. iur.

**AUTORSKOPRAVNI ASPEKTI
OTVORENE ZNANOSTI**

završni specijalistički rad

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
Centar za poslijediplomske studije

Poslijediplomski interdisciplinarni specijalistički studij
Intelektualno vlasništvo

AUTORSKOPRAVNI ASPEKTI
OTVORENE ZNANOSTI
završni specijalistički rad

Mentor: prof.dr.sc. Romana Matanovac Vučković

Student: Tamara Jurak, mag.iur.

Zagreb, svibanj 2021.

IZJAVA O AUTORSTVU

Pod punom moralnom i materijalnom odgovornošću izjavljujem da sam završni specijalistički rad: Autorskopravni aspekti otvorene znanosti, kojeg sam predala na ocjenu mentorici: prof.dr.sc. Romani Matanovac Vučković, napisala samostalno i da je napisani rad u potpunosti moje samostalno djelo.

Izjavljujem da ovaj rad nije objavljen niti korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obveza ni na ovom niti na nekom drugom visokom učilištu te da na osnovu njega nisam stekla ECTS bodove.

Izjavljujem da sam u radu poštovala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, posebice članke 16-19 Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Zahvala

Zahvaljujem se mentorici prof. dr.sc. Romani Matanovac Vučković na svim savjetima i pomoći.

Zahvaljujem se i Sveučilišnom računskom centru na prilici za daljnje usavršavanje, a prijateljima i kolegama na njihovoj podršci.

Posebna zahvala ide supruhu i djeci koji godinama slušaju o pravnim aspektima svega i svačega i koji su me podržali i bodrili u svemu, pa tako i u izradi ovog rada.

Sadržaj:

Sažetak.....	7
1 Uvod.....	8
2 Određenja pojmova „otvorenosti“ u znanosti	10
2.1 Otvorena znanost	10
2.2 Otvoreni pristup	12
2.3 Otvoreni (istraživački) podaci	18
2.4 Otvoreno obrazovanje.....	21
2.5 Otvoreni kôd	24
2.6 Otvoreno licenciranje.....	25
2.7 Ostali pojmovi „otvorenosti“	25
3 Autorska prava: suprotnost ili potpora otvorenoj znanosti?.....	26
4 Postizanje otvorenosti kroz sadržajna ograničenja isključivih autorskih prava.....	30
5 Postizanje otvorenosti kroz provedbu politika otvorenih podataka i ponovne uporabe informacija tijela javnog sektora	33
5.1 Ponovna uporaba prema Direktivi 2003/98/EZ i 2013/37/EU i Zakonu o pravu na pristup informacijama	33
5.2 Ponovna uporaba prema OD Direktivi	37
6 Otvoreno licenciranje korištenjem Creative Commons licencija.....	39
6.1 Pravni aspekti korištenja Creative Commons licencija u hrvatskom pravnom poretku	42
6.2 Pregled općih odredaba Creative Commons licencija	45
6.3 Vrste <i>Creative Commons</i> licencija	51
6.3.1 CC BY– Autorstvo	51
6.3.2 CC BY SA - Autorstvo - Dijeli pod istim uvjetima	54
6.3.3 CC BY ND - Autorstvo - Bez prerada.....	55
6.3.4 CC BY NC Autorstvo - Nekomercijalno.....	56

6.3.5	CC BY NC SA Autorstvo – Nekomercijalno - Dijeli pod istim uvjetima	58
6.3.6	CC BY NC ND - Autorstvo - Nekomercijalno - Bez prerada	59
6.3.7	CC0 - Public domain	60
6.3.8	Primjena Creative Commons licencija	61
7	Otvoreno licenciranje računalnih programa (Free and Open Source Software FOSS)	62
8	Pravne pretpostavke za otvorenu znanost u Hrvatskoj prema važećim propisima	66
9	Otvorena znanost u Hrvatskoj – trenutno stanje	72
10	Otvorena znanost nakon implementacije Direktiva 2019/790 i OD Direktive te osvrta na prijedlog novog ZAPSP-a	77
11	Zaključak	82
12	Literatura:	83

Sažetak

U radu se analizira sadržaj pojma otvorene znanosti te razvoj ideje otvorene znanosti kroz međunarodne i europske inicijative i politike. Pojam otvorene znanosti stavlja se u odnos s isključivim pravima koja proizlaze iz pravnog okvira autorskog i srodnih prava te se postizanje otvorenosti analizira kroz sadržajna ograničenja autorskih prava te kroz obvezu javnopravnih tijela na omogućavanje ponovne uporabe podataka. U radu se daje pregled pravnih aspekata korištenja *Creative Commons* licencija čija se primjena preporučuje od strane europskih tijela kako za postizanje otvorenosti znanstvenih sadržaja koji uživaju autorskopravnu zaštitu, tako i za postizanje otvorenosti podataka javnopravnih tijela. Daje se pregled uvjeta koje je prema važećim propisima potrebno ispuniti za postizanje otvorenosti znanstvenih sadržaja te opis trenutnog stanja u sustavu znanosti i visokog obrazovanja Republike Hrvatske. Rad završava prikazom preduvjeta za ostvarivanje otvorene znanosti u razdoblju nakon implementacija novih europskih direktiva, s posebnim osvrtom na relevantne odredbe prijedloga novog Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima.

Ključne riječi: otvorena znanost, otvoreni pristup, isključiva prava, *Creative Commons*

1 Uvod

U ovom radu analizira se odnos otvorene znanosti i autorskog prava. Pojam otvorene znanosti ovim se radom stavlja se u odnos s isključivim i apsolutnim pravima i pravnom zaštitom koju uživaju autori znanstvenih djela te se nastoji odgovoriti na pitanje u kojoj mjeri se takva zaštita prepoznaje kao suprotnost i prepreka otvorenoj znanosti te kako se otvorenost ipak postiže.

U radu se analizira pojam otvorene znanosti koja je od strane Europske komisije prepoznata kao preduvjet napretka znanosti, a kroz znanost, i sveobuhvatnog napretka Europske unije i njezinih građana. Zbog svojih prednosti otvorena znanost postaje prepoznata kao javni interes i kroz to dovodi do utjecaja i izmjena unutar zakonodavnog okvira Europske unije iz dva smjera koja se u radu izlažu.

Jedan smjer je omogućavanje veće otvorenosti kroz daljnje širenje sadržajnih ograničenja isključivih autorskih prava što će biti omogućeno implementacijom u nacionalna zakonodavstva Direktive (EU) 2019/790 Europskog parlamenta i Vijeća od 17. travnja 2019. o autorskim i srodnim¹ pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu i izmjeni direktiva 96/9/EZ i 2001/29/EZ² (dalje u tekstu: Direktiva 2019/790), a drugi smjer je širenje obveze ponovne uporabe podataka i na područje znanosti, kroz prilagodbu nacionalnih zakonodavstava Direktivi (EU) 2019/1024 Europskog parlamenta i Vijeća od 20. lipnja 2019. o otvorenim podacima i ponovnoj uporabi informacija javnog sektora³ (dalje u tekstu: OD Direktiva).

Nadalje, u ovom radu je opisan važeći pravni okvir i trenutno stanje otvorenosti znanstvenih sadržaja koji su autorska djela u Hrvatskoj. Poseban naglasak u radu dan je na pravne pretpostavke i mogućnosti primjene *Creative Commons* licencija čiju primjenu preporučuju mnogobrojna međunarodna i europska tijela.

¹ Naziv direktive na engleskom jeziku - Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC – jasno upućuje da se radi o srodnim pravima, iako se u hrvatskom prijevodu Direktive koristi izraz “prarodnim”.

² Direktiva (EU) 2019/790 Europskog parlamenta i Vijeća od 17. travnja 2019. o autorskim i srodnim pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu i izmjeni direktiva 96/9/EZ i 2001/29/EZ, Službeni list Europske unije L 130/92

³ Direktiva (EU) 2019/1024 Europskog parlamenta i Vijeća od 20. lipnja 2019. o otvorenim podacima i ponovnoj uporabi informacija javnog sektora, Službeni list Europske unije L 172/56

S obzirom da u sljedećem razdoblju slijedi prilagodba nacionalnog zakonodavstva dvjema direktivama koje izravno utječu na otvorenost u znanosti, rad sadrži i opis na koji će način navedene direktive utjecati na otvorenu znanost i autorska prava.

2 Određenja pojmova „otvorenosti“ u znanosti

2.1 Otvorena znanost

Nakon višegodišnjeg podržavanja inicijative otvorenog pristupa (*Open Access*) koji je u fokusu poglavito imao otvoreni pristup znanstvenim radovima i istraživačkim podacima, Europska komisija je putem programa Europske unije za istraživanje i inovacije za razdoblje od 2014. do 2020. godine „Obzor 2020“, prepoznala i važnost otvorenog pristupa samom procesu istraživanja i diseminaciji rezultata. Unutar toga je također prepoznata potreba za izgradnjom infrastrukture koja bi omogućila međuinstitucionalno i interdisciplinarnu suradnju svih sudionika istraživanja te javnosti, odnosno, građana.⁴ Širenjem područja primjene otvorenog pristupa nastao je pojam otvorene znanosti. Važno je napomenuti da se pojmovi otvorenog pristupa općenito i otvorenog pristupa npr. istraživačkim podacima i znanstvenim publikacijama kroz relevantne pravne dokumente Europske unije nadograđuju i međusobno preklapaju i nadopunjuju.

Sveobuhvatna definicija otvorene znanosti nastala je na projektu FOSTER (sada FOSTER Plus) unutar europskog programa „Obzor 2020“ (*Fostering the practical implementation of Open Science in Horizon 2020*) gdje se otvorena znanost definira kao potpuno otvoren istraživački proces i sadržava više pojmova⁵:

- otvoreni pristup - *Open Access*
- otvorene (istraživačke) podatke - *Open Data*
- otvoreno obrazovanje - *Open Education*,
- otvorenu evaluaciju istraživanja - *Open Evaluation*,
- otvoreno licenciranje – *Open Licencing*,
- otvorena metodologija znanstvenog istraživanja, odnosno, otvoreni pristup istraživačkom planu – *Open Methodology*,
- otvoreni pristup laboratorijskim bilješkama - *Open Lab Notes*,
- otvoreni kôd – *Open Source* i

⁴ Mrežne stranice programa Europske komisije „Obzor 2020“, <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/open-science-open-access> (posjećeno dana 11.01.2021. godine)

⁵ Mrežne stranice projekta FOSTER, <https://www.fosteropenscience.eu/foster-taxonomy/open-science-definition> (posjećeno dana 11.01.2021. godine)

- znanost nastala uz sudjelovanje građana, odnosno uključenost javnosti u znanstveni proces - *Citizen Science*.

Otvorena znanost je krovni pojam koji podrazumijeva otvorenost svih dijelova istraživačkog procesa. Za gore navedene pojmove ne postoje jednoznačne definicije niti ih je definiralo jedinstveno tijelo te su podložni promjenama uvjetovanim novim okolnostima i primjenom novih tehnologija.

Što se tiče pravnih dokumenata Europske unije, pojam otvorene znanosti prvi se puta spominje u Preporuci Komisije (EU) 2018/790 od 25. travnja 2018. godine o pristupu znanstvenim informacijama i njihovu čuvanju⁶.

Iz nastojanja Europske komisije da promovira pristup i upotrebu istraživačkih podataka financiranih javnim sredstvima nastala je neprofitna udruga OpenAIRE⁷, partnerstvo trenutno više od 60 institucija koja kroz projekte koje financira, intenzivno radi na izradi i implementaciji politika otvorenog pristupa i otvorene znanosti.

Važno je spomenuti i da Europska komisija inicijativom „European Open Science Cloud (EOSC)“ omogućava izgradnju računalne infrastrukture za pohranu i obradu istraživačkih podataka,⁸ za potrebe ostvarivanja otvorene znanosti kroz slobodnu i nesmetanju razmjenu i korištenje istraživačkih podataka.

Otvorena znanost predstavlja inicijativu kojom se postiže veća transparentnost, a time i kvaliteta rezultata znanstvenih istraživanja, povećava vidljivost znanstvenika i njihov utjecaj, potiče inovacije, jača gospodarstvo, omogućava brže prenošenje znanja i daje brojne druge prednosti.

⁶ Preporuka komisije (EU) 2018/790 od 25. travnja 2018. o pristupu znanstvenim informacijama i njihovu čuvanju, Službeni list Europske unije L134/12

⁷ Mrežne stranice OpenAIRE inicijative; <https://www.openaire.eu/> (posjećeno dana 11.01.2021. godine)

⁸ Strategija politike za istraživanje i inovacije EOSC, dostupno na mrežnim stranicama Europske komisije, https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/goals-research-and-innovation-policy/open-science/european-open-science-cloud-eosc_en (posjećeno dana 12.01.2021. godine)

2.2 Otvoreni pristup

Otvoreni pristup je „slobodan, besplatan i neometan mrežni pristup digitalnim znanstvenim informacijama koji omogućava čitanje, pohranjivanje, distribuciju, pretraživanje, dohvaćanje, indeksiranje i/ili drugo zakonito korištenje. Slobodan u ovom kontekstu znači trajno slobodan od bilo kakvih ograničenja i postavljanja uvjeta za pristup i korištenje“⁹. Otvoreni pristup kao širi pojam obuhvaća i otvorenost podataka, znanstvenih radova i obrazovnih sadržaja.

Otvoreni pristup kao pojam postao je poznat kroz *Budimpeštansku inicijativu o otvorenom pristupu*¹⁰ koju su još 2002. godine potpisali i objavili sudionici konferencije o otvorenom pristupu znanstvenim podacima, a koju je organizirao Institut za otvoreno društvo (*Open Society Institute, danas Open Society Foundations*¹¹). Ova inicijativa nastala je kao reakcija na činjenicu da se rezultati znanstvenih istraživanja objavljuju u znanstvenim i stručnim časopisima čiji izdavači naplaćuju pristup, dok se samo znanstveno istraživanje plaća javnim sredstvima. Naime, znanstvenici i studenti u želji za prepoznatljivošću i dijeljenjem znanja tradicionalno su bez naknade objavljivali svoje radove, no pristup njihovim rezultatima istraživanja, tj. znanstvenim i stručnim člancima bio je uvjetovan plaćanjem naknade izdavačima časopisa. Budimpeštanska inicijativa, odnosno, njezini potpisnici prepoznaju mogućnost promjene takve prakse pojavom interneta. U tom smislu inicijativa je definirala otvoreni pristup kao slobodan i besplatan pristup putem interneta. Tekst inicijative dao je preporuku za postizanje otvorenog pristupa znanstvenoj literaturi kroz dvije strategije:

1. Samoarhiviranje (*Self-Archiving*) – u smislu da je znanstvenicima potrebno dati alate i podršku za pohranu njihovih znanstvenih i stručnih članaka kroz elektroničke arhive – repozitorije koji bi bilo dostupni putem tražilica na internetu i time omogućili pretraživanje;
2. Časopisi u otvorenom pristupu (*Open-access Journals*) – u smislu da znanstvenici trebaju inicirati novu generaciju znanstvenih časopisa koji su u otvorenom pristupu,

⁹Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu,, dostupno na mrežnim stranicama:: <https://www.fer.unizg.hr/oa2012/deklaracija#> (posjećeno dana 30. listopada 2020. godine)

¹⁰Budimpeštanska inicijativa o otvorenom pristupu, dostupna na mrežnoj stranici: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read> (posjećeno 30. listopada 2020. godine)

¹¹Mrežne stranice Open Society Foundation: <https://www.opensocietyfoundations.org/> (posjećeno 30. listopada 2020. godine)

u smislu da se zatvorenost ne bi „skrivala“ iza zaštite autorskim pravima, nego upravo suprotno autorsko pravo bi se „iskoristilo“ za trajni otvoreni besplatni pristup. Kao preduvjet za postizanje takve otvorenosti prepoznata je potreba da se sredstva za naknadu troška izdavanja i održavanja takvih časopisa pronađu na drugi način, a ne plaćanjem naknade za pristup.

Nakon Budimpeštanske inicijative uslijedila je *Bethesdanska izjava o otvorenom pristupu u izdavaštvu*¹² donesena 2003. godine na sastanku članova biomedicinske istraživačke zajednice u sjedištu američkog medicinskog Instituta Howard Hughes. Sastanak je imao za cilj postizanje dogovora svih zainteresiranih dionika (znanstvenika, izdavača, knjižničara i drugih) oko omogućavanja otvorenog pristupa primarnim izvorima znanstvenih informacija. Navedena izjava definirala je pojam „*publikacije s otvorenim pristupom*“ na način da budu zadovoljena dva uvjeta:

1. Autori i nositelji autorskih prava dopuštaju svim korisnicima slobodno, neopozivo, u cijelom svijetu primjenjivo, trajno pravo pristupa publikaciji, kao i pravo umnožavanja, korištenja, distribucije, prenošenja i javnog prikazivanja rada te pravo izrade i distribuiranja prerada, u bilo kojem digitalnom obliku i za bilo koju primjerenu svrhu uz propisno navođenje autora, te pravo na izradu manjeg broja tiskanih primjeraka rada za svoju osobnu upotrebu.
2. Kompletan inačica rada i svi priloženi materijali, uključujući i kopiju dozvole kakva je gore navedena, pohranjuje se u prikladnom standardnom elektroničkom obliku odmah nakon prvog objavljivanja u najmanje jednom online repozitoriju pri nekoj akademskoj ustanovi, znanstvenoj instituciji, vladinoj agenciji ili nekoj drugoj afirmiranoj organizaciji koja nastoji omogućiti otvoreni pristup, neograničeno distribuiranje, interoperabilnost i trajnu pohranu.

Bethesdanska izjava daje smjernice institucijama i ustanovama koje financiraju znanstvena istraživanja, izdavačima, znanstvenicima, knjižničarima i drugima kako širiti znanstvene spoznaje kroz otvoreni pristup.

¹² Bethesdanska izjava o otvorenom pristupu u izdavaštvu, dostupna na mrežnoj stranici <https://legacy.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm> (posjećeno dana 30. listopada 2020. godine)

Sljedeći korak u promociji i podršci otvorenom pristupu predstavlja *Berlinska deklaracija o otvorenom pristupu iz 2003. godine*¹³ koja je također rezultat konferencije na temu otvorenog pristupa čiji je glavni inicijator bio njemački Institut Max Planck. Potpisnici Berlinske deklaracije ponavljaju osnovne postulate Budimpeštanske inicijative i Bethesdanske izjave te ističu namjeru postizanja napretka u primjeni otvorenog pristupa kroz:

- poticanje istraživača/primatelja novčane potpore da objavljuju svoje radove u skladu s načelom otvorenog pristupa,
- poticanje posjednika kulturne baštine da omoguće dostupnost svojih izvora na internetu,
- razvoj sredstava i načina za vrednovanje otvoreno dostupnih doprinosa i elektroničkih časopisa,
- zagovaranje priznavanja otvoreno dostupnih publikacija pri napredovanju u zvanjima te
- zagovaranje unutarnjih mjerila doprinosa infrastrukturi otvorenog pristupa putem razvoja softvera.

Sljedeći dokument važan za otvoreni pristup je *Deklaracija o pristupu istraživačkim podacima s javnim financiranjem*¹⁴ koju je 2004. godine donijela Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (*Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD*). I ta Deklaracija promiče otvoreni pristup i neograničeno korištenje istraživačkih podataka čime se potiče napredak znanosti te povećava vrijednost javnih ulaganja u istraživanje. U Deklaraciji se upućuje na donošenje smjernica za otvoreni pristup istraživačkim podacima te su iste donesene pod nazivom „*OECD Principles and Guidelines for Access to Research Data from Public Funding*“¹⁵. U ovom dokumentu, a radi ostvarivanja načela otvorenog pristupa istraživačkim podacima čije je prikupljanje financirano javnim novcem, naglašeni su sljedeći ciljevi:

¹³Berlinska deklaracija o otvorenom pristupu, dostupna na mrežnim stranicama Max Planck Society: <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration> (posjećeno 30. listopada 2020. godine)

¹⁴Deklaracija o pristupu istraživačkim podacima s javnim financiranjem, dostupno na mrežnim stranicama Organisation for Economic Co-operation and Development <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/157> (posjećeno dana 30. listopada 2020. godine)

¹⁵ OECD Principles and Guidelines for Access to Research Data from Public Funding, dostupno na mrežnim stranicama Organisation for Economic Co-operation and Development <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/157> (posjećeno dana 30. listopada 2020. godine)

- promoviranje kulture otvorenosti i dijeljenja istraživačkih podataka;
- poticanje razmjene dobre prakse u pristupu i dijeljenju podataka;
- poticanje svijesti o potencijalnim troškovima i koristima ograničenja u pristupu istraživačkim podacima čije je prikupljanje financirano javnim novcem;
- donošenje propisa i izrada politika i operativnih načela u svrhu reguliranja pristupa i dijeljenja istraživačkih podataka;
- davanje preporuka zemljama članicama u poboljšanju međunarodne razmjene istraživačkih podataka.

Donošenje navedenih dokumenata podiglo je svijest o važnosti otvorenog pristupa za znanstvenu zajednicu i društvo u cjelini te je i Europska komisija prepoznala njegovu važnost kroz dokumente kao što su;

- *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on scientific information in the digital age: access, dissemination and preservation*, SEC (2007)181¹⁶ od 14. veljače 2007. godine i
- *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions – Towards better access to scientific information: Boosting the benefits of public investments in research COM/2012/0401 final*¹⁷, od 17. srpnja 2012. godine.

Potonje priopćenje zagovara dostupnost znanstvenih informacija u okviru strategije „Europa 2020“ i promovira bolji i širi pristup znanstvenoj literaturi (publikacijama) tako što:

- potiče ubrzani razvoj inovacija – čime se postiže bolji gospodarski rast;
- njeguje suradnju i sprječavanje dupliciranja rezultata - čime se postiže veća učinkovitost;

¹⁶ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on scientific information in the digital age: access, dissemination and preservation, SEC(2007)181, dostupno na mrežnim stranicama Euro-lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52007DC0056> (posjećeno 2. studenog 2020. godine)

¹⁷ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions – Towards better access to scientific information: Boosting the benefits of public investments in research COM/2012/0401 final, od 17. srpnja 2012. godine, dostupno na mrežnim stranicama euro – lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52012DC0401> (posjećeno 2. studenog 2020. godine)

- potiče nadgradnju na postojećim rezultatima istraživanja - čime se povećava kvaliteta rezultata;
- uključuje građane i društvo u cjelini – čime se postiže transparentnost znanstvenog procesa.

Europska komisija je u navedenom priopćenju zauzela stav da se ekonomski rast podiže povećanjem razmjene i prijenosa znanstvenog znanja između svih dionika u znanstvenoj zajednici – sveučilišta, javnih financijera, knjižnica, državnih tijela i drugih. Također, Komisija smatra da pristup i korištenje znanstvenih informacija do kojih je došlo javnim financiranjem ne bi trebao biti uvjetovan ponovnim plaćanjem nego bi trebao biti dostupan tvrtkama i građanima u svom punom opsegu.

Ovim priopćenjem Europska komisija je prepoznala da postoji inicijativa znanstvene zajednice koja je nastala kao reakcija na trend povećanja cijena pristupu znanstvenim publikacijama, a koja ide u smjeru otvorenog pristupa koji omogućava korisnicima (čitateljima) besplatan pristup, upotrebu i ponovnu upotrebu znanstvenih publikacija putem interneta. U priopćenju se za postizanje otvorenog pristupa potiče korištenje dva modela – tzv. „zlatnog“ otvorenog pristupa i „zelenog“ otvorenog pristupa.

- „Zlatni“ otvoreni pristup (*“Gold” open access*) - izdavanje u otvorenom pristupu – preusmjeravanje troškova izdavanja znanstvene publikacija s čitatelja na autore. Te troškove bi snosilo sveučilište ili znanstveni institut s kojim je znanstvenik povezan ili institucija koja financira samo istraživanje.
- „Zeleni“ otvoreni pristup (*“Green” open access*) - samo-arhiviranje – objavljeni članak ili recenzirano izdanje znanstvenik arhivira u online repozitoriju prije, nakon ili istovremeno s objavom. Pristup takvom članku je često odgođen (tzv. embargo) na zahtjev izdavača kako bi prednost, odnosno, dodatnu korist ostvarili pretplatnici.

Što se tiče otvorenog pristupa u Obzoru 2020. u „Smjernicama za pravila otvorenog pristupa znanstvenim publikacijama i otvorenom pristupu istraživačkim podacima u Obzoru 2020.“¹⁸ od 21. ožujka 2017. osim pojma otvorenog pristupa i detaljnog pregleda već spomenuta dva modela otvorenog pristupa znanstvenim publikacijama, Europska

¹⁸ Smjernice za pravila otvorenog pristupa znanstvenim publikacijama i otvorenom pristupu istraživačkim podacima u Obzoru 2020, dostupno na mrežnim stranicama Europske komisije: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf (posjećeno dana 3. studenog 2020. godine)

komisija spominje *Creative Commons* licencije kao primjer licenciranja koji omogućuje otvoreni pristup.

*Preporuka Europske komisije o pristupu znanstvenim informacijama i njihovom čuvanju*¹⁹ donesena je 25. travnja 2018. godine i njome s Europska komisija izražava da prepoznaje da podaci i računarstvo visoke učinkovitosti dovode do promjena u metodama istraživanja i prenošenja znanja u okviru prelaska na otvorenu znanost.

Preporuke se odnose na:

- otvoreni pristup znanstvenim publikacijama – traženje da države članice osiguraju donošenje politika kojim bi se postiglo da sve znanstvene publikacije koje su rezultat javno financiranog istraživanja budu u otvorenom pristupu do 2020. godine
- upravljanje istraživačkim podacima – osiguravanje da su istraživački podaci vidljivi, dostupni, interoperabilni i ponovno uporabljivi unutar sigurnog i pouzdanog okruženja kroz digitalne infrastrukture;
- izgradnju infrastrukture za otvorenu znanost;
- vještine i kompetencije – donošenje politika i akcijskih planova kojima se postiže osposobljavanje i obrazovanje u otvorenom pristupu;
- poticaje i nagrade – politike razvoja akademskih karijera koje podupire i nagrađuje istraživače koji sudjeluju u kulturi razmjene rezultata istraživanja, posebno osiguravanje rane razmjene i otvoren pristup njihovim publikacijama;
- dijalog različitih dionika u otvorenoj znanosti na nacionalnoj, europskoj i međunarodnoj razini;
- strukturiranu koordinaciju država članica na razini Unije i praćenje provedbe Preporuke.

Svaka od navedenih preporuka Europske komisija daje nedvojbeni uputu državama članicama da definiraju i provedu jasne politike za širenje otvorenog pristupa, bilo znanstvenim publikacijama, bilo istraživačkim podacima koje su rezultat istraživanja financiranog javnim novcem.

¹⁹ Preporuka Europske komisije (EU) 2018/790 o pristupu znanstvenim informacijama i njihovom čuvanju, dostupna na mrežnim stranicama Euro-lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0790&from=GA> (posjećeno dana 3. studenog 2020. godine)

Europska komisija u Preporuci traži od država članica, među ostalim, osiguravanje „planova provedbe uključujući raspodjelu odgovornosti i odgovarajuće licenciranje“²⁰, pri čemu se u svim preporukama gdje je to primjenjivo, kao što su otvoreni pristup znanstvenim publikacijama i upravljanje istraživačkim podacima, navodi da „*uvjeti licenciranja koji se upotrebljavaju na tržištu ne smiju na neprimjeren način ograničavati rudarenje teksta i podataka u publikacijama koje proizlaze iz javno financiranog istraživanja u skladu s primjenjivim zakonodavstvom o autorskom pravu, a ne dovodeći ga u pitanje*“.

2.3 Otvoreni (istraživački) podaci

Otvoreni podaci su podaci koji se mogu slobodno koristiti bez ograničenja, koji se mogu ponovno koristiti i podijeliti. Treba napomenuti da otvoreni podaci mogu biti istraživački podaci koji mogu i ne moraju udovoljavati uvjetima zaštite autorskim pravom ali i drugi podaci tijela javne vlasti.

Kao što je već i navedeno, za otvorenu znanost bitan je i otvoreni pristup istraživačkim podacima, odnosno, onima koji nastaju kao rezultat znanstvenih i stručnih istraživanja.

Prikupljanje navedenih podataka zahtjeva velika ulaganja što financijska što ljudska te radi toga, ali i radi činjenice da se njihova ponovna uporaba može koristiti za druga istraživanja ti podaci imaju veliku vrijednost. S obzirom da se sveučilišta i druge ustanove visokog obrazovanja financiraju iz javnih sredstava, podaci bi trebali biti dostupni cjelokupnoj znanstvenoj zajednici i društvu općenito zbog čega je potrebno riješiti i pitanje prava navedenih institucija da se njima koriste i njima upravljaju. Dijeljenje i ponovna uporaba istraživačkih podataka smatra se dobrom znanstvenom praksom.

²⁰ Preporuka Komisije (EU) 2018/790 od 25. travnja 2018. o pristupu znanstvenim informacijama i njihovom čuvanju, dostupno na mrežnim stranicama Euro-lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0790&from=EN>

Pod pojmom „istraživački podaci“ smatraju se podaci koji su prikupljeni, zabilježeni ili generirani u svrhu analize da bi se došlo do novih, originalnih rezultata istraživanja²¹.

Istraživački podaci se prema stupnju korištenosti u procesu analize mogu dijeliti na sirove koji su inicijalno prikupljeni, očišćene koji su pripremljeni za analizu, obrađeni koji su rezultat provedene analize i prezentacijski koji predstavljaju verziju podataka prilagođenu prezentaciji.²²

Dijeljenje istraživačkih podataka svakako potiče i olakšava napredak znanosti, omogućuje interdisciplinarnu suradnju u znanstvenom istraživanju i transparentnost samog znanstvenog istraživanja.

Prepoznavši važnost dijeljenja i ponovne uporabe istraživačkih podataka, Europska komisija (EC), Nacionalna zaklada za znanost (NSF) i Nacionalni institut za standarde i tehnologiju (NIST) Vlade SAD te Ministarstvo za inovacije Australske Vlade, 2013. godine osnovale su *Research Data Alliance* (RDA) - globalnu organizaciju koja je usmjerena na stvaranje uvjeta za otvoreno dijeljenje i ponovnu upotrebu istraživačkih podataka te kroz to, stvaranje podrške inovacijama utemeljenim na istraživačkim podacima. RDA Europe je europski projekt (puni naziv: RDA Europe 4.0) koji ima za cilj da RDA Europe kao organizacija postane središnje tijelo za provedbu strategije Otvorene znanosti (kao jedne od tri glavna cilja europskih politika u istraživanju i inovacijama) kroz stvaranje nacionalnih RDA čvorova. Jedan od projektnih partnera je i Sveučilište u Göttingenu (UGOE) s kojim je Sveučilišni računski centar Sveučilišta u Zagrebu potpisao u rujnu 2019. ugovor o uspostavi hrvatskog nacionalnog RDA čvora, čije su zadaće:

- pružanje podrške za istraživačke podatke na nacionalnoj razini kroz usvajanje RDA preporuka i rezultata;

²¹ Mrežne stranice University of Edinburgh, Research Data Service: Our definitions. URL: <https://www.ed.ac.uk/information-services/research-support/research-data-service/after/data-repository/definitions> (2020-08-28), (posjećeno dana: 12. siječnja 2021. godine)

²² Celjak, Draženko; Dorotić Malić, Ivana; Matijević, Marta; Poljak, Ljiljana; Posavec, Kristina; Turk, Ivana: Istraživački podaci – što s njima - priručnik o upravljanju istraživačkim podacima, str. 4., dostupno na mrežnim stranicama Srca: <https://repozitorij.srce.unizg.hr/islandora/object/srce%3A327/datastream/FILE0/view> (posjećeno dana 12. siječnja 2021. godine)

- biti kontakt između nacionalnih istraživača, globalne RDA zajednice i nacionalnih tijela za financiranje znanosti;
- sudjelovati u definiranju europskih politika vezanih uz istraživačke podatke;
- doprinositi definiranju strategije RDA i sudjelovanje u RDA procesima.

Daljnju podršku dijeljenju i ponovnoj uporabi istraživačkih podataka dala je Europska komisija za istraživanja financirana u okviru programa Obzor 2020 koja propisuje *Open Research Data Pilot*²³ za objavu istraživačkih podataka u otvorenom pristupu.

U okviru novog programa Obzor Europa (2021. – 2027.)²⁴ otvorena znanost bit će standard na razini cijelog programa što podrazumijeva obvezan otvoreni pristup publikacijama te osiguran otvoreni pristup istraživačkim podacima.

U Hrvatskoj, Hrvatska zaklada za znanost najavljuje uvođenje obveznog Plana upravljanja istraživačkim podacima kao dio projektne prijave za istraživačke projekte u skladu s FAIR principima. FAIR principi²⁵ su:

- *Findable* (pronalazljiv)
- *Accessible* (dostupan)
- *Interoperable* (interoperabilan)
- *Reusable* (ponovno uporabljiv)

Mnogi financijeri zahtijevaju objavu istraživačkih podataka uz unaprijed definirane licencije te se i u tu svrhu spominju *Creative Commons* licencije.

Istraživački podaci i njihova otvorenost ujedno su i poseban predmet nove Direktive (EU) 2019/1024 Europskog parlamenta i vijeća od 20. lipnja 2019. godine o otvorenim podacima i ponovnoj uporabi informacija javnog sektora (preinaka)²⁶.

²³ Više o tome na mrežnim stranicama projekta OpenAir: <https://www.openaire.eu/what-is-the-open-research-data-pilot> posjećeno dana 13. siječnja 2021. godine)

²⁴ Horizon Europe – sljedeći program EU-a za istraživanje i inovacije (2021. - 2027.) URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/research_and_innovation/strategy_on_research_and_innovation/presentations/horizon_europe_hr_oblikovanje_nase_buducnosti.pdf (2020-08-28), (posjećeno dana 13. siječnja 2021. godine)

²⁵ H2020 Programme Guidelines on FAIR Data Management in Horizon 2020, dostupno na mrežnim stranicama Europske komisije: https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-data-mgt_en.pdf, (posjećeno dana 12. siječnja 2021. godine)

2.4 Otvoreno obrazovanje

Otvoreno obrazovanje znači obrazovanje koje podrazumijeva besplatno korištenje, preradu i dijeljenje obrazovnih materijala i podataka kroz koje postaje svima dostupno.

Otvoreno obrazovanje se temelji na digitalnim tehnologijama, a podrazumijeva otvoreni pristup obrazovnim sadržajima, odnosno, obrazovanje dostupno svakome jer omogućava besplatno korištenje, preradu i dijeljenje obrazovnih materijala i podataka. Zbog karakteristike otvorenosti takvi obrazovni sadržaji povećavaju i kvalitetu obrazovnog procesa i omogućuju njegovo stalno unapređivanje.

Europska komisija je u listopadu 2013. godine usvojila dokument pod nazivom „Otvaranje obrazovanja inovativnom podučavanju i učenju pomoću novih tehnologija i otvorenih obrazovnih resursa“²⁷ u kojem se potiče korištenje mogućnosti digitalne revolucije u obrazovanju i osposobljavanju što podrazumijeva znanje koje je dostupno svima kroz nove mogućnosti učenja. Dokument daje okvir za niz postupaka koje je potrebno provesti unutar četiri područja; stvaranje okruženja za otvoreno učenje što predstavlja priliku za ustanove, nastavno osoblje i korisnike (studente i učenike) da se organizacijski i sadržajno unaprijede osobito korištenjem novih tehnologija, korištenje otvorenih obrazovnih alata koji omogućavaju korištenje otvorenog obrazovnog sadržaja (znanja) radi poboljšanja njihove kvalitete i olakšavanja pristupa, povezivanje infrastrukture, novih tehnoloških proizvoda i usluga koje se nude te njihova interoperabilnost kao i već spomenuto iskorištavanje digitalne revolucije radi poboljšavanja obrazovnog procesa.

Otvoreni obrazovni sadržaji – „*Open Education Resources*“ ili OER kao pojam izvorno je usvojen 2002. godine tijekom foruma UNESCO-a o utjecaju otvorenih nastavnih materijala na visokoškolsko obrazovanje.

²⁶ Direktiva (EU) 2019/1024 Europskog parlamenta i vijeća od 20. lipnja 2019. godine o otvorenim podacima i ponovnoj uporabi informacija javnog sektora (preinaka), Službeni list Europske unije L172/56, dostupno na mrežnim stranicama Euro-lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1024&from=EN> (posjećeno dana 3. veljače 2021.)

²⁷ Dokument je dostupan na mrežnim stranicama Euro-lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A52013DC0654> (posjećeno dana 12. siječnja 2021. godine)

Značajan korak u prihvaćanju ideje o otvorenim obrazovnim sadržajima je Pariška deklaracija o otvorenim obrazovnim sadržajima²⁸ usvojena u lipnju 2012. godine na svjetskom kongresu održanom o toj temi. Deklaracijom se potiče licenciranje obrazovnih sadržaja financiranih iz javnih izvora otvorenim licencijama te se daju sljedeće preporuke:

- podizanje razine osviještenosti o postojanju i prednostima korištenja otvorenih obrazovnih sadržaja;
- stvaranje stimulativnog okruženja za korištenje informacijskih i komunikacijskih tehnologija;
- poticanje izrade strategija, politika i pravilnika vezanih uz otvorene obrazovne sadržaje;
- poticanje razvoja i primjene otvorenog licenciranja;
- podrška izgradnji kapaciteta za održivi razvoj kvalitetnih obrazovnih materijala;
- podrška strateškom udruživanju radi dijeljenja otvorenih obrazovnih sadržaja;
- poticanje razvoja i prilagodbe otvorenih obrazovnih sadržaja na raznim jezicima;
- poticanje istraživanja u području otvorenih obrazovnih sadržaja;
- poticanje otvorenog licenciranja otvorenih obrazovnih sadržaja čiji je nastanak financiran iz javnih izvora.

Daljnji korak UNESCO-a je usvajanje UNESCO OER smjernica²⁹ 2019. godine. Navedene smjernice smatraju se globalnim okvirom za otvoreno obrazovanje.

Ciljevi i područja koje smjernice navode su:

1. Omogućavanje svim ključnim dionicima obrazovanja izradu, pristup, ponovno korištenje, prilagodbu i distribuiranje otvorenih obrazovnih sadržaja te omogućavanje korištenja i primjene otvorenih licencija koje su sukladne nacionalnom zakonodavstvu i međunarodnim obvezama;
2. Razvoj politika i propisa koje podržavaju omogućavanje otvorenih obrazovnih sadržaja što podrazumijeva uključivanje vlada i nadležnih institucija u izradu i

²⁸ Paris OER Declaration, 2012., dostupno na mrežnim stranicama UNESCO: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/WPFD2009/English_Declaration.html (posjećeno 24. svibnja 2021. godine)

²⁹ UNESCO Recommendation on OER, dostupno na mrežnim stranicama UNESCO: <https://en.unesco.org/themes/building-knowledge-societies/oer/recommendation> (posjećeno dana 13. siječnja 2021. godine)

usvajanje pravnog okvira koji podržava licenciranje otvorenim licencijama obrazovnih i istraživačkih sadržaja koji su financirani javnim sredstvima;

3. Efikasan i opće primjenjiv pristup otvorenim obrazovnim sadržajima kroz strategije i programe koji uključuju korištenje tehnoloških rješenja koji omogućuju dijeljenje otvorenih obrazovnih sadržaja u otvorenim formatima kojima se postiže svima dostupan pristup, sudjelovanje u stvaranju i jednostavno pretraživanje otvorenih obrazovnih sadržaja;
4. Omogućavanje stimulativne okoline za stvaranje modela koji omogućuju održivost otvorenih obrazovnih sadržaja na nacionalnoj, regionalnoj i međuinstitucionalnoj razini te planiranje i probno testiranje novih održivih modela edukacije i učenja.
5. Podržavanje i olakšavanje međunarodne suradnje radi podržavanja suradnje među nadležnim tijelima pojedinih država radi sprječavanja da se investicije u otvorene obrazovne sadržaje dupliciraju i više država u smislu da se stvori globalni izvor otvorenih obrazovnih sadržaja.

Kao što je i vidljivo iz navedenih dokumenata i smjernica otvoreno obrazovanje je sveobuhvatni pojam koji se mijenja i nadograđuje te u sebi sadrži otvoreni pristup obrazovanju, ali i stvaranje otvorene infrastrukture za potrebe obrazovanja. Otvoreni pristup obrazovnim sadržajima i stvaranje otvorenog pristupa postojećim i novim javnim istraživačkim infrastrukturama te otvoreni pristup znanstvenim i stručnim informacijama nastalim sredstvima javnog financiranja bili su navedeni i u Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije iz 2014. godine.³⁰

Još u Pariškoj deklaraciji promovirana ideja otvorenog licenciranja dalje je razrađena te je u publikaciji UNESCO-a „*Guidelines on the development of open educational resources policies*“³¹ iz 2019. godine, prepoznata potreba da se za postizanje otvorenosti obrazovnih sadržaja urede pitanja intelektualnog vlasništva odnosno autorskih prava. Za otvoreno licenciranje izravno se daje preporuka korištenju *Creative Commons* licencija.

³⁰Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije „Narodne novine“ br. 124/2014, str. 171. i 243.

³¹ Guidelines on the development of open educational resources policies, dostupno na mrežnim stranicama UNESDOC: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371129.locale=en> (posjećeno dana 12. siječnja 2021. godine)

Što se tiče publikacija Europske komisije i drugih tijela Europske unije koja se bave otvorenim obrazovnim sadržajima te i same predstavljaju priručnike za implementaciju i primjenu otvorenog pristupa obrazovnim sadržajima neke su objavljene pod uvjetima *Creative Commons* licencija, dok se neke pozivaju na „*Policy for reproduction and reuse*“³² utemeljenu na Odluci Europske komisije iz 2011. godine o pravu na ponovnu uporabu dokumenata Europske komisije³³, a kojom se dozvoljava reproduciranje i prerada u komercijalne i nekomercijalne svrhe u svaku svrhu osim one zbog koje je inicijalno publikacija nastala.

2.5 Otvoreni kôd

Otvoreni kôd, odnosno, softver otvorenog kôda definira se kao softver koji se distribuira s izvornim kôdom ili izvorni kôd mora biti dostupan na javno objavljenom mjestu, mora biti distribuiran pod licencijom koja omogućuje pravo slobodne distribucije, pravo na izmjene i prerade softvera i njihovu daljnju distribuciju, zabranjuje diskriminaciju prema bilo kojoj osobi ili grupi osoba te ne zabranjuje korištenje programa za bilo koju svrhu ili primjenu³⁴.

Europska komisija je još 2014. godine donijela Softversku strategiju otvorenog kôda za razdoblje 2014. – 2017.³⁵, a novija je donesena u listopadu 2020. godine za razdoblje 2020. - 2023. U Strategiji se, između ostaloga, kao ciljevi Europske komisije navode poticanje dijeljenja i ponovne uporabe softvera i aplikacija te doprinos društvu znanja putem dijeljenja izvornog kôda Europske komisije. Iako je otvoreni kôd ovdje naveden kao sastavni dio otvorene znanosti, ova strategija ide i šire od toga te obuhvaća i usluge e-uprave Europske unije. Europska komisija je još 2007. godine donijela Javnu

³² Policy for reproduction and reuse, dostupno na mrežnim stranicama Europske unije:

<https://ec.europa.eu/jrc/en/open-education/reproduction-reuse> (posjećeno dana 12. siječnja 2021. godine)

³³ Commission decision of 12 December 2011 on the reuse of Commission documents (2011/833/EU), Službeni list Europske unije L 330/39, dostupno na mrežnim stranicama Euro-lex: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:330:0039:0042:EN:PDF> (posjećeno 6. veljače 2021. godine)

³⁴ Više o otvorenom kôdu na mrežnim stranicama <https://opensource.org/osd> (posjećeno dana 24. 05.2021.)

³⁵ Open source software strategy, dostupno na mrežnim stranicama Europske komisije: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/en_ec_open_source_strategy_2020-2023.pdf (posjećeno dana 28.01.2021. godine)

licenciju Europske unije (EURL) v. 1.0., a trenutno je na snazi Javna licencija Europske unije v.1.2. za softver otvorenog kôda odobrena 2017. godine.³⁶

Korištenje računalnih programa otvorenog kôda osobito je primjenjivo u obrazovnom sustavu i sustavu znanosti i visokog obrazovanja zbog besplatnosti i dostupnosti.³⁷

2.6 Otvoreno licenciranje

Otvoreno licenciranje – znači upravljanje autorskim pravima na način da se omogući što slobodnije korištenje autorskog djela i to barem slobodan pristup djelu, slobodnu distribuciju djela i preradu djela. Ugovori koji omogućuju otvorenost, odnosno, slobodno korištenje, dijeljenje i prilagođavanje autorskih djela (preradu), a čije korištenje, kao što je već i spomenuto u ovom radu, u više dokumenata preporučuje i Europska komisija su *Creative Commons* licencije, a pravni aspekti njihovog korištenja u pravnom sustavu Republike Hrvatske te ostvarivanje preduvjeta za njihovo korištenje od strane ustanova iz sustava znanosti i visokog obrazovanja su i značajan dio ovog rada.

2.7 Ostali pojmovi „otvorenosti“

Ostali pojmovi iz otvorene znanosti koji nisu manje značajni za otvorenu znanost ali možda i jesu za autorskopравни okvir otvorene znanosti su:

Otvorena evaluacija istraživanja³⁸ – predstavlja proces ocjenjivanja znanstvenih rezultata ne samo od recenzenata nego i od drugih znanstvenika i javnosti općenito.

Otvorena metodologija znanstvenog istraživanja i otvoren pristup laboratorijskim bilješkama - predstavlja otvoreni pristup istraživačkom planu i korištenoj metodologiji istraživanja kao i pristup bilješkama o uspjesima i neuspjesima u istraživanju.

³⁶ Provedbena odluka Komisije (EU) 2017/863 Službeni list Europske unije L 128/59, dostupno na mrežnim stranicama e Euro-lex: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32017D0863&from=EN>

³⁷ O pojmu softvera otvorenog kôda i slobodnom i otvorenom softveru (*free and open software* – FOSS) biti će još riječi kod otvorenog licenciranja u poglavlju 7.

³⁸ Mrežne stranice projekta FOSTER: <https://www.fosteropenscience.eu/taxonomy/term/128> (posjećeno dana 11.01.2021. godine)

Znanost uz sudjelovanje građana – predstavlja uključenost javnosti (građanstva) u znanstveni proces. Uloga građana, odnosno, javnosti može biti različita; građani mogu sudjelovati kao promatrači, ulagači, analitičari podataka ili kao sam izvor podataka³⁹.

Iz svega navedenog proizlazi da je radom mnogobrojnih međunarodnih i europskih tijela došlo do jačanja zahtjeva otvorenosti u svim dijelovima i nad svim rezultatima znanstvenog procesa. Zahtjev za otvorenost znanstvenog procesa i rezultata znanstvenog procesa uglavnom je postavljen prema znanstvenim institucijama kao zahtjev za stvaranjem okruženja za omogućavanje otvorenosti u znanosti, donošenjem politika otvornog pristupa kojima se takve institucije javno zalažu, ali i provode otvoreni pristup u znanosti. No, kako su rezultati znanstvenog procesa često autorska djela, za provedbu politika otvorenog pristupa u znanosti potrebno je ispunjenje određenih pravnih preuvjeta, a to uključuje poznavanje i ispravnu primjenu odredaba propisa kojima se štite autorska prava.

Ovdje je potrebno napomenuti da predmetom otvorene znanosti mogu biti i druga prava intelektualnog vlasništva, no s obzirom da su tema ovog rada autorskopравни aspekti otvorene znanosti, ovim radom će se razraditi odnos otvorene znanosti i pravne zaštite autorskih djela.

3 Autorska prava: suprotnost ili potpora otvorenoj znanosti?

Iz svih prethodno spomenutih dokumenata i inicijativa evidentno je da Europska unija otvoreni pristup u znanosti vidi kao javni interes i politički cilj te da postoji tendencija da se kroz politike otvorenosti u pojedinim segmentima znanosti želi postići da gotovo sve što se unutar znanosti proizvede, treba biti predmetom ponovne uporabe, radi stvaranja dodatne vrijednosti ili drugog daljnjeg iskorištavanja, osobito ako je riječ o znanosti financiranoj javnim sredstvima. Inicijatori i predvodnici otvorene znanosti trebale bi biti institucije iz sustava znanosti i visokog obrazovanja. Istodobno, s druge strane, u kontinentalno europskom pravnom okviru autorskog i srodnih prava, osim što se kroz

³⁹ Strategija oblikovanja digitalne budućnosti Europe, dostupno na mrežnim stranicama Europske komisije, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/citizen-science> (posjećeno dana 12.01.2021. godine)

moralna prava štite duhovne veze autora s njegovim djelom, jamče se i apsolutna i isključiva prava⁴⁰ autora da odobri ili zabrani svaku radnju vezanu uz njegovo autorsko djelo. Navedeno poimanje autorskih prava kao isključivih prava u odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima⁴¹ (dalje u tekstu: ZAPSP) pronalazimo prvenstveno kroz odredbu članka 18. u kojoj se navodi da autor ima isključivo pravo sa svojim autorskim djelom i koristima od njega činiti što ga je volja, što autor ostvaruje kroz svoja imovinska prava (reproduciranje, distribucija, priopćavanje autorskog djela javnosti i pravo prerade).

Dakle, konceptu otvorenosti prema kojem rezultat znanosti treba biti moguće koristiti na svaki način, dalje dijeliti ili javno objavljivati kao prepreka stoji privatno i isključivo pravo autora čijim je radom nastao taj rezultat, da odobri bilo kakvo njegovo iskorištavanje.

Kod zagovornika otvorene znanosti postoji generalna percepcija da je autorsko pravo suprotno otvorenosti i otvorenom pristupu, odnosno, da su prava autora prepreka za otvorenost znanstvenih sadržaja, a uređivanje odnosa s autorom se čini nerazumljivim i kompleksnim. Prvi razlog tome je što autorsko pravo kakvo je ono prihvaćeno u hrvatskom pravnom sustavu i općenito kontinentalno europskom pravnom krugu, prvenstveno u smislu uvijek priznate veze djela s autorom, manje razumljivo u odnosu na neke druge pravne institute, npr. pravo vlasništva. Drugi razlog se može potražiti u miješanju pojmova autorskog prava s pojmom *copyrighta* s kojim je šira javnost upoznata zbog utjecaja anglosaksonske kulture, ali i zbog boljeg razumijevanja koncepta koji je bliži konceptu vlasništva. *Copyrightom* se više štiti objekt *copyrighta* nego autor, izvorni nositelj može biti i pravna osoba⁴², a prijenosom prava moguć je potpuni gubitak veze s autorom ili izvornim nositeljem⁴³. Upravo je česta zablude da je vlasnik i nositelj prava pravna osoba koja je financirala ili na drugi način omogućila izradu nekog autorskog djela. U hrvatskom i kontinentalno europskom pravnom sustavu izvorni nositelji autorskog prava mogu jedino

⁴⁰ Više o autorskim isključivim pravima: Matanovac Vučković, Romana; Kanceljak, Ivana, Pravo na ponovnu uporabu informacija javnog sektora prema autorskom pravu i srodnim pravima – sukob javnopravnog i privatnopravnog načela, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu br. 68., 2018., str. 369.-371.

⁴¹ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima (167/03, 79/07, 80/11, 125/11, 141/13, 127/14, 62/17, 96/18)

⁴² Više o tome: Gliha, Igor, Prava na autorskim djelima u radnom odnosu i po narudžbi, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 56, Posebni broj, 2006., str. 796-797.

⁴³ Više o tome: Matanovac Vučković, Romana; Kunda, Ivana, Raspolaganje autorskim pravom na računalnom programu – materijalnopravni i kolizijskopravni aspekti, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci (1991) v. 31. br. 1. Suppl., str 96-97.

biti fizičke osobe koje su djelo stvorile, npr. znanstvenici koji su svojim istraživanjem i radom zadovoljili uvjet originalnosti i individualnog karaktera djela koje su stvorili. Zbog toga im se priznaje jedinstveno isključivo pravo koje ima dvije komponente, moralnu i imovinsku⁴⁴. Takvo pravo je u cijelosti neprenosivo (osim nasljeđivanjem i razvrgnućem nasljedničke zajednice) te autori u pravilu slobodno raspolažu samo njegovom imovinskom komponentom, i to kroz osnivanje prava iskorištavanja, koje može biti isključivo ili neisključivo, ograničeno ili neograničeno vremenski, prostorno i sadržajno. Moralna prava su uvijek vezana uz autora kao fizičku osobu te njima autor ne može slobodno raspolagati. No, veza autora s autorskim djelom ogleda se i kroz raspolaganje imovinskopравnom komponentom jer se osnivanjem prava iskorištavanja pravo ne prenosi na drugoga, nego se pravo autora opterećuje tuđim pravom, zbog čega autor osnivanjem prava iskorištavanja ne gubi u potpunosti pravo nad svojim djelom, već mu se ono istekom vremena ili prestankom stjecatelja vraća.⁴⁵ Veza autora s djelom u imovinskopравnoj komponenti ogleda se i kroz činjenicu da autor ima pravo zahtijevati ukinuće isključivog prava iskorištavanja, kada su njegovi zakoniti interesi povrijeđeni, odnosno, ako nositelj isključivog prava iskorištavanja svoje pravo ne izvršava ili ga izvršava u nedovoljnoj mjeri.⁴⁶ Takvo poimanje autorskog prava, s uvijek prisutnom vezom autora i djela percipira se stoga kao prepreka slobodnom pristupu, korištenju i dijeljenju znanstvenih sadržaja, osobito jer se postizanje otvorenosti postavlja kao cilj institucijama u području znanosti i visokog obrazovanja koje onda moraju urediti odnose s autorima da bi navedeni cilj postigle.

Određena odstupanja od gore navedenih principa autorskog prava postoje kod računalnih programa. Na računalnim programima također se osniva pravo iskorištavanja autorskog djela, no za računalne programe koje je stvorio zaposlenik u izvršavanju svojih obveza ili slijedeći upute poslodavca, poslodavac je isključivo ovlašten izvršavati sva imovinska prava.⁴⁷ Također se zakonitom stjecatelju priznaju određena zakonom propisana prava kao iznimke od isključivih ovlaštenja koja pripadaju autoru.⁴⁸

S obzirom da se objekti otvorene znanosti često nalaze u bazama podataka te da su osobiti fokus otvorene znanosti istraživački podaci, potrebno je ukratko opisati način na

⁴⁴ Ibid., str. 96.

⁴⁵ Gliha, Igor, op.cit. (bilj. 42), str. 805.-806.

⁴⁶ ZAPSP, čl. 45.

⁴⁷ ZAPSP, čl. 108.

⁴⁸ Više o tome u poglavlju 7.

koji je trenutno regulirana pravna zaštita baza podataka. Baze podataka uživaju zaštitu kao autorska djela kada udovoljavanju određenu mjeru originalnosti, odnosno, kada prema izboru ili rasporedu sastavnih elemenata čine vlastite intelektualne tvorevine njihovih autora⁴⁹. Zaštita takve baze podataka ne proteže se na njezin sadržaj te ne utječe na autorska prava na djelima koja se u njoj nalaze. Također, baze podataka koje nisu originalne, ali čiji nastanak, verifikacija ili predstavljanje zahtijeva kvalitativno i/ili kvantitativno znatno ulaganje koje se može sastojati u sredstvima, utrošenom vremenu ili trudu štiti se kao posebno pravo – pravo *sui generis* čiji je nositelj proizvođač te baze podataka, koji za razliku od drugih autorskih djela može biti i fizička i pravna osoba koja je poduzela inicijativu i rizik ulaganja⁵⁰. Kod neoriginalnih baza podataka predmet zaštite obuhvaća cjelokupan sadržaj baze podataka, svaki njezin kvalitativno ili kvantitativno znatni dio sadržaja, te kvalitativno ili kvantitativno neznatni dio sadržaja baze kada se takvi dijelovi koriste ponavljano i sustavno pa je to u suprotnosti s redovitim korištenjem baze podataka ili to neopravdano šteti zakonitim interesima proizvođača baze podataka.⁵¹

Dakle, javni interes otvorenosti u znanosti ograničen je isključivim pravima autora, a jačanje mnogobrojnih politika i inicijativa otvorenosti na međunarodnom i europskom nivou, dovodi do određenih pomaka u granicama isključivih prava autora radi ostvarivanja javnog interesa postizanja otvorenosti. Jedan način utjecaja na isključiva prava koja uživaju autori vidljiv je kroz širenje sadržajnih ograničenja isključivih prava kroz direktive koje uređuju područje autorskog prava, a drugi način je kroz nametanje obveze omogućavanja ponovne uporabe podataka tijela javnog sektora kroz direktive koje uređuju to područje.

Bez obzira na gore navedene pomake koji su ograničenog opsega i izrijekom propisani, isključiva prava autora i dalje se priznaju i štite kao najveća vrijednost te je postizanje otvorenosti u znanosti moguće jedino uz poštivanje tih prava. To međutim ne znači da postizanje otvorenosti nije moguće, nego da se otvorenost znanstvenih sadržaja omogućuje kroz adekvatno uređivanje odnosa sa autorom što ujedno i daje pravnu sigurnost nositeljima prava, kvalitetu i transparentnost rezultata znanstvenog procesa, a

⁴⁹ ZAPSP, čl. 7.st. 1.

⁵⁰ ZAPSP, čl. 147.

⁵¹ ZAPSP, čl. 148.

kroz pravo na iskorištavanje punog potencijala autorskog djela, ujedno se zadržava motivacija i individualni napredak znanstvenika.

4 Postizanje otvorenosti kroz sadržajna ograničenja isključivih autorskih prava

Kako je ideja otvorenog pristupa nastala kao rezultat jačanja interneta i novih tehnologija, treba spomenuti da je do olakšavanja otvorenog pristupa došlo kroz odredbe Direktive 2001/29/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 22. svibnja 2001. o usklađivanju određenih aspekata autorskog i srodnih prava u informacijskom društvu⁵² (dalje u tekstu: Direktiva 2001/29) koja nalaže prilagođavanje tehnološkom razvoju i novim oblicima iskorištavanja, no opet uz visoku razinu zaštite autorskog i srodnih prava.

Spomenuta Direktiva prepoznaje mogućnost da se kroz korištenje novih tehnologija poveća mogućnost stvaranja kreativnih djela koja mogu uživati autorskopravnu zaštitu, a za mogućnost propisivanja iznimaka i ograničenja nudi čvrsti okvir koji proizlazi iz nužnosti za primjenom novih tehnologija.

Nastavljajući se na dotadašnji europski pravni okvir, navedena Direktiva visoku razinu zaštite autorskih prava postiže kroz propisivanje obveze država članica da autorima priznaju isključiva prava davanja ovlaštenja ili zabrane za reproduciranje i za svako priopćavanje njihovih djela javnosti, s time da je proširila i pojam priopćavanja javnosti uključujući u navedeni pojam i slučajeve kada pripadnici javnosti nisu prisutni na mjestu gdje se obavlja radnja stavljanja na raspolaganje, do čega je došlo u tada novom elektroničkom okruženju. Međutim odredbama ove Direktive dana je mogućnost državama članicama da propišu iznimke i ograničenja od navedenih isključivih prava u okviru zadanom Direktivom. U pogledu znanstvenih i obrazovnih sadržaja, ograničenja i iznimke se odnose na reproduciranje u obrazovne i znanstvene svrhe i u korist javnih institucija kao što su knjižnice ili arhivi te na reproduciranje i priopćavanja javnosti kada je u pitanju korištenje autorskih djela isključivo namijenjeno davanju primjera u nastavi ili znanstvenom istraživanju, uz uvjet navođenja izvora uključujući i autora djela te u opsegu potrebnom za korištenje u navedene svrhe.

⁵² Direktiva 2001/29/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 22. svibnja 2001. o usklađivanju određenih aspekata autorskog i srodnih prava u informacijskom društvu, Službeni list Europske unije L 167/10

Navedene iznimke i ograničenja omogućene Direktivom 2001/29/EZ propisana su i kroz odredbe ZAPSP-a kao sadržajna ograničenja autorskog prava, taksativno nabrojana. Tako je predviđeno i ograničenje u korist javnih knjižnica, obrazovnih ustanova, muzeja i arhiva u smislu posebnih radnji umnožavanja koje one poduzimaju, a koje nisu izvršene radi ostvarivanja izravne ili neizravne imovinske ili komercijalne koristi⁵³ te korištenje isključivo namijenjeno davanju primjera u nastavi ili znanstvenom istraživanju, uz uvjet navođenja izvora, uključujući ime autora, i u opsegu potrebnom za nekomercijalne svrhe.⁵⁴ Navedene odredbe predstavljaju prvi korak u ograničenju isključivih prava autora u korist otvorenosti.

Do dodatnog širenja sadržajnih ograničenja isključivih prava dolazi kroz Direktivu 2019/790, čije odredbe tek trebaju biti inkorporirane u zakonodavstvo Republike Hrvatske, pri čemu se iznimke utvrđene Direktivom 2001/29/EZ, uz izmjene potrebne za provedbu nove direktive, i dalje primjenjuju.

Ova je Direktiva daljnje prilagođavanje autorskog prava digitalnom okruženju, a u pogledu otvorene znanosti značajne su odredbe koje se tiču rudarenja teksta i podataka i korištenje autorskih djela i drugih predmeta zaštite u digitalnoj i prekograničnoj nastavi.

U pogledu rudarenja teksta i podataka koje se koristi za potrebe znanstvenog istraživanja kao sredstvo za stjecanje novih znanja i inovacija, prepoznata je potreba za propisivanjem iznimke od isključivih prava autora i nositelja prava *sui generis* na davanje odobrenja za reproduciranje ili izvlačenje podataka iz baza podataka, jer u suprotnom pojedine radnje rudarenja teksta i podataka mogu predstavljati kršenje autorskih prava ili prava *sui generis*. Pod rudarenjem teksta i podataka podrazumijeva se automatska računalna analiza informacija u digitalnom obliku, a propisana iznimka odnosi se na sveučilišta i druge istraživačke organizacije te institucije kulturne baštine, pri čemu se pojam istraživačkih organizacija koji se razlikuje u različitim nacionalnim zakonodavstvima Europske unije, proširuje na svaku instituciju koja provodi istraživanja, uključujući npr. bolnice ili sveučilišne knjižnice. Subjekti na koje se odnosi ova iznimka moraju imati zakoniti pristup autorskim djelima ili drugim predmetima zaštite, a iznimka obuhvaća i pravo na zadržavanje kopija radi znanstvenog istraživanja isključivo i provjeru

⁵³ ZAPSP, čl. 84.

⁵⁴ ZAPSP, čl. 85.

rezultata. Ovom se iznimkom znatno olakšao položaj znanstvenih institucija u stvaranju rezultata koji imaju dodanu vrijednost što predstavlja primjer kako otvorenost može dovesti do napretka u znanosti.

Korak dalje predstavlja i opća iznimka za rudarenje teksta i podataka u druge svrhe osim znanstvenih, a koja omogućuje i drugim privatnim pravnim subjektima koje imaju zakonit pristup da koriste podatke potrebne za stvaranje dodatne vrijednosti. Ova iznimka se, međutim primjenjuje pod uvjetom da prava nisu pridržali nositelji prava.

Nadalje, iznimka od isključivih prava autora i nositelja prava *sui generis* propisana Direktivom 2001/29/EZ koja se odnosila na reproduciranje i priopćavanje javnosti autorskih djela u svrhu davanja primjera u nastavi Direktivom 2019/790 proširena je zbog korištenja novih alata u nastavi zbog čega je došlo i do dopunjavanja pojma priopćavanja javnosti. Zbog razvoja digitalnih alata i načina održavanja nastave utvrđena je potreba da se iznimkom izrijekom obuhvati i nastava na daljinu uključivo i na internetu kao i prekogranična nastava. Iznimka se propisuje u svrhu davanja primjera u nastavi i u mjeri koja je opravdana nekomercijalnom svrhom i pod uvjetom da se korištenje odvija okviru nadležnosti obrazovne ustanove, u njezinim prostorijama ili izvan njezinih prostorija, a putem sigurnog elektroničkog okružja kojem mogu pristupiti učenici, studenti i nastavno osoblje obrazovne ustanove te uz uvjet navođenja izvora, uključivo i ime autora. Sigurno elektroničko okruženje podrazumijeva kontrolu pristupa nastavnim sadržajima putem autentifikacije. Države članice mogu ograničiti primjenu navedenih odredaba u pogledu određenih vrsta korištenja djela ili vrsta samih djela poglavito materijala namijenjenih obrazovnom tržištu ukoliko su na tržištu dostupne prikladne licencije kojima se navedene radnje odobravaju sukladno potrebama obrazovnih ustanova.

Direktiva 2019/790 dodatno ojačava položaj autora u pogledu ekonomskog iskorištavanja njegovog djela jer obvezuje države članice da propišu pravo autora koji je prenio isključiva prava iskorištavanja djela, a do iskorištavanja nije došlo, da opozove licenciju ili prijenos prava. Navedeno pravo priznalo bi se nakon proteka nekog razumnog roka u kojem do iskorištavanja nije došlo, čije određivanje se prepušta državama članicama.

Velika novina Direktive 2019/790 je priznavanje isključivih prava reproduciranja i priopćavanja autorskih djela javnosti izdavačima informativnih publikacija za njihovo

korištenje putem interneta od strane pružatelja usluga informacijskog društva. Međutim, navedena zaštita ne obuhvaća znanstvene časopise i druge periodične publikacije znanstvenog karaktera.

Implementacija ove Direktive nalazi se u prijedlogu novog ZAPSP-a. Omogućuje se nenaplatno umnožavanje autorskih djela i autorskih baza podataka te predmeta srodnih prava bez odobrenja nositelja prava, te izvlačenje dijela sadržaja i ponovno korištenje sadržaja neoriginalne baze podataka od strane znanstvenih organizacija i institucija te institucija kulturne baštine za potrebe znanstvenog istraživanja, pod uvjetom da autorskim djelima i predmetima srodnih prava imaju zakonit pristup.

Zakonit pristup može se temeljiti na ugovornom odnosu s nositeljem prava pri čemu se izrijekom navodi pretplatnički odnos ili odnos zasnovan na politici otvorenog pristupa. Krug osoba za koje se smatra da imaju zakonit pristup smatraju se sve osobe koje su zbog povezanosti sa gore navedenim institucijama obuhvaćene pretplatama i ugovorima o korištenju. Osim u znanstvene svrhe, ograničenje isključivih prava autora i drugih nositelja u smislu umnožavanja autorskih djela autorskih baza podataka i računalnih programa i predmeta srodnih prava kao i radnje izvlačenja dijela sadržaja i radnje ponovnog korištenja cjelokupnog ili znatnog dijela sadržaja neoriginalne bez podataka na vremensko razdoblje opravdano svrhom rudarenja, a sukladno odredbama Direktive 790/2019, omogućeno je ako je ispunjen uvjet zakonitog pristupa i ako nositelji nisu izričito pridržali to pravo o čemu su na primjeren način o tome obavijestili moguće korisnike npr. jednostranom izjavom ili kroz odredbe općih uvjeta.

5 Postizanje otvorenosti kroz provedbu politika otvorenih podataka i ponovne uporabe informacija tijela javnog sektora

5.1 Ponovna uporaba prema Direktivi 2003/98/EZ i 2013/37/EU i Zakonu o pravu na pristup informacijama

Kao što je već naznačeno drugi način na koji se posredno utječe na otvoreni pristup, jest kroz provedbe politika otvorenih podataka i ponovne uporabe informacija tijela javnog sektora. Proces uvođenja obveze država članica da kroz nacionalno zakonodavstvo uvedu obvezu ponovne uporabe informacija javnog sektora započela je donošenjem Direktive

2003/98/EZ o ponovnoj uporabi informacija javnog sektora koja je proširena Direktivom 2013/37/EU od 26. lipnja 2013. godine (dalje u tekstu: PSI Direktiva).⁵⁵

Ideja ponovne uporabe informacija počiva na načelima da se podaci javnopravnih tijela trebaju učiniti dostupnima fizičkim i pravnim osobama koje bi mogle njima stvoriti dodanu društvenu vrijednost⁵⁶. Također, otvorenost podataka na daljnju uporabu proizlazi iz ideje da podaci koje su stvorila javnopravna tijela pripadaju javnosti jer su ih javnopravna tijela prikupila, održavala ili izradila u okviru svoje nadležnosti te su financirana iz javnih izvora. Otvorenim podacima postiže se veća transparentnost rada javnopravnih tijela i ekonomski razvoj kroz stvaranje, od strane fizičkih i pravnih osoba koje ih koriste, dodane vrijednosti podataka javnopravnih tijela.

Prema PSI Direktivi, predmet ponovne uporabe su dokumenti *„u posjedu tijela javnog sektora od strane osoba ili pravnih subjekata za komercijalne i nekomercijalne namjene drukčije od početne namjene u okviru javne zadaće za koju su dokumenti bili izrađeni“*. PSI Direktiva izrijeком se ne primjenjuje na znanstveno-istraživačku i obrazovnu zajednicu jer se u članku 1. točki 2. navodi da se *„ne odnosi na dokumente u posjedu obrazovnih i istraživačkih ustanova, uključujući organizacije uspostavljene za prijenos rezultata istraživanja, škole i sveučilišta, osim sveučilišnih knjižnica“*.

Zakon o pravu na pristup informacijama⁵⁷ (dalje u tekstu: ZPPI) kojim je navedena direktiva inkorporirana u nacionalno zakonodavstvo, regulira ponovnu uporabu informacija pri čemu informaciju definira kao *„svaki podatak koji posjeduje tijelo javne vlasti u obliku dokumenta, zapisa, dosjea, registra, neovisno o načinu na koji je prikazan (napisani, nacrtani, tiskani, snimljeni magnetni, optički, elektronički ili neki drugi zapis), a koji je tijelo izradilo samo ili u suradnji s drugim tijelima ili dobilo od druge osobe, a nastao je u okviru djelokruga ili u vezi s organizacijom i radom tijela javne vlasti.“* (članak 5. stavak 1. toč. 3.).

Iako se zbog adresiranosti na javnopravna tijela i gore navedene odredbe, čini da ova Direktiva ne ulazi u područje otvorene znanosti niti autorskog prava ipak posredno dolazi do utjecaja i na jedno i na drugo.

⁵⁵ Direktiva 2013/37/EU od 26. lipnja 2013. o izmjeni Direktive 2003/98/EZ o ponovnoj uporabi informacija javnog sektora, Službeni list Europske unije L175/1.

⁵⁶ Matanovac Vučković, Romana; Kanceljak, Ivana, op.cit. (bilj. 40.), str. 368.-369.

⁵⁷ Zakon o pravu na pristup informacijama (NN [25/13](#), [85/15](#))

Iz opisa objekata ponovne uporabe prema PSI Direktivi i nacionalnom propisu vidljivo je da predmet ponovne uporabe mogu biti i autorska djela. Međutim, PSI Direktiva, izričito propisuje da se ne primjenjuje na dokumente na koje prava intelektualnog vlasništva imaju treće strane⁵⁸, pri čemu se pod pravom intelektualnog vlasništva za potrebe tumačenja PSI Direktive smatraju samo autorsko i srodna prava, uključujući *sui generis* oblike zaštite⁵⁹. Nacionalni propis također isključuje obvezu omogućavanja ponovne uporabe informacija, između ostalog, u slučaju kada je informacija zaštićena propisima koji uređuju prava intelektualnog vlasništva⁶⁰. Navedene odredbe vode do zaključka da kada su u pitanju autorska djela čiji su autori treća osoba npr. kod stvaranja autorskog djela po narudžbi⁶¹ ili kada su autori zaposlenici tijela javne vlasti, njihova ponovna uporaba nalazi se izvan dosega PSI Direktive i nacionalnog propisa. Djela koja bi mogla uživati autorskopravnu zaštitu, a koja mogu biti predmet ponovne uporabe primjerice. kartografska djela ili prikazi znanstvene ili tehničke prirode kao što su crteži, planovi, skice, tablice i sl, a mogla bi to biti i baza podataka koju je stvorio zaposlenik javnopravnog tijela bilo da je riječ o autorskoj bazi podataka bilo da je riječ o *sui generis* pravu koje se priznaje proizvođaču baze podataka koji može biti zaposlenik javnopravnog tijela⁶².

U pogledu neoriginalnih baza podataka može se postaviti pitanje i uživa li javnopravno tijelo zaštitu koja se priznaje proizvođaču baza podataka. S obzirom da ZAPSP propisuje da nositelj *sui generis* prava može biti fizička i pravna osoba pri čemu nisu propisana ograničenja u pogledu pravnih osoba koje bi mogle biti nositelj prava, javnopravna tijela mogu biti nositelji ukoliko baza podataka udovoljava uvjetima zaštite propisanim odredbama ZAPSP-a. No, pitanje je može li se tvrditi da je javnopravno tijelo doista poduzelo rizik ulaganja koje se može sastojati u sredstvima, utrošenom vremenu ili trudu, a isto je za to uložilo javni novac te postoji vjerojatnost da je stvaranje takve baze rezultat potrebe koja proizlazi iz obavljanja službe, odnosno, kao neki od zadataka zbog kojeg je javnopravno tijelo ustrojeno⁶³.

⁵⁸ PSI Direktiva, čl. 11. st. 2. toč. 3.

⁵⁹ PSI Direktiva, recital 22

⁶⁰ ZPPI, čl. 30. st. 1. toč.1.

⁶¹ Više o tome: Gliha, Igor, op.cit. (bilj. 42), str. 811.-827.

⁶² Više o tome: Matanovac Vučković, Romana; Kanceljak, Ivana, op.cit. (bilj. 40.), str. 373.-376.

⁶³ Richter, Heiko, Open Science and Public Sector Information, *Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law*, Vol. 9, Issue 1 (May 2018), str. 62.

Objektom ponovne uporabe sigurno bi trebali biti i podaci i dokumenti koji udovoljavaju zakonskim uvjetima za priznavanje autorskopravne zaštite, a koje su u obavljanju svojih poslova izradili javni i državni službenici. Točka 22. preambule izvornog teksta PSI Direktive propisuje da iako sadržaj Direktive ne utječe na autorsko i srodna prava trećih osoba, tijela javnog sektora trebaju ostvarivati svoje autorsko pravo na način kojim se olakšava ponovna uporaba. Stoga bi tijela javne vlasti trebala osigurati ispunjenje zakonske obveze ponovne uporabe podataka uz poštivanje autorskih prava na način da urede pitanje osnivanja prava iskorištavanja autorskih djela nastalih radom u službi. Osnivanje prava iskorištavanja potrebno je ugovoriti s autorom zaposlenikom ili s trećom osobom od koje je naručio izradu autorskog djela. Osnivanje prava iskorištavanja mora udovoljavati svim uvjetima iz ZAPSP-a, pa bi javnopravno tijelo pravo iskorištavanja moralo urediti ugovorima o radu zaposlenika ili zasebnim ugovorima. Osnivanje prava iskorištavanja autorskih djela državnih službenika, s obzirom da se njihov radni odnos zasniva rješenjem o primanju u državnu službu, trebalo bi urediti zasebnim ugovorom⁶⁴. Pravo iskorištavanja autorskih djela koje bi omogućilo ispunjenje obveze tijela javne vlasti trebalo bi ugovoriti kao isključivo pravo, sadržajno prostorno i vremenski neograničeno, uz ugovaranje prava daljnjeg osnivanja prava iskorištavanja, a s obzirom da se djelo daje na uporabu u bilo koju, komercijalnu ili nekomercijalnu, svrhu te da je tijelo javne vlasti ovlašteno odobriti i isključivo pravo ponovne uporabe kada je to u javnom interesu.⁶⁵

U pogledu dozvola za ponovnu uporabu informacija koje su obvezna primjenjivati tijela javne vlasti, u srpnju 2018. godine u Republici Hrvatskoj donesena je Politika otvorenih podataka⁶⁶. Naime, prema odredbama Zakona o pravu na pristup informacijama, ponovna upotreba informacija znači, s jedne strane, pravo svakog korisnika (fizičke ili pravne osobe) na ponovnu uporabu informacija u komercijalne ili nekomercijalne svrhe, a druge strane, radi ostvarivanja prava korisnika na ponovnu uporabu informacija, tijelo javne vlasti ima obvezu na lako pretraživ način objaviti informacije dostupne za ponovnu uporabu, u strojno čitljivom i otvorenom obliku, u skladu s otvorenim standardima.

⁶⁴Tako i: Matanovac Vučković, Romana; Kanceljak, Ivana, op.cit. (bilj. 40.), str. 377.

⁶⁵ Zakon o pravu na pristup informacijama, članak 34.

⁶⁶ Politika otvorenih podataka, srpanj 2018., dostupno na mrežnim stranicama Središnjeg državnog ureda za razvoj digitalnog društva, <https://rdd.gov.hr/politika-otvorenih-podataka/281> (posjećeno dana 8. veljače 2021. godine)

Vrste dozvola za ponovnu uporabu određuju se odredbama Pravilnika o vrstama i sadržaju dozvola kojima se utvrđuju uvjeti ponovne uporabe informacija⁶⁷. Otvorena dozvola znači omogućavanje korisnicima slobodnu uporabu informacija, u komercijalnu ili nekomercijalnu svrhu koja uključuje umnožavanje (reproduciranje), distribuiranje, stavljanje na raspolaganje trećima te izmjene uz obvezno navođenje izvora informacije. Osim otvorene dozvole, tijelo javne vlasti, prema odredbama spomenutog Pravilnika, može u iznimnim i opravdanim slučajevima utvrditi ograničenja ili obveze za ponovnu uporabu informacija u kojem slučaju je obvezno na svojoj internetskoj stranici objaviti dozvole kojima se određuju uvjeti ponovne uporabe koje je samo izradilo, ili primijeniti standardne otvorene dozvole pri čemu se kao primjer navode *Creative Commons* ili druge. Ovdje treba naglasiti da je razlog omogućavanja u navedenim slučajevima primjene *Creative Commons* licencija na podatke koji nisu zaštićeni autorskim pravom, upravo u definiranju prava koja se prenose iako bi takva primjena bila primjenjivija u državama anglosaksonskog pravnog kruga.⁶⁸ Pri tome treba voditi računa da *Creative Commons* licencija koja zabranjuje komercijalnu uporabu, zbog propisane mogućnosti ponovne uporabe i u komercijalne i u nekomercijalne svrhe sukladno odredbama PSI Direktive i Zakona o pravu na pristup informacijama, ne bi bila primjenjiva. Sadržajno bi otvorenoj dozvoli najviše odgovarala najslobodnija licencija odnosno CC – BY⁶⁹.

5.2 Ponovna uporaba prema OD Direktivi

Dodatno jačanje prava ponovne uporabe informacija tijela javnog sektora utemeljeno je Direktivom 2019/1024, s kojom se zakonodavstva država članica Europske unije trebaju uskladiti do 17. srpnja 2021. godine. Ova direktiva predstavlja nadogradnju i doradu PSI Direktive.

Za potrebe ovog rada najznačajnije odredbe odnose se na proširivanje područja ponovne uporabe informacija i na istraživačke podatke nastale kao rezultat istraživanja financiranih javnim sredstvima i to sukladno načelu zadane otvorenosti i načelima FAIR⁷⁰, s time da ponovna uporaba istraživačkih podataka nije usmjerena samo na područje

⁶⁷ Pravilnik o vrstama i sadržaju dozvola kojima se utvrđuju uvjeti ponovne uporabe informacija („Narodne Novine“ 67/2017)

⁶⁸ Musa, Anamarija, Otvoreni podaci i ponovna uporaba informacija – Što građanima i javnom sektoru donosi Direktiva o otvorenim podacima?, Informator broj 6604 od 9.12.2019., str. 5.

⁶⁹ Vidi poglavlje 6.3.1.

⁷⁰ Vidi str. 51.

znanosti već je osobito usmjerena na njihovo ekonomsko iskorištavanje izvan znanstvene zajednice. Istraživački podaci se definiraju kao “dokumenti u digitalnom obliku, osim znanstvenih publikacija, koji se prikupljaju ili izrađuju tijekom znanstveno-istraživačkih aktivnosti i upotrebljavaju se kao dokazi u istraživačkim postupcima ili ih istraživačka zajednica općenito smatra potrebnima za provjeru istraživačkih nalaza i rezultata”⁷¹. Osim u ovoj odredbi i u preambuli Direktive izrijeком se navodi da odredbe koje se odnose na otvorenost istraživačkih podataka ne obuhvaćaju znanstvene publikacije, međutim, navodi se i da se istraživački podaci trebaju objaviti za ponovnu uporabu što ranije nakon provedbe istraživanja, što bi moglo negativno utjecati upravo na izradu znanstvenih publikacija jer je znanstvenicima potrebno određeno vrijeme za obradu i analizu istraživačkih podataka radi donošenja zaključaka koji se u njima izlažu.⁷² Osim toga, Direktiva propisuje da je pravo na ponovnu uporabu istraživačkih podataka besplatno što je, u slučaju da je njihova narav takva da ipak uživaju autorskopravnu zaštitu, u suprotnosti sa autorovim pravom na komercijalno iskorištavanje autorskog djela.

Direktivom se nalaže državama članicama da kroz donošenje nacionalnih politika osiguraju pristup istraživačkim podacima, pri čemu se trebaju uzeti u obzir i prava intelektualnog vlasništva u smislu postizanja načela „otvoreni koliko je moguće, zatvoreni koliko je potrebno“.⁷³ Istraživački podaci se svakako prema odredbama Direktive mogu koristiti u komercijalne i nekomercijalne svrhe ukoliko su financirani javnim sredstvima i ako su ih istraživačke organizacije učinile javno dostupnima putem institucijskog i tematskog repozitorija, pri čemu se moraju uzeti u obzir i postojeća prava intelektualnog vlasništva.

U Preambuli Direktive 2019/1024 navode se odredbe (recitali 54, 55, 56 i 61), koje određuju odnos ove Direktive prema isključivim autorskim pravima, prvenstveno stavljajući intelektualno vlasništvo trećih osoba izvan područja njezine primjene. Međutim, kada je u pitanju postojanje i ostvarivanje intelektualnog vlasništva tijela javnog sektora (recital 54.) Direktiva ne ulazi u isključiva prava, ali samo u mjeri u kojoj je njihovo ostvarivanje izvan granica utvrđenih Direktivom te uz uputu da javnopravna tijela trebaju ostvarivati svoja autorska prava na način kojim se olakšava ponovna uporaba.

⁷¹ OD Direktiva, čl. 2. st. 9.

⁷² Musa, Anamarija, op.cit. (bilješka 72.), str. 9.

⁷³ OD Direktiva, preambula, čl. 28.

Druge značajne odredbe vezane uz zaštitu povezanu s autorskim pravom su odredbe koje se odnose na proizvođače baza podataka. Naime, OD Direktiva izričito propisuje da proizvođač baze podataka kako je definiran Direktivom 96/9/EZ, a koji je javnopravno tijelo, ne smije koristiti svoje pravo na način kojim sprječava ponovnu uporabu ili je ograniči izvan granica postavljenih OD Direktivom⁷⁴.

Olakšavanje stjecanja prava iskorištavanja autorskih djela zaposlenika javnog sektora radi ispunjavanja obveza OD Direktive biti će provedeno kroz odredbe novog ZAPSP-a.⁷⁵

6 **Otvoreno licenciranje korištenjem Creative Commons licencija**

Kao što je već spomenuto dio otvorene znanosti jest i otvoreno licenciranje u kojem posebno mjesto zauzimaju i *Creative Commons* licencije, koje u više dokumenata u smislu otvorene znanosti preporučuje i Europska komisija.

Creative Commons licencije već su dugi niz godina sredstvo otvorenog pristupa autorskim djelima, nastali u inicijativama koje podržavaju slobodno dijeljenje i prerađivanje sadržaja. *Creative Commons* licencije često se nalaze između strogog pravila o zaštiti autorstva ili pojma „*All Rights Reserved*“ i pojma „*Copy Left*“ koji predstavlja odricanje od svih prava, te omogućuju ostvarivanje pojma „*Some Rights Reserved*“. Pri tome bih htjela napomenuti da se pojam „*Copy Left*“ često spominje kao pojam suprotan pojmu „*All Rights Reserved*“, no činjenica da napuštanje, ustupanje ili odricanje od nekog (autorskog) prava podrazumijeva, odnosno, u sebi sadrži pretpostavku njegovog stjecanja koje je utemeljeno na relevantnim propisima.

Creative Commons licencije izrađene su od strane američke udruge *Creative Commons*. To je neprofitna udruga nastala kao inicijativa proizašla iz *Centre for the Public Domain*, po vodstvom profesora autorskog prava Lawrence Lessiga. Inicijativa je, s jedne strane, bila rezultat jačanja interneta kao sredstva za razmjenu informacija, što utječe na dostupnost i razmjenu sadržaja općenito, pa tako i autorskih djela, a s druge strane kao

⁷⁴ OD Direktiva, čl. 1. st. 6.

⁷⁵ Prijedlog novog ZAPSP-a dostupan je na službenim stranicama Vlade RH:

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj1jfCz_XuAhUhJMUKHUOSCiYQFjADegQIChAD&url=https%3A%2F%2Fvlada.gov.hr%2FUserDocsImages%2F2016%2FSjednice%2F2020%2FStudeni%2F19%2520sjednica%2520VRH%2F19%2520-%25202.docx&usg=AOvVaw3dzNKvKKmTdidU7pjeAMym, više o tome u poglavlju 10.

reakcija na jačanje položaja nositelja prava u odnosu na autore u pravnom sustavu Sjedinjenih Američkih Država.

Osnovna filozofija *Creative Commons* inicijative (na što i sam naziv upućuje) je da kreativnost nastaje ili se uvećava uvidom i korištenjem nečega što već postoji, osobito autorskih djela. Da bi se kreativnost povećala potrebno je poticati dijeljenje sadržaja i omogućavanja korištenja već postojećih djela. Ovo naročito jer je korištenje interneta i omogućilo veći dostupnost i lakše mogućnosti razmjene sadržaja osobito obrazovnog, kulturnog i znanstvenog karaktera. Neki od razloga zašto bi autori birali *Creative Commons* licencije kao način kojim raspolažu pojedinim svojim autorskim pravima nenaplatno (što je jedno od obilježja *Creative Commons* licencija), su samo promocija, dobivanje priznanja za svoj rad, postizanje prepoznatljivosti i slično.

Creative Commons licencije potiču dostupnost i veću vidljivost autorskih djela čime se dalje potiče kreativnost, ali uz mogućnost da autor zadrži neka svoja prava, prvenstveno pravo biti označen kao autor djela. Prednosti objavljivanja djela pod uvjetima *Creative Commons* licencija su standardiziranost i jednostavnost primjene te dostupnost takvih djela kroz pretraživače (npr. „CC search“⁷⁶) koji pronalaze djela pod uvjetima tih licencija čime se djela čine brže i lakše dostupnima.

Međutim, korištenje *Creative Commons* licencija ima i svoje nedostatke, među kojima je i smanjena mogućnost naplatnog raspolaganja pravima jer se djelo objavljuje i daje na korištenje bez naplate. Ipak, autor ili drugi nositelj prava može djelo objaviti pod uvjetima npr. CC BY-NC licencije koja omogućuje korištenje djela osim u komercijalne svrhe, te bi u tom slučaju autor ili drugi nositelj prava za komercijalno korištenje djela mogao tražiti naknadu. Daljnji nedostatak *Creative Commons* licencija je praktična nemogućnost opozvati korištenje djela pod uvjetima izabrane licencije. Primjerice, obrazovni sadržaj objavljen pod uvjetima CC BY licencije (detalji o pravima koja se pojedinim vrstama licencija prenose nalaze se u poglavlju 6.3.), uz uvjet naznake izvornog autora, reproducira se i distribuira od strane svakog tko je preuzeo djelo i autor nema praktičnog načina u potpunosti opozvati licenciju pod kojom je djelo objavljeno. Kako prava iskorištavanja osnovana licencijom nisu vremenski ograničena, u praksi vrijede dok god traje autorsko pravo. Licencija se automatski opoziva, odnosno, prestaje vrijediti

⁷⁶ Dostupno na mrežnim stranicama: <https://search.creativecommons.org/>

jedino u slučaju korištenja djela suprotno njezinim uvjetima što bi, na primjer, kod CC BY licencije, bilo distribuiranje djela bez navođenja autora. Tu je vidljiv njihov drugi nedostatak. Naime, situacija u kojoj bi autor ili drugi nositelj prava pokušao tužbom ostvariti svoja prava prema svima koji su koristili djelo suprotno uvjetima iz licencije je znatno otežana zbog praktične nemogućnosti da se svakom takvom korištenju uđe u trag, pri čemu treba naglasiti da bi u nekim situacijama povreda licencije mogla biti i u dobroj vjeri, odnosno, bez znanja da povreditelji postupaju suprotno licenci pod kojom je djelo objavljeno. Najjednostavniji primjer toga bi bio da netko preuzme djelo pod uvjetima CC BY licencije i propusti navesti autora, ali dalje distribuira djelo. Sljedeća osoba ili osobe koje preuzmu djelo te ga prerade ne navedu na preradi autora izvornog djela.

Osim kao način licenciranja autorskih djela, *Creative Commons* licencije našle su svoju primjenu i kroz provedbu politika otvorenih podataka tijela javnog sektora, npr. u Hrvatskoj je dopuštena primjena standardnih otvorenih dozvola čiji je primjer *Creative Commons* licencija. *Creative Commons* licencije smatraju se dobrom praksom u smislu da sadržavaju odredbe koje bi se trebale primijeniti i kod ponovne uporabe informacija jer omogućuju uporabu, reproduciranje i distribuciju podataka uz navođenje autora, odnosno izvora podatka, a strojno su čitljive i dostupne na internetu. Tako se i u Pravilniku o vrstama i sadržaju dozvola kojima se utvrđuju uvjeti ponovne uporabe informacija u određenim slučajevima upućuje na korištenje *Creative Commons* licencija⁷⁷. U Smjernicama Europske komisije o preporučenim standardnim dozvolama, skupovima podataka i naplati ponovne uporabe dokumenata 2014/C 240/01⁷⁸ daje se preporuka za korištenje *Creative Commons* licencije CC0 (Public domain – Javno dobro) koje kroz jednostavnu obavijest uređuju pravni status dokumenata kao javnog dobra u slučaju isteka autorskopravne zaštite ili kad su u pitanju dokumenti koji nisu predmetom zaštite autorskim pravom. Navedena licencija se spominje i kao sredstvo koje omogućuje odricanje od autorskih prava i prava baza podataka, u nacionalnim zakonodavstvima u kojima je to primjenjivo. Preporuka za korištenje standardnih otvorenih dozvola dostupnih na internetu koje omogućavaju slobodnu uporabu, mijenjanje i dijeljenje dana je i

⁷⁷ Pravilnik o vrstama i sadržaju dozvola kojima se utvrđuju uvjeti ponovne uporabe informacija (NN 67/2017), čl. 2. st. 4. i čl. 6. st.4.

⁷⁸ Smjernice Europske komisije o preporučenim standardnim dozvolama, skupovima podataka i naplati ponovne uporabe dokumenata 2014/C 240/01, Službeni list Europske unije C 240/01

Direktivom 2019/1024⁷⁹. Međutim, *Creative Commons* licencije su, prema definicijama koje se u njima nalaze i prema svom sadržaju, osmišljene za licenciranje autorskih prava pa je njihova primjena primjerenija za autorska djela nastala u obavljanju poslova tijela javne vlasti od strane zaposlenika tih tijela ili za skupove podataka koje javnopravna tijela objavljuju u okviru svoje obveze otvorenosti, pod uvjetom da ti skupovi podataka udovoljavaju definicijama o bazama podataka kao predmetima zaštite autorskim pravom. Također bi predmetom licenciranja putem *Creative Commons* licencija mogli biti skupovi podataka koji ispunjavaju pretpostavke za bazu podataka zaštićenu kao pravo *sui generis* u kojem slučaju bi nositelj prava bilo javnopravno tijelo koje je preuzelo inicijativu i rizik ulaganja sukladno članku 147. ZAPSP-a te se time smatra proizvođačem baze podataka.

6.1 Pravni aspekti korištenja Creative Commons licencija u hrvatskom pravnom poretku

Prvo što je potrebno riješiti kada su u pitanju *Creative Commons* licencije jest da su one namijenjene raspolaganju pravima nad autorskim djelima te ih je potrebno analizirati u kontekstu njihove primjenjivosti unutar autorskog prava. Unatoč njihovom nazivu, nije riječ o ugovoru o licenciji reguliranom odredbama Zakona o obveznim odnosima⁸⁰ (dalje u tekstu: ZOO), jer se ugovori o licenciji sklapaju za ugovaranje prava iskorištavanja predmeta prava industrijskog vlasništva, a ne autorskog prava⁸¹. Odredba članka 699. ZOO definira ugovor o licenciji kao ugovor koji obvezuje davatelja licencije ustupiti stjecatelju licencije u cjelini ili djelomično pravo iskorištavanja izuma, znanja i iskustva, žiga, uzorka ili modela, a stjecatelj licencije obvezuje se platiti mu za to određenu naknadu

ZAPSP propisuje da se autorskim pravom raspolaže osnivanjem prava iskorištavanja autorskog prava ugovorom, davanjem odobrenja (dozvole) za korištenje ili drugim pravnim poslom. Osnivanje prava iskorištavanja može podrazumijevati iskorištavanje autorskog djela na svaki ili određen način, kao isključivo ili neisključivo pravo, ograničeno sadržajno, vremenski i prostorno.⁸² Kako se u spomenutim odredbama Zakona navodi da se autorskim pravom može raspolagati i davanjem odobrenja (dozvole)

⁷⁹ Direktiva 2019/1024, preambula čl. 44.

⁸⁰ Zakon o obveznim odnosima ("Narodne novine" br.: 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18)

⁸¹ Matanovac Vučković, Romana; Kunda, Ivana, op.cit. (bilj. 43.), str. 101.-102.

⁸² ZAPSP, čl. 44. st. 1. i 2.

za korištenje (dozvola - *lat. licentia*) uzimajući u obzir predmet raspolaganja *Creative Commons licencija*, može se smatrati da njihovom primjenom autor daje odobrenje (dozvolu) za korištenje svog autorskog djela, uz uvjete koji su u njoj navedeni, a može se smatrati i ugovorom kojim se osniva neisključivo pravo iskorištavanja autorskog djela s neograničenim brojem osoba⁸³.

Pitanje valjanosti korištenja *Creative Commons* licencije kao ugovora između autora i neograničenog broja osoba može se postaviti i vezano uz pitanje valjanosti njegove forme, a obzirom da ZAPSP propisuje da se pravo iskorištavanja autorskog djela može dati putem ugovora koji mora biti sklopljen u pisanom obliku. Iako ZAPSP govori da „*ugovor na temelju kojeg se stječe pravo iskorištavanja autorskog djela (autorskopравни ugovor) mora biti sklopljen u pisanom obliku, osim ako ovim Zakonom nije drugačije određeno*“, što ne sadrži članak 44. stavak 1. ZAPSP-a koji propisuje da se osnivanje prava iskorištavanja može osnovati i „*davanjem odobrenja (dozvole) za korištenje*“, može se ipak zaključiti da bi i davanje odobrenja trebalo biti u pisanom obliku. Pitanje je udovoljavaju li *Creative Commons* licencije pretpostavci valjanosti pisanog oblika s obzirom da ZOO u članku 292. stavku 1. propisuje da „*Kad je za sklapanje ugovora potrebno sastaviti ispravu, ugovor je sklopljen kad ispravu potpišu ugovorne strane.*“. Međutim, u stavku 4. istog članka stoji: „*Zahtjev pisanog oblika ispunjen je ako strane razmijene pisma ili se sporazume pomoću drugog sredstva koje omogućuje da se sa sigurnošću utvrde sadržaj i davatelj izjave*“. Moglo bi se prihvatiti tumačenje da je prilikom objave djela pod uvjetima *Creative Commons* licencija npr. na internetu, preuzimanjem djela i korištenjem djela pod uvjetima konkretne licencije došlo do „sporazuma pomoću drugog sredstva“, iako je pitanje je koliko se sa sigurnošću može utvrditi da je davatelj izjave doista autor ili drugi nositelj prava. Ovakvo tumačenje smatra se primjerenim kod korištenja otvorenih licencija na računalnim programima⁸⁴, iako niti za druga autorska djela nema prepreke za takvo tumačenje.

Daljnje eventualne zamjerke vezano uz primjenu *Creative Commons* licencija mogu proizlaziti iz razlike u terminologiji koja se koristi u pravnom tekstu licencija i

⁸³ Tako i Katulić, Tihomir; Jurić, Marko, *Creative Commons License Agreements in Croatian Law*, Central European Conference on Information and Intelligent Systems, str. 110.

⁸⁴ Matanovac Vučković, Romana; Kunda, Ivana, op.cit. (bilj. 43.) str. 102.-103., također i: Gliha, Igor; Matanovac Vučković, Romana, *Free and open Source Software (FOSS) and other Alternative Licence Models, A Comparative Analysis*, Croatian Report, str. 113.-115.

definicijama bitnih pojmova iz ZAPSP-a, osobito koje su nastale prilikom prijevoda licencija s engleskog na druge, pa i na hrvatski jezik, no o tome više u poglavlju o vrstama licencija.

Nadalje, za daljnju analizu primjenjivosti *Creative Commons* licencija bitno je ponovno navesti odredbu članka 44. ZAPSP-a koja propisuje da autor može za drugoga osnovati pravo na temelju kojega će drugi moći autorsko djelo koristiti na svaki ili na određeni način (pravo iskorištavanja autorskog djela), pri čemu to pravo iskorištavanja može biti osnovano kao isključivo ili neisključivo pravo, ograničeno sadržajno, vremenski ili prostorno. U pogledu sadržaja autorskog prava, kao što je već spomenuto u ovom radu, autor u pravilu može raspolagati svojim imovinskim pravima (za razliku od moralnih prava), a ona su određena u članku 18. ZAPSP-a:

- pravo reproduciranja autorskog djela (umnožavanje)
- pravo distribucije autorskog djela (pravo stavljanja u promet)
- pravo priopćavanja autorskog djela javnosti
- pravo prerade

U smislu gore navedenih odredbi, *Creative Commons* licencijama autor raspolaže svojim određenim autorskim imovinskim pravima nenaplatno, osnivajući neisključivo pravo iskorištavanja autorskog djela za neograničen broj osoba.

Za određene vrste autorskih djela manje je realno da će autori koristili *Creative Commons* licencije, osobito ako djela mogu komercijalno iskorištavati, a prava ostvaruju organizacije za kolektivno ostvarivanje⁸⁵. Međutim, i u tom slučaju moguće je korištenje *Creative Commons* licencija. Sukladno članku 159. stavku 2. ZAPSP-a autori imaju pravo izdavati odobrenja za nekomercijalno korištenje prava, kategorija prava ili vrsta djela te je organizacija za kolektivno ostvarivanje dužna nositeljima čija prava ostvaruje objaviti uvjete pod kojima je nekomercijalno korištenje omogućeno.

Iz svega uvodno navedenog proizlazi da su *Creative Commons* licencije primjereni način osnivanja prava iskorištavanja autorskih djela, a praksa pokazuje da se takvi ugovori

⁸⁵ Primjerice HDS ZAMP poziva autore na promišljanje o korištenju *Creative Commons* licencija zbog nenaplatnog korištenja djela i nemogućnosti poništenja učinka licencija.

koriste u velikom opsegu te, kao što je već navedeno, njihovo korištenje preporučuju mnogobrojna međunarodna i europska tijela.

Slijedi kraći pregled odredaba licencija koje su zajedničke svim vrstama te pregled i osnovne značajke svake pojedine vrste licencije. Pregled sadrži sve dostupne vrste *Creative Commons* licencije, u verziji 4.0 koja je zadnja izdana.

6.2 Pregled općih odredaba Creative Commons licencija⁸⁶

Osim napomene da organizacija *Creative Commons* ne pruža pravne savjete i usluge te ne daje jamstva u pogledu licencija čiju dostupnost osigurava niti materijala koji su pod licencijama ponuđeni, u općim napomenama svih vrsta *Creative Commons* licencija se navodi da su licencije namijenjene zakonskim nositeljima prava koja se licencijama daju. Također se upućuje javnost na korištenje licenciranog materijala sukladno odredbama i uvjetima licence pod kojom su materijali objavljeni. Slijedi pregled relevantnih definicija.

„Prerađeni materijal“ – definira se kao materijal koji je predmet zaštite autorskim pravom i srodnim pravima, a koji je nastao iz licenciranog materijala ili na osnovi njega, te materijal u kojem je licencirani materijal preveden, obrađen, prilagođen ili izmijenjen na način koji traži dopuštenje prema odredbama autorskog prava, čiji je nositelj davatelj licencije.

ZAPSP u članku 6. o preradama propisuje da su prijevodi, prilagodbe, glazbene obrade i druge prerade autorskih djela, pod uvjetom da su originalne intelektualne tvorevine individualnog karaktera, zaštićene kao samostalna autorska djela.

Usporedbom sadržaja vidljivo je da definicija prerađenog materijala sadržajno ne odstupa od pojma iz ZAPSP-a.

„Licenca autora prerade“ – definira se kao dopuštenje da se licencirani materijal preuzme radi njegove prerade pod uvjetom da autor prerade koje je i korisnik licencije primijeni na prerađeni materijal istu licenciju. Dakle, uvjet za stjecanje prava na preradu od strane autora je da autor prerade također dopusti iskorištavanje djela pod istom licencijom.

⁸⁶ Primjenjivost pojmova CC licencija unutar hrvatskog zakonodavnog okvira analizirali su: Katulić, Tihomir; Jurić, Marko, op.cit. (bilj. 88.), str. 108.-344.

„*Autorsko pravo i srodna*⁸⁷ *prava*“ – definiraju se kao autorska prava i srodna prava koja su blisko povezana s autorskim pravom; navodi se da to uključuje, ali nije ograničeno i na pravo umjetnika izvođača, pravo organizacije za radiodifuziju, pravo proizvođača fonograma i *sui generis* pravo proizvođača baza podataka. Također se upućuje da licencijom nisu obuhvaćena moralna prava autora, te prava industrijskog vlasništva - patentna prava i prava žiga.

ZAPSP propisuje da se autorsko pravo sastoji od moralnih prava i imovinskih prava autora. Srodna prava autorskom pravu su: pravo umjetnika izvođača, pravo proizvođača fonograma, pravo filmskih producenata (pravo proizvođača videograma), pravo organizacija za radiodifuziju, pravo nakladnika na njihovim izdanjima i pravo proizvođača baze podataka.

Analizom definicije može se utvrditi da pojmovi „srodnih prava“ odgovaraju zakonskim odredbama ZAPSP-a o srodnim pravima.

U pogledu upućivanja da moralna prava nisu predmetom licencije, navedeno odgovara odredbama ZAPSP-a, jer se moralnim pravima autora ne može slobodno raspolagati.

Moralna prava autora su prema ZAPSP-u:

- pravo prve objave
- pravo biti priznat i označen kao autor djela
- pravo na poštivanje autorskog djela i čast i ugled autora
- pravo pokajanja

U pogledu prvog navedenog moralnog prava autora, jasno je da prva objava djela može biti učinjena voljom autora na koji god način on to želi pa je moguće da djelo bude objavljeno i pod uvjetima *Creative Commons* licencija.

U pogledu prava na priznanje i označavanje autorstva, navedeno pravo uvjet je korištenja djela u svakoj pojedinoj vrsti *Creative Commons* licencije.

⁸⁷ U hrvatskom prijevodu svih licencija koristi se izraz slična prava jer u originalnoj verziji licencija stoji “similar rights”. Međutim iz opisa pojma jasno je da je riječ o srodnim pravima.

Pravo na poštivanje autorskog djela i čast i ugled autora je pravo autora da se usprotivi sakaćenju, deformiranju ili drugoj izmjeni autorskog djela kao i njegovom uništenju, kao i svakom korištenju autorskog djela koje ugrožava njegovu čast i ugled. *Creative Commons* licencije ovo pravo ne dovode u pitanje, no upitna je praktična mogućnost autora da utvrdi povredu. U svakom slučaju, ukoliko povredu utvrdi, ima pravo ostvarivati zaštitu putem nadležnog suda.

Pravo pokajanja je nešto problematičnije. To je zapravo pravo autora da opozove pravo na iskorištavanje autorskog djela, uz uvjet popravljivanja štete, ako bi daljnje korištenje autorskog djela štetilo njegovoj časti i ugledu. Iako se *Creative Commons* licencijama daje neopozivo pravo iskorištavanja (članak 2.a.1.), ipak treba uzeti u obzir da je izrijekom navedeno da moralna prava autora nisu predmetom licencije, pa je i ovo pravo izvan dosega licencije. U praksi je, međutim, teško zamisliti pokušaj opoziva prava na iskorištavanje djela ukoliko je djelo učinjeno dostupnim velikom broju osoba, primjerice objavom na internetskim stranicama. Nije vjerojatno da će autor moći utvrditi svako korištenje koje šteti njegovoj časti i ugledu niti svakoj osobi koja to čini nadoknaditi štetu zbog opoziva. No, u slučaju pojedinog korištenje djela protivno časti i ugledu autora, autor se može pozvati na navedeno pravo, stoga i ova odredba udovoljava traženju iz ZAPSP-a.

„Iznimke i ograničenja“ – pod tim pojmom spominje se doktrina „*fair use*“, „*fair dealing*“ te druge iznimke i ograničenja autorskog prava.

„*Fair use*“ je pojam koji nalazimo u pravu SAD-a i predstavlja svaki slučaj privatnog korištenja predmeta zaštite *copyrightom* za koji u konkretnom slučaju sudovi utvrde da ulazi u „*fair use*“. Takvo se utvrđivanje vrši u postupku po prigovoru nositelja prava da je došlo do povrede njegovog prava, pa se tuženik brani da je njegovo korištenje „*fair use*“⁸⁸. Dakle, obuhvat pojma stvara se kroz sudsku praksu.

„*Fair dealing*“ je pojam koji nalazimo u pravu Velike Britanije i znači korištenje predmeta zaštite bez dozvole nositelja samo u taksativno navedene svrhe npr. u svrhe privatnog ili nekomercijalnog usavršavanja, izvještavanja o tekućim događajima i dr.⁸⁹

⁸⁸ Više o tome: Matanovac Vučković, Romana, „Pravo na naknadu za reproduciranje za privatno i drugo vlastito korištenje u zakonodavstvu, praksi i pravnoj znanosti odabranih država“, Zbornik Hrvatskog društva za autorsko pravo, Volumen 7 (2006), 165-169.

⁸⁹ Ibid. str. 170.-173.

Pod pojmom „iznimke i ograničenja autorskog prava“ misli se na sadržajna ograničenja autorskih prava, odnosno, iznimke od isključivih prava autora. Uz gore navedena dva pojma karakteristična za navedene pravne sustave postoje i priznata su i sadržajna ograničenja autorskih prava, a ista nalazimo i u odredbama ZASPS-a. Sadržajna ograničenja autorskog prava propisana ZAPSP-om su; privremene radnje reproduciranja autorskog djela, reproduciranje autorskog djela za privatno i drugo vlastito korištenje, pravo snimanja autorskog djela vlastitim sredstvima za potrebe vlastitog emitiranja (efemerne snimke), ograničenja u korist javnih arhiva, knjižnica, muzeja i drugih pravnih osoba u smislu reproduciranja autorskog djela iz vlastitog primjerka za opravdane razloge kao što su npr. potreba očuvanja i osiguranja građe, slobodno korištenje djela siročadi, reproduciranje odlomaka zakonito objavljenih autorskih djela s područja znanosti, književnosti, glazbe i sl. u obliku zbirke, korištenje autorskih djela za potrebe osoba s invaliditetom, slijepih osoba ili drugih osoba koje imaju poteškoće u korištenju tiskanih izdanja, korištenje autorskih djela u sudskim, upravnim i drugim službenim postupcima, korištenje autorskih djela u nastavi i prilikom informiranja javnosti, reproduciranje autorskih djela smještenih na javnim mjestima i reproduciranje arhitektonskih objekata, izrada plakata i kataloga organizatora javnih izložbi ili aukcija u svrhu njihovog promoviranja, prerade autorskih djela u parodije i karikature i korištenje autorskih djela u svrhu upoznavanja ili iskušavanja uređaja. Sadržajna ograničenja primjenjuju se ukoliko nisu u suprotnosti s redovitim korištenjem autorskog djela i ne štete zakonitim interesima nositelja prava.

U dijelu *Creative Commons* licencija koji propisuje što se licencijom dopušta propisano je da kada korištenje djela udovoljava sadržaju iznimki ili ograničenja, licencija se ne primjenjuje. Takva odredba sukladna je smislu i sadržaju ograničenja i iznimki koje su propisane zakonom i primjenjuju se neovisno o ugovorenom načinu iskorištavanja autorskog djela. Zbog njihove zakonom zajamčene primjene smatraju se zakonskim licencijama⁹⁰ te stoga ne mogu biti predmetom raspolaganja do kojeg dolazi voljom autora.

„Licencirani materijal“ se definira kao umjetničko ili književno djelo, baza podataka ili neki drugi materijal na koji je davatelj licencije primijenio predmetnu licenciju.

⁹⁰ Ibid., str. 148.

ZAPSP navodi što se osobito smatra autorskim djelom; jezična djela, glazbena djela, dramska i dramsko-glazbena djela, koreografska i pantomimska djela, djela likovne umjetnosti, djela arhitekture, djela primijenjenih umjetnosti i industrijskog dizajna itd. Baze podataka smatraju se autorskim djelima ako prema izboru ili rasporedu sastavnih elemenata čine vlastite intelektualne tvorevine svojih autora.

Možemo zaključiti da pojam „licenciranog materijala“ odgovara predmetima za koje se u zakonu navodi da mogu biti autorska djela.

„Licencirana prava“ su definirana kao prava iskorištavanja koje autor prepušta sukladno predmetnoj licenci.

ZAPSP u članku 44. propisuje da se autorskim pravom raspolaže osnivanjem prava iskorištavanja davanjem odobrenja (dozvole) za korištenje ili drugim pravnim poslom, stoga pojam „licencirana prava“ udovoljava odredbi ZAPSP-a o načinu raspolaganja autorskim pravom.

„Davatelj licence“ definiran je kao jedna ili više fizičkih ili pravnih osoba koje prepuštaju prava iskorištavanja predmetnom licencijom.

Članak 9. ZAPSP-a definira autora djela kao fizičku osobu koja je djelo stvorila te propisuje da autoru pripada autorsko pravo na njegovu autorskom djelu činom samog stvaranja autorskog djela. Već spomenuti članak 44. ZAPSP-a propisuje da autor može za drugoga osnovati pravo iskorištavanja autorskog djela. Dakle, neosporno je da je raspolaganje djelom davanjem licence valjano od strane autora ili koautora kao fizičkih osoba.

Također je dopušteno da davatelj licence bude pravna osoba uz uvjet da voljom autora fizičke osobe postala nositelj prava iskorištavanja.⁹¹

„Dijeliti“ – pojam je definiran kao stavljanje materijala na raspolaganje javnosti pomoću bilo kojeg sredstva ili postupka koji zahtijeva dopuštenje iz perspektive licenciranih prava – kao primjeri se navode: reprodukcija, javno izlaganje, javna izvedba, distribucija, diseminacija, priopćavanje ili uvoz – što uključuje i pristup materijalu s mjesta i u vrijeme koje odabere korisnik djela.

⁹¹ Više o uvjetima pod kojima davatelj licence može biti pravna osoba u poglavlju 8.

Ovaj pojam obuhvaća više imovinskih prava autora – pravo reproduciranja iz članka 19. ZAPSP-a, pravo distribucije iz članka 20. ZAPSP-a i pravo priopćavanja autorskog djela javnosti iz članka 21. ZAPSP-a. Potonje pravo obuhvaća sljedeća prava:

- pravo javnog izvođenja,
- pravo javnog prikazivanja scenskih djela,
- pravo javnog prenošenja,
- pravo javnog priopćavanja fiksiranog djela,
- pravo javnog prikazivanja,
- pravo radiodifuzijskog emitiranja
- pravo radiodifuzijskog reemitiranja,
- pravo javnog priopćavanja radiodifuzijskog emitiranja i
- pravo stavljanja na raspolaganje javnosti.

Potonje pravo, pravo stavljanja na raspolaganje javnosti, sukladno odredbi članka 30. ZAPSP-a, znači isključivo pravo da se autorsko djelo priopći javnosti, bežično ili putem žica, na način koji pripadnicima javnosti omogućava pristup autorskom djelu s mjesta i u vrijeme koje sami odaberu.

S obzirom na zakonske odredbe može se reći da je definicija „dijeljenja“ iz licencija odgovara imovinskim pravima autora čiji su pojmovi propisani iz ZAPSP-om.

„Sui generis prava proizvođača baze podataka“ definirana su pozivanjem na odredbe Direktive 96/9/EC o pravnoj zaštiti baza podataka kao i iz odredaba izmjena navedene Direktive.

Navedena Direktiva inkorporirana je u odredbe ZAPSP-a pa su stoga odredbe licencije koje se odnose na zaštitu proizvođača baze podataka usklađene i primjenjive u hrvatskom pravnom sustavu. Odredbe ZAPSP-a navode da je baza podataka je zbirka samostalnih djela, podataka ili druge građe koji su uređeni po nekom sustavu i metodi. S obzirom da je za izradu takve baze bilo potrebno znatno ulaganje u sredstvima, utrošenom vremenu i uloženom trudu, proizvođaču su priznaju određena prava, i to:

- reproduciranje baze podataka
- distribuiranje primjeraka baza podataka

- stavljanje na raspolaganje javnosti
- drugog oblika priopćavanja javnosti

Kao predmet zaštite navodi se cjelokupan sadržaj baze podataka, svaki kvalitativni ili kvantitativno znatni dio sadržaja baze te neznatni dijelovi sadržaja baze kada se učestalo i sustavno koriste pa je to u suprotnosti s redovitim korištenjem baze podataka ili šteti zakonitim interesima proizvođača baze podataka.

6.3 Vrste *Creative Commons* licencija

6.3.1 CC BY– Autorstvo⁹²

CC BY licencija je najmanje restriktivna licencija. Nositelj prava na autorskom djelu objavljenom pod uvjetima CC BY licencije kao uvjet za korištenje autorskog djela traži jedino navođenje autora djela. Navedena licencija daje teritorijalno neograničeno, oslobođeno naknade, neprenosivo, neisključivo i neopozivo dopuštenje za korištenje prava nad licenciranim materijalom i to reproduciranje i dijeljenje licenciranog materijala u cjelini ili u dijelu, te stvaranje, reproduciranje i dijeljenje prerada. Licencija se daje na razdoblje trajanja zaštite autorskim pravom, osim u slučaju korištenja autorskog djela na način suprotan odredbama licencije, u kojem slučaju se pravo dano licencijom opoziva. U pogledu daljnjih primatelja materijala propisano je da svatko tko dobije licencirani materijal automatski dobiva ponudu davatelja licence da koristi djelo prema njezinim uvjetima. Licencija zabranjuje osobama koje su preuzele licencirani materijal da na bilo koji način odredi dodatne uvjete za korištenje predmeta zaštite.

U licenciji se navodi da moralna prava autora nisu predmet licencije kao niti patentna prava i prava žiga. Licencijom se nositelj odriče prava na naknadu za korištenje predmeta licencije bilo izravno, bilo putem organizacije za kolektivno ostvarivanje prava.

Uvjet CC BY licencije je prvenstveno, kao što je gore navedeno, da se označi autor djela. ZAPSP u članku 15. stavku 2. propisuje da je osoba koja javno koristi autorsko djelo dužna pri svakom korištenju naznačiti autora, osim ako autor u pisanom obliku ne izjavi da

⁹² Licencija CC BY – Autorstvo, dostupno na mrežnim stranicama udruge *Creative Commons*: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.hr> (posjećeno dana 12. rujna 2020. godine)

ne želi biti naveden. Zanimljivo je da ova (kao i sve druge vrste CC licencija) predviđaju mogućnost da nositelj prava zatraži uklanjanje informacije o autoru.

Sama licencija ne određuje oblik u kojem autor iskazuje volju u navedenom smislu, no s obzirom na odredbe ZAPSP-a, bilo bi potrebno da takva izjava autora postoji u „klasičnoj“ pisanoj formi i potpisana od strane autora.

Međutim uz taj uvjet traži se i da bude naznačeno autorskopravno upozorenje, upozorenje da je korištenje djela uvjetovano uvjetima predmetne licencije, upozorenje o odricanju od jamstva te internetska adresa ili jedinstvena oznaka licenciranog materijala. Drugi uvjet je obvezna naznaka svih izmjena na materijalu te zadržavanje naznake svih prethodnih izmjena. Treći uvjet je da stavljanje naznake da je licencirani materijal licenciran pod uvjetima CC – BY licencije što uključuje obvezu uvrštavanja pravnog teksta ili internetskog linka izvora predmetne licencije. U slučaju dijeljenja prerađenog materijala, licencija autora prerade ne smije onemogućiti primateljima prerada da se pridržavaju predmetne licencije.

U pogledu odredaba CC-BY licencije vezano uz prava proizvođača baze podataka, ovlaštenja iz licencije odnose se na korištenje, reproduciranje i dijeljenje cjelokupnog ili dijela sadržaja baze podataka, uključivanje cjelokupnog ili dijela sadržaja baze podataka u vlastitu bazu podataka pri čemu se takva baza podataka smatra prerađenim materijalom. Dopušteno je dijeliti sav ili znatan dio sadržaja baze podataka pod istim uvjetima koja vrijede za neko drugo autorsko djelo što znači pod uvjetom označavanja autora baze podataka, stavljanja autorskopavnog upozorenja i upozorenja da je korištenje baze podataka uvjetovano odredbama predmetne licencije, upozorenje o odricanju od jamstva te uz uvjet stavljanja internetske adrese ili jedinstvene oznake licenciranog materijala.

Tekst licencije sadrži i već spomenutu odredbu o odricanju od jamstva i ograničenju odgovornosti. Odricanje od jamstva znači da davatelj licencije ne daje jamstva „o pravu vlasništva, utrživosti, prikladnosti za bilo koju svrhu, o nepostojanju povrede intelektualnog vlasništva, nepostojanju latentnih ili drugih oštećenja, točnosti, postojanju ili nepostojanju grešaka bilo poznatih ili nepoznatih, sada ili u budućnosti.“ Ova odredba o odricanju od jamstva na ovakav način nije uobičajena za autorskopravne ugovore. Osobito se odredba o odricanju od jamstva o nepostojanju povrede intelektualnog vlasništva može činiti spornom. Naime, prepustiti korištenje autorskog djela pod uvjetima licencije može

samo zakoniti nositelj prava koje licencijom prenosi. Odricanje od jamstva o nepostojanju povrede prava intelektualnog vlasništva neće spriječiti ili umanjiti odgovornost za štetu koja nekome nastane zbog neovlaštenog postupanja davatelja licencije. No, ova odredba ublažena je odredbom prema kojoj se potonja neće odnositi na nositelja licenciranih prava ukoliko je odricanje od jamstva nedopustivo, bilo u cijelosti bilo dijelom.

Također u tekstu licencije postoji i odredba o odricanju od odgovornosti za štetu po bilo kojoj pravnoj osnovi, a radi korištenja licenciranog materijala, ali samo u mjeri u kojoj je to zakonski moguće pa i za tu odredbu vrijedi isto kao i za prethodnu odredbu o odricanju od jamstva.

Iako je već bilo riječi o trajanju licencija, treba napomenuti da uz odredbu o tome da je licencija na snazi dok traje pravo koje se njome prenosi, postoji i odredba o ponovnom stjecanju prava korištenja licenciranog materijala u slučaju ispravljanja učinjenog „prekršaja“ u roku od 30 dana od saznanja da je isti napravljen. Također je predviđena i mogućnost ponovnog stjecanja licencijskih prava unatoč njezinom kršenju, ukoliko davatelj licencije ponovno da dopuštenje za korištenje djela.

Posljednji članak licencije daje još nekoliko napomena vezanih uz njezino važenje:

- odredbe licencije koje su restriktivnije od zakonskih odredbi u pogledu korištenja licenciranog materijala neće se primjenjivati;
- pojedine odredbe licencije koje su pravno neprovedive primjenjivat će se u obliku koji se pravno provediv, a ukoliko to nije moguće takve odredbe neće se primjenjivati ali to neće utjecati na pravnu valjanost ostalih odredbi licencije – slučaj djelomične ništetnosti;
- odstupanja u primjeni odredaba nisu dopuštena osim u slučaju izričitog pristanka davatelja licencije;
- odredbe licencije se neće tumačiti na način kojim se uskraćuju ili ograničavaju određena prava koja pripadaju davatelju licencije ili osobi koja je pod uvjetima licencije preuzela autorsko djelo.

6.3.2 CC BY SA - Autorstvo - Dijeli pod istim uvjetima⁹³

Ova licencija daje teritorijalno neograničeno, oslobođeno naknade, neprenosivo, neisključivo i neopozivo dopuštenje za korištenje prava nad licenciranim materijalom i to reproduciranje i dijeljenje licenciranog materijala u cjelini ili u dijelu, te stvaranje, reproduciranje i dijeljenje prerada. Licencija se također daje na razdoblje trajanja zaštite autorskim pravom, osim u slučaju korištenja autorskog djela na način suprotan odredbama licencije, u kojem slučaju dolazi do opoziva danih prava. I kod ove licencije propisano je da onaj tko dobije licencirani materijal automatski dobiva ponudu davatelja licence da koristi djelo prema njezinim uvjetima. Međutim osim navedenog, kod ove licencije je osigurano pravo da onaj tko preuzme preradu (prerađeni materijal) također dobiva ponudu za korištenje djela prema uvjetima navedene licencije.

I u ovoj licenciji se navodi da moralna prava autora nisu predmet licencije kao niti patentna prava i prava žiga te da se davatelj licencije odriče prava na naknadu za korištenje predmeta licencije. Uvjeti ove licencije su:

- označavanje autora materijala i svih ostalih osoba koje trebaju biti navedene;
- stavljanje autorskopравnog upozorenja;
- stavljanje upozorenja o licenciji pod kojom se djelo može koristiti;
- upozorenje na odricanje od jamstva;
- naznaku internetske adrese ili jedinstvene oznake licenciranog materijala;
- u slučaju distribuiranja prerađenog materijala koji je izradila osoba koja je preuzela izvorno djelo pod uvjetima te licencije, ta osoba mora na preradu primijeniti CC licenciju s istovjetnim uvjetima, ili pod uvjetima licencije koja je istovjetna s ovom (BY-SA).

Dakle, ova licencija kao uvjet propisuje imenovanje autora što je već analizirano u poglavlju 6.3.1.

Druga karakteristika ove licencije je naznaka „dijeli pod istim uvjetima“. Dijeljenje pod istim uvjetima je uvjet pod kojim autor dopušta preradu svog autorskog djela. Prema odredbi članka 31. ZAPSP-a pravo prerade je isključivo pravo na prevođenje,

⁹³ Licencija CC BY SA - Autorstvo - Dijeli pod istim uvjetima, dostupno na mrežnim stranicama udruge *Creative Commons*: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode.hr> (posjećeno dana 12. rujna 2020. godine)

prilagođavanje, glazbenu obradu ili drugu preinaku autorskog djela, a već je u radu naznačeno da pojam „prerađenog materijala“ odgovara pojmu prerade iz ZAPSP-a. Što se tiče uvjetovanja prava na izradu prerade korištenjem istovjetne licencije, s obzirom da članak 44. propisuje da je autor može za drugoga osnovati pravo temeljem kojeg može koristiti djelo na svaki ili na određen način i to kao isključivo ili neisključivo pravo, ograničeno sadržajno, vremenski i prostorno, nema prepreke da ovlaštenje za korištenje djela za preradu ne uvjetuje korištenjem iste licencije.

U pogledu odredbi koje se odnose na *sui generis* prava proizvođača baza podataka dozvoljeno je izvlačenje, korištenje i reproduciranje sadržaja baze podataka u cijelosti ili u znatnom dijelu kao i uključivanje preuzetog sadržaja u bazu podataka nad kojom preuzimatelj ima *sui generis* prava proizvođača baze podataka, pri čemu se takva radnja smatra preradom. Ukoliko se sav ili djelomičan sadržaj baze podataka dijeli onda je potrebno pridržavati se gore navedenih uvjeta licencije.

Relevantni dijelovi odredaba ZAPSP-a koji uređuju ovaj institut već su prikazani u poglavlju 6.2.⁹⁴ U odredbama ZAPSP-a ne spominje se pravo prerade niti uključivanje sadržaja baze podataka u drugu bazu. Međutim, s obzirom zaštitu uživaju znatni te u slučaju opetovanog korištenja i neznatni dijelovi baze te s obzirom da je jedno od prava proizvođača baze podatka reproduciranje baze, nema prepreke da se uključivanje dijela sadržaja baze dopusti pod uvjetima koje određuje nositelj prava.

Odredbe o odricanju od jamstva i ograničenju odgovornosti, trajanju i prestanku važenja te druge odredbe koje se odnose na posebne dogovore ili sporazume istovjetne su onima u CC-BY licenciji.

6.3.3 CC BY ND - Autorstvo - Bez prerada⁹⁵

Ovom licencijom daje se pravo nositelju da reproducira i distribuira djelo u cijelosti ili u dijelu, može prerađivati i reproducirati prerade, ali ne smije dijeliti prerađeni materijal. U pogledu daljnjih primatelja djela propisano je da svatko tko dobije licencirani materijal automatski dobiva ponudu davatelja licence da koristi djelo prema njezinim uvjetima.

⁹⁴ Vidi str. 45.

⁹⁵ Licencija CC BY-ND - Autorstvo - Bez prerada, dostupno na mrežnim stranicama udruge *Creative Commons*: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode.hr> (posjećeno dana 12. rujna 2020. godine)

Licencija zabranjuje osobama koje su preuzele licencirani materijal da na bilo koji način odredi dodatne uvjete za korištenje predmeta zaštite. Najbitniji uvjeti licencije su:

- ukoliko se djelo distribuira obvezno je naznačiti autora djela i svih ostalih koji bi trebali biti navedeni;
- potrebno je uvrstiti autorskopravno upozorenje i upozorenje koje se odnosi na predmetnu licenciju;
- potrebno je staviti internetsku adresu licenciranog djela;
- potrebno je naznačiti izmjene licenciranog djela;
- potrebno je naznačiti da je djelo licencirano pod uvjetima predmetne licencije te uvrstiti pravni tekst ili internetski adresu izvora licencije.

Što se tiče odredbi o *sui generis* pravima proizvođača baze podataka, daje se ovlaštenje za preuzimanje, reproduciranje i dijeljenje svog ili znatnog dijela sadržaja baze podataka uz zabranu dijeljenja prerađenog materijala. Dozvoljeno je uključivanje svog sadržaja ili znatnog dijela sadržaja baze podataka u bazu podataka nad kojom preuzimatelj ima *sui generis* prava proizvođača baze podataka, no tada se potonja baza podataka smatra prerađenim materijalom, čije je distribuiranje zabranjeno. Sadržaj baze podataka koji se štiti predmetnom licencijom može se dijeliti uz poštivanje uvjeta licencije.

I kod ove licencije prisutne su odredbe o odricanju od jamstva i ograničenju odgovornosti, trajanju i prestanku važenja te druge odredbe koje se odnose na posebne dogovore ili sporazume.

Svi uvjeti iz ove licencije prihvatljivi su u okviru ZAPSP-a. Izrada prerada je isključivo imovinsko pravo autora, no kod ove licencije je specifičnost što iako u naslovu licencije stoji da je zabranjeno stvarati prerade, zapravo je zabranjeno prerade distribuirati, dok je stvaranje prerada dopušteno.

6.3.4 CC BY NC Autorstvo - Nekomercijalno⁹⁶

CC BY NC licencija daje korisniku djela teritorijalno neograničeno, nenaplatno, neprenosivo, neisključivo i neopozivo dopuštenje za korištenje djela na način da ga reproducira i distribuira u cijelosti ili djelomično, ali samo u nekomercijalne svrhe te pravo

⁹⁶ Licencija CC BY-NC – Autorstvo - Nekomercijalno, dostupno na mrežnim stranicama udruge *Creative Commons*: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.hr> (posjećeno dana 12. rujna 2020. godine)

na izradu, reproduciranje i distribuiranje prerada ali samo u nekomercijalne svrhe. Ovdje je potrebno ponoviti pojam nekomercijalnog korištenja koje se u licenci definira kao korištenje koje za primarnu svrhu nema i nije usmjereno na stjecanje komercijalne koristi ili novčane naknade. Pri tome se razmjena licenciranog materijala u zamjenu za neki drugi materijal koji predstavlja autorsko djelo smatra nekomercijalnim korištenjem uz uvjet da nema plaćanja naknade.

Primjer za nekomercijalno korištenje bilo bi preuzimanje obrazovnog materijala (npr. priručnika za neki tečaj) pod uvjetima ove licence koji se ne smije naplatno distribuirati niti koristiti na način koji uključuje ostvarivanje novčane naknade, na primjer, naplatno održavanje tečaja u kojem se koriste ovi obrazovni materijali. Daljnja distribucija obuhvaća korištenje djela prema uvjetima predmetne licence, uz zabranu određivanja dodatnih uvjeta za korištenja djela.

Uvjeti licence su isti kao i kod CC BY licence uz poštovanje uvjeta o nekomercijalnom iskorištavanju.

Što se tiče odredaba o *sui generis* pravima proizvođača baze podataka, dopušteno je preuzimanje, iskorištavanje i reproduciranje sadržaja baze podataka ali samo u nekomercijalne svrhe, preuzimanje u svoju bazu podataka podatke iz baze zaštićene licencijom pri čemu se ta baza onda smatra prerađenim materijalom, a distribuiranje sadržaja baze podataka moguće je uz poštivanje uvjeta licence.

I u ovoj licenci se na kraju nalaze odredbe o odricanju od jamstva i ograničenju odgovornosti, trajanju i prestanku važenja te druge odredbe koje se odnose na posebne dogovore ili sporazume.

Potrebno je ponoviti da ZAPSP u članku 44. stavku 2. propisuje da je autor ovlašten „za drugoga osnovati pravo na temelju kojega će drugi moći autorsko djelo koristiti na svaki ili na određen način...” stoga je određivanje uvjeta nekomercijalnog korištenja djela sukladno smislu i sadržaju odredaba ZAPSP-a.

6.3.5 CC BY NC SA Autorstvo – Nekomercijalno - Dijeli pod istim uvjetima⁹⁷

Licencijom se daje teritorijalno neograničeno, nenaplatno, neprenosivo, neisključivo i neopozivo dopuštenje za korištenje djela i to da se djelo reproducira i distribuira u cijelosti ili djelomično ali samo u nekomercijalne svrhe te dopuštenje da se izrađuju, reproduciraju i distribuiraju prerade djela, ali samo u nekomercijalne svrhe.

Navedena prava daju se pod sljedećim uvjetima:

- ukoliko se djelo distribuira obvezno je naznačiti autora djela i svih ostalih koji bi trebali biti navedeni;
- potrebno je uvrstiti autorskopravno upozorenje i upozorenje koje se odnosi na predmetnu licenciju;
- upozorenje koje se odnosi na odricanje od jamstva;
- potrebno je staviti internetsku adresu licenciranog djela;
- potrebno je naznačiti izmjene licenciranog djela;
- potrebno je naznačiti da je djelo licencirano pod uvjetima predmetne licencije te uvrstiti pravni tekst ili internetski adresu izvora licencije;
- licencija autora prerade mora biti CC licencija s istovjetnim elementima predmetnoj ili licencija koja je s njome kompatibilna;
- mora se uvrstiti pravni tekst ili internetski link licencije autora prerade.

Ova licencija je kombinacija prethodnih, što znači da se kao uvjet korištenja djela traži poštivanje imenovanja i označavanja autora, djelo se može koristiti u nekomercijalne svrhe, dopušteno je prerađivati djelo, prilikom distribuiranja prerada potrebno je njihovo korištenje uvjetovati istom ili istovjetnom licencijom.

U pogledu *sui generis* prava proizvođača baze podataka, dopušteno je preuzimanje, iskorištavanje i reproduciranje sadržaja baze podataka ali samo u nekomercijalne svrhe, preuzimanje podataka iz baze zaštićene licencijom u bazu podataka nad kojom preuzimatelj ima *sui generis* prava, pri čemu se takva baza onda smatra preradom te se takva prerađena baza podataka može se distribuirati pod uvjetima iste ili istovjetne licencije.

⁹⁷ Licencija CC BY – NC – SA – Autorstvo – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima, dostupno na mrežnim stranicama udruge *Creative Commons*: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/legalcode.hr> (posjećeno dana 12. rujna 2020. godine)

6.3.6 CC BY NC ND - Autorstvo - Nekomercijalno - Bez prerada⁹⁸

Ova licencija daje teritorijalno neograničeno, nenaplatno, neprenosivo, neisključivo i neopozivo dopuštenje za korištenje djela na način da je dopušteno reproduciranje i distribucija licenciranog materijala u cjelini ili u dijelu, ali samo u nekomercijalne svrhe. Dopušteno je i izrađivati i reproducirati prerade u nekomercijalne svrhe, ali ne i njihovo distribuiranje. Odredbe o daljnjim primateljima su istovjetne s prethodnim licencijama, isto kao i odredbe o moralnim pravima autora, žigovima i patentima koje nisu predmet licencije.

Uvjeti licencije su:

- oznaka autora;
- autorskopravno upozorenje;
- upozorenje o predmetnoj licenciji;
- upozorenje o odricanju od jamstava;
- upućivanje na internetsku adresu licenciranog materijala;
- naznaka o izmjeni licenciranog materijala;
- naznaka da je predmetno djelo licencirano pod uvjetima predmetne licencije te uvrštavanje pravnog teksta ili internetskog linka izvora licencije.

U pogledu odredaba o *sui generis* pravima proizvođača baze podataka, dopušteno je preuzimanje, iskorištavanje i reproduciranje sadržaja baze podataka i njegovo distribuiranje ali samo u nekomercijalne svrhe i pod uvjetom da se prerada ne dijeli. Prerodom se i ovdje smatra preuzimanje u svoju bazu podataka podatke iz baze zaštićene licencijom.

Ovo je najrestriktivnija licencija.

⁹⁸ Licencija CC BY-NC-ND, Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada, dostupno na mrežnim stranicama udruge *Creative Commons*: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.hr> (posjećeno dana 12. rujna 2020. godine)

6.3.7 CC0 - Public domain⁹⁹

Ova licencija omogućuje nositeljima prava označavanje djela kao javnog dobra što podrazumijeva odricanje od autorskih prava u najvećoj mogućoj mjeri predviđenoj mjerodavnim pravom („*No Rights Reserved*“).

Licencija se sadržajno razlikuje od ostalih *Creative Commons* licencija. Započinje izjavom o svrsi kojom se želi naglasiti namjera davanja na korištenje djela bez naknadnih zahtjeva autora ili drugih nositelja prava u pogledu bilo kojeg prava koja im pripadaju. Licencijom se djelo proglašava javnim dobrom što podrazumijeva nadogradnju i izmjenu djela, njihovo uvrštavanje u druga djela, ponovnu uporabu i daljnju distribuciju u bilo koju svrhu, bez ograničenja, uključivo i u komercijalne svrhe. Nositelj prava se u najvećoj mjeri dopuštenoj mjerodavnim pravom u cijelosti, trajno, neopozivo i bezuvjetno odriče i ustupa svoje autorsko pravo i povezana prava kao i naknade zahtjeve koje uključuju njegovo postupanje. Odricanje od prava se odnosi na primjenu u cijelom svijetu, na maksimalno dopušteno razdoblje prema mjerodavnom pravu, na bilo kojem mediju i u bilo koju svrhu. Nositelj autorskog prava izjavu o odricanju daje i za račun svojih nasljednika i pravnih sljednika te iskazuje svoju namjeru spriječiti opoziv, poništenje ili ukidanje tog odricanja, a u svrhu omogućavanja korištenja djela maksimalno slobodno od strane javnosti. Kao i druge *Creative Commons* licencije i ova osigurava da u slučaju djelomične ništetnosti, odredbe koje nisu njome obuhvaćene ostaju na snazi. Također sadrži i uobičajene odredbe o ograničenju i odricanju od odgovornosti.

U pogledu hrvatskog pravnog okvira autorskog i srodnih prava valja ovu licenciju svrstati među ugovore kojima se daje najšira mogućnost iskorištavanja autorskog djela. Međutim, autorsko djelo ne može voljom autora biti svrstano u javnu domenu, postati javno dobro, autor djelo ne može svrstati među tvorevine koje su nezaštićene u smislu autorskoga prava. Autor se ne može svojeg autorskog prava odreći. Ipak, on može za druge osnovati takva široka prava korištenja u sadržajnom, vremenskom i teritorijalnom koja su praktično vrlo blizu svrstavanju djela u javnu domenu. Ipak, u pogledu moralnih prava autora, iz odredaba ZAPSP-a proizlazi da se autor može odreći jedino prava biti priznat i označen kao autor djela, no i tada samo ukoliko da takvu izjavu u pisanom obliku. Drugih

⁹⁹ Licencija CC0 – Public domain, dostupno na mrežnim stranicama udruge *Creative Commons*: <https://creativecommons.org/share-your-work/public-domain/cc0> (posjećeno dana 12. rujna 2020. godine)

moralnih prava (pravo prve objave, pravo na poštivanje autorskog djela i čast ili ugled autora i pravo pokajanja), autor se prema odredbama ZAPSP-a, ne može odreći.

Drugim riječima, treba uzeti u obzir odredbu članka 50. ZAPSP-a koji propisuje da se autor ne može odreći svojega autorskog prava. U tom smislu izjava o odricanju nema pravnog učinka. Ipak, iz primjene ove licencije vidljiva je namjera autora da se ne poziva na prava koja mu po zakonu pripadaju pa u tom smislu iskorištavanje djela neće imati za posljedicu opoziv licencije, a vjerojatno neće doći niti do ostvarivanja zaštite prava autora putem nadležnog suda¹⁰⁰.

S obzirom na to da se prilikom stvaranja licencije uzelo u obzir da se prema kontinentalno europskom poimanju autorskog prava istima ne može u potpunosti slobodno raspolagati, stvaratelj ove licencije propisao je i odredbe kojima se korištenje barem djelomično omogućava (pod nazivom rezervna javna licencija). Naime, licencijom je propisano da ukoliko bilo koji dio odricanja od prava nije dopušten ili se proglašava pravno nevaljalim prema mjerodavnom pravu, odricanje se primjenjuje u najvećoj mogućoj mjeri.

Primjeri gdje je ova licencija našla svoju primjenu su Europeana – Europska digitalna knjižnica gdje su objavljeni metapodaci o digitaliziranim umjetničkim i kulturnim djelima ili Figshare – repozitorij za jednostavno pretraživanje istraživačkih podataka¹⁰¹.

6.3.8 Primjena *Creative Commons* licencija

Creative Commons licencije namijenjene su prvenstveno za korištenje fizičkim osobama – autorima. Svrha *Creative Commons* licencija je da se autorima olakša raspolaganje svojim autorskim pravom, što je vidljivo i u lakoći korištenja licencija.

Autori odabirom odgovora na par osnovnih pitanja sami kreiraju osnovne uvjete licencije. S druge strane, nedostatak u jednostavnosti primjene je što se autori često ne upoznaju sa sadržajem pravnog teksta licencije, a ne samo s „lako čitljivim“ sažetkom koji se najčešće na djelima objavljenim pod uvjetima *Creative Commons* licencije primarno prikazuje.

Naime, *Creative Commons* licencije imaju tzv. tri „sloja“:

¹⁰⁰ Tako i: Gliha, Igor; Matanovac Vučković, Romana, op. cit. (bilj. 88). str. 112.

¹⁰¹ Više na mrežnim stranicama *Creative Commons*: <https://creativecommons.org/share-your-work/public-domain/cc0> (posjećeno dana 17. kolovoza 2021.)

1. **puni pravni tekst licencije** – detaljan pravni tekst koji opisuje prava i obveze budućih nositelja prava; jedini pravno relevantan dio *Creative Commons* licencija
2. **sažetak pravnog teksta „commons deed“** – riječ je o sažetku najvažnijih odredaba licencije u kojem su prava i obveze jednostavno opisane i time lako razumljive budućim nositeljima prava
3. **"strojno čitljiva" verzija licencije** - sažeti iskaz prava i obveza u formatu koji je razumljiv softverskim sustavima, pretraživačima i drugim tehnologijama. Ova karakteristika omogućuje pretragu autorskih djela objavljenih pod uvjetima *Creative Commons* licencija¹⁰².

Creative Commons licencije osobito se koriste za autorska djela koja se objavljuju putem interneta jer su grafički uočljive, jednostavno se primjenjuju i omogućuju pretragu autorskih djela koja su licencijama zaštićene.

7 **Otvoreno licenciranje računalnih programa (*Free and Open Source Software* FOSS)**

Česti primjer otvorenog licenciranja nalazimo na računalnim programima. ZAPSP u odredbama članaka 107. do 113. uređuje posebnosti računalnih programa kao autorskih djela. Prema odredbi članka 107. ZAPSP-a računalni program je kao jezično djelo zaštićen odredbama predmetnog zakona pod uvjetom da je izvoran u smislu da predstavlja vlastitu intelektualnu tvorevinu svog autora. ZAPSP definira i pojam računalnog programa na način da propisuje da obuhvaća izražaj računalnog programa u bilo kojem obliku, uključujući i pripremni dizajnerski materijal. Ideje i načela na kojima se zasniva bilo koji element računalnog programa, uključujući i ona na kojima se zasnivaju njegova sučelja, nisu zaštićeni autorskim pravom¹⁰³.

Posebnosti računalnih programa u odnosu na ostala autorska djela je da se na njih ne primjenjuje odredba o pravu pokajanja autora (članak 17. ZAPSP-a) koje je jedno od moralnih prava autora, pravo na naknadu za reproduciranje autorskog djela za privatno ili drugo vlastito korištenje (članak 32. ZAPSP-a), koje pripada ostalim pravima autora i pravo na reproduciranje autorskog djela za privatno ili drugo vlastito korištenje (članak 82. ZAPSP-a) koje pripada sadržajnim ograničenjima autorskog prava.

¹⁰² Dostupno na mrežnim stranicama: <https://search.creativecommons.org/>

¹⁰³ ZAPSP, čl. 107.

Za razliku od autorskih djela stvorenih u radnom odnosu koji, ako nije drugačije ugovoreno između autora i poslodavca ugovorom o radu ili drugim ugovorom koji uređuje pitanje iskorištavanja autorskih djela nastalih u radnom odnosu, pripada autoru bez ograničenja, kod računalnih programa propisana su drugačija pravila. Naime, ako je računalni program stvorio zaposlenik u izvršavanju svojih obveza ili slijedeći upute poslodavca, poslodavac je isključivo ovlašten izvršavati sva imovinska prava na tako stvorenom programu, ako nije drugačije određeno. Međutim, izvršavanje imovinskih prava ne znači i daljnje osnivanje prava iskorištavanja računalnog programa, pa bi za to i dalje trebala suglasnost autora sukladno odredbi članka 48. ZAPSP-a.

U pogledu valjanosti oblika raspolaganja autorskim pravima prema ZAPSP-u, o kojem je već bilo riječi kod *Creative Commons* licencija¹⁰⁴, pitanje sklapanja ugovora u pisanom obliku postavlja se i kod softverskih otvorenih licencija. Međutim, postizanje zahtjeva pisanog oblika „*ako strane razmijene pisma ili se sporazume pomoću drugog sredstva koje omogućuje da se sa sigurnošću utvrde sadržaj i davatelj izjave*“ iz članka 292. stavka 4. ZOO-a, kod softverskih licencija je lakše „braniti“ zbog činjenice da su nositelji prava na računalnim programima najčešće pravne osobe koje mogu uvjete korištenja programa objaviti na svojim mrežnim stranicama te od korisnika koji preuzimaju sadržaj (računalni program) tražiti da prihvate uvjete licencije pod kojima je njihovo korištenje dopušteno¹⁰⁵. Na ovu situaciju je moguće primijeniti i Zakon o elektroničkom trgovini¹⁰⁶ koji uređuje pitanje sklapanja ugovora u elektroničkom obliku, između pružatelja usluge informacijskog društva i korisnika usluge. Prema odredbi članka 2. Zakona o elektroničkoj trgovini usluga informacijskog društva je „*usluga koja se uz naknadu pruža elektroničkim putem na individualni zahtjev korisnika, a posebno internet prodaja robe i usluga, nuđenje podataka na internetu, reklamiranje putem interneta, elektronički pretraživači te mogućnost traženja podataka i usluga koje se prenose elektroničkom mrežom, posreduju u pristupu mreži ili pohranjuju podatke korisnika*“. Činjenica da je riječ o pružanju usluge uz naknadu ne utječe na mogućnost da predmet usluge bude računalni program pod uvjetom otvorenog licenciranja jer riječ „*free*“ u pojmu „*Free and Open Software*“ koji se koristi za softver koji se može koristiti pod uvjetima

¹⁰⁴ Vidi str. 43.

¹⁰⁵ Gliha, Igor; Matanovac Vučković, Romana; op.cit. (bilj. 88.) str. 113.-115.

¹⁰⁶ Zakon o elektroničkoj trgovini (“Narodne novine” broj: 173/03, 67/08, 36/09, 130/11, 30/14, 32/19), čl. 9.

otvorenih licencija, označava određene slobode, a ne nužno besplatnost računalnog programa.

Postoji terminološka razlika između pojma „softver otvorenog kôda“ koji u principu znači softver čiji je izvorni kôd dostupan svima koji preuzimaju softver i pojma „slobodan i otvoren softver (*Free and Open Software* – FOSS)¹⁰⁷ koji prema Zakladi za slobodni softver (*Free Software Foundation*) podrazumijeva četiri slobode:

1. slobodu korištenja programa u bilo koju svrhu;
2. slobodu proučavanja rada programa koja podrazumijeva i pravo mijenjanja programa da bi radio ono što korisnik želi;
3. slobodu za daljnje distribuciju programa;
4. slobodu prerade programa radi njegovog poboljšanja i javno objavljivanje takvih prerada programa.

Dostupnost izvornog kôda potreban je za ostvarivanje sloboda iz točke 1. i 2.

Stavljajući u odnos četiri slobode koje zahtjeva pojam FOSS-a i odredbe ZAPSP-a, a u pogledu prve slobode moramo uzeti u obzir dvije odredbe ZAPSP; odredbu članka 44. stavka 2. koja propisuje da autor za drugoga može osnovati pravo na temelju kojega će moći djelo koristiti na svaki ili na određen način, te odredbu članka 110. koji propisuje iznimku od isključivog prava autora propisujući da odobrenje nositelja prava za reproduciranje i preradu računalnog programa nije potrebno ako su radnje obuhvaćene tim pojmovima neophodne za korištenje računalnog programa u skladu s njegovom namjeravanom svrhom uključujući ispravljanje pogrešaka. Iz ovih odredaba može se zaključiti da je dopušteno ugovoriti pravo iskorištavanja računalnog programa na svaki način, a ako je ugovorom propušteno to učiniti ZAPSP svakako daje stjecatelju pravo korištenja programa za ono za što je program izvorno i namijenjen.

U pogledu druge slobode, osim gore spomenutog prava zakonitog stjecatelja da bez odobrenja autora poduzima radnje radi ispravljanja pogrešaka u radu programa, treba uputiti na odredbu članka 110. stavka 3. ZAPSP-a koja jamči zakonitom stjecatelju da bez odobrenja nositelja prava „promatra, proučava i ispituje rad programa radi utvrđivanja ideje i načela na kojima se zasniva bilo koji element programa“ ukoliko je ovlašten na poduzimanje radnji koje to omogućuju. Također, zakonitom stjecatelju je sukladno odredbi

¹⁰⁷ Više o tome na mrežnim stranicama Free Software Foundation, dostupno na: <https://www.fsf.org/about/what-is-free-software> (posjećeno dana 5. veljače 2021.)

članka 111. stavka 1. ZAPSP-a dopušteno reproduciranje kôda i njegovo prevođenje pod uvjetom da je dobivanje tih informacija potrebno radi postizanja interoperabilnosti s drugim programom i uz uvjete da je riječ o zakonitom korisniku programa kojem potrebne informacije nisu učinjene dostupnima te ukoliko su njegove radnje ograničene na dio programa kojim se interoperabilnost postiže.

Treća sloboda govori o slobodi za daljnju distribuciju programa. Distribuiranje ili davanje odobrenja za distribuciju izvornika ili primjeraka programa isključivo je pravo autora. Navedeno pravo nije ni na koji način ograničeno te je predmetom ugovornog raspolaganja.

Četvrta sloboda koja podrazumijeva preradu programa radi njegovog poboljšanja i javno objavljivanje izmijenjenog programa nalazi se „u rukama“ autora kao njegovo isključivo pravo temeljem odredbe članka 109. stavka 2. ZAPSP-a uz iznimku spomenutu kod prve slobode, odnosno, kod poduzimanja radnji koje su zakonitom stjecatelju neophodne za korištenje računalnog programa sukladno njegovoj svrsi.

Iz opisa odnosa četiri slobode i odredaba ZAPSP-a može se zaključiti da autor može osnovati pravo iskorištavanja računalnog programa na način da se ostvare četiri slobode tražene da bi program udovoljio pojmu FOSS. Neke od tih sloboda barem djelomice su ostvarene kroz zakonske odredbe o iznimkama od isključivih prava autora računalnog programa te posebnoj odredbi koja omogućuje postizanje interoperabilnosti s drugim programima, sve iz razloga prepoznavanja posebnosti računalnih programa kao autorskih djela.

Popis licencija koje omogućavaju slobodu i otvorenost softvera nalaze se na web stranicama *Free Software Foundation*¹⁰⁸ i *Open Source Initiative*¹⁰⁹ (npr. *GNU General Public License*, *GNU Lesser General Public License*, *GNU All-Permissive License*, *Academic Free License*, *Apache License*, *MIT License*, *Mozilla Public License* i dr.).

Već je spomenuto da je Europska komisija kao vlastiti doprinos podupiranja inicijative slobodnog i otvorenog softvera donijela javnu licenciju Europske unije v.1.2. za softver otvorenog kôda - EUPL¹¹⁰.

¹⁰⁸ Mrežne stranice Free Software Foundation, dostupno na: <https://www.gnu.org/licenses/license-list.html> (posjećeno dana 19. veljače 2021.)

¹⁰⁹ Mrežne stranice Open Source Initiative, dostupno na: <https://opensource.org/licenses/category> (posjećeno dana 19. veljače 2021.)

¹¹⁰ Provedbena odluka Komisije (EU) 2017/863 Službeni list Europske unije L 128/59

EUPL licencijom davatelj licencije daje besplatnu, neisključivu licenciju, s pravom podlicenciranja, koja vrijedi na području cijelog svijeta. Licencijom su dana slijedeća odobrenja:

- korištenje djela za sve namjene;
- reproduciranje djela
- izmjene djela i izrade prerada
- objava djela, odnosno, njegovo stavljanje na raspolaganje javnosti,
- distribucija djela ili kopija djela
- posudba ili najam djela ili njegovih kopija
- podlicenciranje djela

Davatelj licencije djelo stavlja na raspolaganje u obliku izvršnog ili izvornog kôda, no u slučaju da je u pitanju izvršni kôd, obvezan je prilikom distribuiranja djela uz svaku kopiju dodatno dostaviti strojno čitljivu inačicu izvornog kôda djela ili u obavijesti priloženoj djelu naznačiti repozitorij pomoću kojeg se može pristupiti izvornom kôdu.

Zbog svih navedenih odobrenja, EUPL kompatibilna je sa svim najpoznatijim licencijama slobodnog i otvorenog kôda.

8 Pravne pretpostavke za otvorenu znanost u Hrvatskoj prema važećim propisima

Pojam otvorenog pristupa znanstvenim sadržajima može podrazumijevati mogućnost uvida, dostupnost, odnosno, javnu objavu autorskih djela čime se omogućuje korištenje saznanja dobivenih iz zaštićenih sadržaja (znanstvenih članaka, baza podataka i slično). Međutim, kao što je uvodno rečeno, s obzirom da puna otvorenost podrazumijeva mogućnost reproduciranja, distribucije i općenito korištenja autorskih djela na svaki način, da bi to bilo ostvareno potrebno je koristiti licencije koje to omogućuju, odnosno, potrebno je otvoreno licenciranje¹¹¹.

Otvoreno licenciranje može se postići na način da autori sami objave svoja djela putem otvorenih licencija pa tako i *Creative Commons* licencija. Međutim, ukoliko je zahtjev otvorenosti autorskih djela postavljen pred pravne osobe npr. institucija iz sustava

¹¹¹ Vidi na str. 25.

znanosti i visokog obrazovanja, iste moraju osigurati zakonske preduvjete za postizanje otvorenosti.

Što se tiče formalnih pretpostavki, pravne osobe moraju od autora steći pravo iskorištavanja autorskog djela ugovorom, davanjem odobrenja (dozvole) za korištenje ili drugim pravnim poslom. Takav pravni posao mora ispuniti sve formalne zakonske pretpostavke valjanosti, dakle, mora sadržavati bitne sastojke – djelo na koje se odnosi, način korištenja te osobu ovlaštenu za korištenje (u ovom slučaju odnosnu pravnu osobu). Takav pravni posao trebao bi biti sklopljen u pisanom obliku.

Odredbom članka 48. ZAPSP-a propisano je da nositelj isključivog prava iskorištavanja može za drugoga osnovati daljnje pravo iskorištavanja samo uz pisanu suglasnost autora. Iz navedene odredbe se zaključuje da je pravo na daljnje osnivanje prava iskorištavanja autorskog djela zakonskom odredbom rezervirano samo za nositelja isključivog prava iskorištavanja. Stoga, da bi pravna osoba mogla prenijeti neko imovinsko pravo npr. pravo reproduciranja, potrebno je da raspolaže isključivim pravom reproduciranja. Pisana suglasnost autora za osnivanje daljnjih prava iskorištavanja autorskog djela može se ugovoriti autorskopравnim ugovorom ili drugim ugovorom koji sadrži odredbe vezane uz prijenos autorskih prava. Autor sukladno odredbi članka 44. stavka 3. ZAPSP-a ima pravo zadržati pravo korištenja djela za sebe iako za to, kod otvorenih licencija kao što su *Creative Commons* licencije nema razloga jer nakon što pravna osoba objavi djelo pod uvjetima *Creative Commons* licencije bilo koja osoba može preuzeti i dalje koristiti djelo na način određen licencijom, pa tako i autor.

Na institucijama iz sustava znanosti i visokog obrazovanja autorska djela mogu stvarati zaposlenici (sveučilišni profesori, znanstvenici, ali i nenastavno osoblje), vanjski suradnici i studenti.

ZAPSP u članku 75. definira autorsko djelo stvoreno u radnom odnosu kao djelo koje za vrijeme trajanja radnog odnosa kod određenog poslodavca stvori autor – zaposlenik, izvršavajući svoje obveze ili po uputama tog poslodavca. Bitno je naglasiti da svako autorsko djelo koje stvori zaposlenik neke institucije nije nužno autorsko djelo stvoreno u radnom odnosu jer zakon traži da kumulativno ispunjenje dva uvjeta; djelo je stvoreno za vrijeme trajanja radnog odnosa i zaposlenik ga je stvorio izvršavajući obveze

iz radnog odnosa ili postupajući po uputama poslodavca¹¹². Kada autorska djela stvaraju zaposlenici neke institucije primjenjiva je odredba članka 76. ZAPSP-a koja propisuje da ako se u izvršavanju obveza iz radnog odnosa stvaraju autorska djela, ugovorom o radu se određuje stječe li poslodavac pravo na iskorištavanje autorskog djela, te ukoliko ga stječe, opseg i trajanje prava iskorištavanja.

Nadalje, ZAPSP propisuje da ukoliko se ne radi o iznimkama koje su zakonom propisane ili ukoliko ugovorom o radu ili drugim aktom kojim se uređuje radni odnos nije drugačije propisano, autorsko pravo zadržava autor bez ograničenja. Iako se u odredbi članka 76. spominje „drugim aktu kojim se uređuje radni odnos“ prijenos prava iskorištavanja na autorskim djelima stvorenim u radnom odnosu, iako načelno može biti reguliran pravilnikom o radu ili nekim drugim posebnim pravilnikom koji uređuje upravljanje pravima intelektualnog vlasništva¹¹³, mora biti ugovoren odredbama ugovora o radu ili drugog ugovora koji sadrži odgovarajuće sastojke ili zaposlenik mora izrijekom pristati na odredbe navedenih pravilnika.¹¹⁴ Razlog tome je što je donošenje pravilnika o radu, kao i pravilnika općenito, u nadležnosti poslodavca/institucije te zaposlenik sklapanjem ugovora o radu pristaje da se na njega primjenjuju i odredbe najčešće većeg broja općih akata i internih procedura i pravilnika, od kojih je jedan i pravilnik o radu iz čega je u odnosu radnika i poslodavca vidljiv jači pravni položaj poslodavca. Konkretno se pravilnici o radu još i donose uz suglasnost radničkog vijeća ili sindikalnog povjerenika, ali kada bi se pitanje prijenosa autorskih prava moglo propisati isključivo internim aktom čiji je predmet stjecanje i upravljanje intelektualnim vlasništvom, novi zaposlenik bi njime bio obavezan bez da je upoznat s takvom obvezom i bez prave volje za prijenosom svojih prava na poslodavca.

Izuzetak od odredbe članka 75. ZAPSP-a su računalni programi¹¹⁵. Naime, sukladno odredbi članka 108. ZAPSP-a ako je računalni program stvorio zaposlenik u izvršavanju svojih obveza ili slijedeći upute poslodavca, poslodavac je isključivo ovlašten izvršavati sva imovinska prava na tako stvorenom programu, ako ugovorom nije drugačije

¹¹² Više o tome: Gliha, Igor, op.cit. (bilj. 42), str. 811.-818.

¹¹³ Prijedlog Pravilnika o upravljanju intelektualnim vlasništvom na Sveučilištu u Zagrebu bio je predstavljen na tematskoj sjednici Senata Sveučilišta održanoj 10. lipnja 2021., a pravilnik koji uređuje navedeno pitanje imaju i pojedine sastavnice Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilište u Splitu, Institut Ruđer Bošković i dr.

¹¹⁴ Više o tome: Matanovac Vučković, Romana: Pravni status autorskih djela stvorenih u radnom odnosu na sveučilištu, Zbornik Hrvatskog društva za autorsko pravo, Volumen 11-12, str. 19.-23.

¹¹⁵ Tako i: Gliha, Igor, op.cit. (bilj. 42.), str. 818.-820.

određeno¹¹⁶. Dakle, samom odredbom zakona poslodavac stječe pravo reproduciranja, distribucije, stavljanja u promet i prerade računalnog programa. Međutim, ukoliko bi poslodavac htio dalje osnivati pravo iskorištavanja računalnog programa, odnosno, na druge prenijeti svoja prava, slično kao i kod izlaganja o preduvjetima da pravna osoba objavi autorsko djelo pod uvjetima *Creative Commons* licencijskih ugovora, za navedeno bi trebalo primijeniti odredbu članka 48. ZAPSP-a te bi se za to pravo morala tražiti pisana suglasnost autora.

S obzirom da *Creative Commons* licencijski ugovori nisu prikladni za računalne programe, ovdje bi mogla biti riječ o objavi računalnog programa pod uvjetima GNU (*General Public Licence*) koja se primjenjuje na računalni kôd ili GFDL (*GNU Free Documentation Licence*) koja se primjenjuje na priručnike (popratnu dokumentaciju) koji se uobičajeno objavljuju uz računalni program¹¹⁷. Također bi se za ove svrhe mogla donijeti akademska licenca za računalne programe nastale u sustavu znanosti i visokog obrazovanja. U oba slučaja bi se i u slučaju izrade računalnog programa koji je stvorio zaposlenik u radnom odnosu, takvo raspolaganje poslodavca trebalo regulirati ugovorom o radu.

Autorska djela na institucijama iz područja znanosti i visokog obrazovanja mogu stvoriti i vanjski suradnici. Primjeri za to mogu biti angažman vanjskog suradnika za izradu priručnika za korištenje neke aplikacije ili prijevod knjige, u kojem slučaju bi se trebale primijeniti odredbe o sklapanju ugovora o autorskom djelu po narudžbi¹¹⁸ u kojem bi bilo potrebno urediti uvjete i način korištenja autorskog djela i prijenos prava iskorištavanja autorskog djela radi njegove objave u otvorenom pristupu.

Što se tiče autorskih djela studenata, a to su uglavnom seminarski i diplomski radovi, završni radovi i doktorske disertacije ili umjetnička djela (ocjenski radovi), sukladno odredbi članka 9. ZAPSP-a, pripadaju autorima - studentima koji su ta djela stvorili i koji su ovlašteni izvršiti pohranu. Međutim, ukoliko sveučilište, njezine sastavnice ili druge znanstvene institucije žele obvezati studente za objavu u npr. institucijskom repozitoriju, obvezne su osigurati za sebe prijenos određenih prava autora, što se mora urediti autorskopравnim ugovorom, ugovorom o studiranju koji sadrži

¹¹⁶ Tako i: Matanovac Vučković, Romana, op.cit. (bilj. 123), str. 14.-15.

¹¹⁷ Više na: https://en.wikipedia.org/wiki/GNU_Free_Documentation_License

¹¹⁸ Više o autorskim djelima po narudžbi: Gliha, Igor, op.cit. (bilj. 42), str. 824.-827.

odgovarajuće odredbe o prijenosu autorskih prava ili izjavom studenta kojom isti prenosi prava na instituciju što odgovara odredbi članka 44. stavka 1. ZAPSP koji spominje osnivanje prava iskorištavanja, između ostalog, davanjem odobrenja (dozvole) za korištenje.¹¹⁹

Bitno je naglasiti da propisivanje obveze o prijenosu odgovarajućih autorskih prava sa studenta na instituciju putem pravilnika o studiranju, slično kao i ugovaranje prijenosa autorskih prava zaposlenika pravilnikom o radu, nije dovoljno jer zbog jačeg položaja institucije koju student želi pohađati ne osigurava se dovoljna sloboda volje za prijenos autorskih prava, a niti se osigurava dovoljna informiranost studenata o značaju navedenih odredbi u Pravilniku o studiranju.

Vezano uz pohranu i objavu radova u repozitorijima od strane institucija, a u pogledu pitanja prijenosa prava iskorištavanja nad gore spomenutim autorskim djelima studenata treba spomenuti odredbe članka 83. stavka 11., 12. i 13. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (dalje u tekstu: ZZIVO)¹²⁰.

Spomenute odredbe propisuju da su sveučilišta i fakulteti završne radove studija dužni trajno objaviti na javnoj internetskoj bazi sveučilišne knjižnice u sastavu sveučilišta te kopirati u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Veleučilišta i visoke škole dužne su završene radove studija kopirati u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Doktorske disertacije visoko učilište dužno je trajno objaviti na javnoj internetskoj bazi doktorskih disertacija Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a Sveučilište je i dužno osigurati da se jedan otisnuti primjerak doktorske disertacije dostavi Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Završni radovi istovrsnih umjetničkih studija koji se realiziraju kroz umjetnička ostvarenja također se na odgovarajući način objavljuju.

Navedene odredbe zakona su na pohranjivanje ocjenskih radova u javnoj internetskoj bazi sveučilišne knjižnice u sastavu sveučilišta te u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice, obvezale sveučilišta i fakultete.

¹¹⁹ Više o tome: Knešaurek, I., Matanovac Vučković, R., Petrović, V., Sučić, T., Upravljanje intelektualnim vlasništvom na sveučilištu, dostupno na mrežnim stranicama Ureda za transfer tehnologije Sveučilišta u Zagrebu: http://cirtt.unizg.hr/ea/wp-content/uploads/2014/06/Upravljanje-intelektualnim-vlasnistvom_web.pdf, str. 17.-18.

¹²⁰ Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju ("Narodne novine" broj: 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17)

Međutim, u trenutnom pravnom okviru, ispunjenje predmetne zakonske obveze pretpostavlja uređivanje prijenosa potrebnih autorskih prava (pravo reproduciranja i priopćavanja autorskog djela javnosti) sa studenta na obveznike pohrane. Ovo pitanje riješit će se odredbama novog Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima.

ZZIVO ne propisuje sankciju za propust institucija da osiguraju objavu radova na propisani način, što je možda i razlog što velik broj institucija nisu u potpunosti riješile ovo pitanje.

Što se tiče istraživačkih podataka kao jednog od objekata otvorene znanosti bitno je utvrditi jesu li oni predmetom zaštite autorskim pravom te ukoliko jesu, tko je nositelj autorskog prava. Naime, treba se podsjetiti da članak 8. stavak 1. ZAPSP-a izričito propisuje da se autorskim djelom ne smatraju ideje, znanstvena otkrića, postupci, metode rada, matematički koncepti i slično, pa je pitanje osnivanja prava iskorištavanja istraživačkih podataka putem *Creative Commons* licencija pitanje procjene koji se istraživački podaci mogu smatrati autorskim djelom. Također se preporučuje da se istraživački podaci grupiraju u skupove te da se prije objave takvih skupova podataka utvrdi kako se oni mogu koristiti što se također preporučuje urediti licencijom. S obzirom da ZAPSP u članku 7. propisuje da su baze podataka koje prema izboru ili rasporedu sastavnih elemenata čine vlastite intelektualne tvorevine njihovih autora, predmet zaštite autorskim pravom, ukoliko bi skupovi istraživačkih podataka mogli udovoljavati zakonskoj definiciji baze podataka (zbirke uređene po određenom sustavu ili metodi, čiji su elementi pojedinačno dostupni elektroničkim ili drugim sredstvima), mogli bi biti predmetom *Creative Commons* licencija. Skupovi istraživačkih podataka koji ne udovoljavaju uvjetima pod kojima se mogu smatrati autorskim djelom, još uvijek mogu uživati zaštitu putem prava proizvođača baze podataka uređenom odredbama članka 147. ZAPSP-a. Navedene odredbe propisuju zaštitu za baze podataka koje ne udovoljavaju uvjetima originalnosti, ali čija se zaštita opravdava poduzimanjem inicijative i rizika ulaganja. S obzirom da se pravom proizvođača baze podataka može slobodno raspolagati i ovo srodno pravo može biti predmetom licenciranja *Creative Commons* licencijama.

Nadalje, kod istraživačkih podataka koji bi se mogli smatrati autorskim djelom bitno je utvrditi tko je ovlaštenik prava iskorištavanja jer je moguće je da su nositelji prava nad istraživačkim podacima institucije čiji zaposlenici su znanstvenici koji su podatke

prikupili, institucije koje su znanstveno istraživanje financirale pa su financiranje uvjetovale pravima nad istraživačkim podacima ili je nositeljem prava ostao istraživač. Jedino nositelj odgovarajućih prava nad podacima, kao i kad su u pitanju znanstveni radovi, može objavljivati podatke pod uvjetima *Creative Commons* licencija.

9 Otvorena znanost u Hrvatskoj – trenutno stanje

Mnogobrojne institucije iz sustava znanosti i obrazovanja kao i mnogobrojni znanstvenici podržali su ideju otvorenog pristupa još u listopadu 2012. godine potpisivanjem *Hrvatske deklaracije o otvorenom pristupu*¹²¹ i to „s ciljem senzibiliziranja svih sudionika u stvaranju, objavljivanju, korištenju i čuvanju znanstvenih informacija u Hrvatskoj“. Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu oslanja se spomenute deklaracije - Budimpeštansku deklaraciju o otvorenom pristupu iz 2002. godine, Berlinsku deklaraciju o otvorenom pristupu iz 2003. godine, Budimpeštansku deklaraciju o pravu na pristup informacijama iz 2008. godine i Izjavu o otvorenom pristupu iz 2011. godine (IFLA - *The International Federation of Library Associations and Institutions*)¹²².

Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu ističe sljedeće:

1. otvoreni pristup je javni interes;
2. znanstvene informacije su nacionalno blago;
3. rezultati javno financiranih znanstvenih istraživanja trebaju biti u otvorenom pristupu;
4. poseban značaj imaju informacije povezane s Hrvatskom;
5. postupci vrednovanja u znanosti ne smiju biti prepreka otvorenom pristupu;
6. nužni su novi modeli licenciranja pristupa informacijama;
7. informacije se pohranjuju i čuvaju trajno;
8. nacionalna infrastruktura otvorenog pristupa treba biti održiva.

¹²¹ Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu, dostupno na mrežnim stranicama Fakulteta elektrotehnike i računarstva Sveučilišta u Zagrebu, <https://www.fer.unizg.hr/oa2012/deklaracija#> (posjećeno dana 30. listopada 2020. godine)

¹²² Izjava o otvorenom pristupu, dostupno na mrežnim stranicama The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) <https://www.ifla.org/files/assets/hq/news/documents/ifla-statement-on-open-access.pdf> (posjećeno 30. listopada 2020. godine)

No, čak i prije Hrvatske deklaracije o otvorenom pristupu, ideju otvorenog pristupa znanstvenim radovima prva počinje promovirati Hrvatska znanstvena bibliografija CROSBİ, nastala kao projekt nekadašnjeg Ministarstva znanosti i tehnologije (sadašnje Ministarstvo znanosti i obrazovanja), a koju je dizajnirala i izradila Knjižnica Instituta Ruđer Bošković. CROSBİ je informacijski sustav u koji je moguće pohraniti i cjeloviti rad i na taj način omogućiti otvoreni pristup radu, iako u minimumu sustav sadrži samo podatke o radovima hrvatskih znanstvenika. Podatke unose sami znanstvenici, odnosno, autori radova.

Središnji repozitorij hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa u otvorenom pristupu je Hrčak – Portal hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa¹²³. Portal Hrčak je izgradio je 2006. godine Sveučilišni računski centar Srce uz potporu tadašnjeg Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa i danas sadrži radove u otvorenom pristupu iz više od 500 hrvatskih časopisa.

CROSBİ i Hrčak služe za pohranu znanstvenih i/ili stručnih radova različitih autora i institucija. Osim takvih repozitorija, postoje i institucijski repozitoriji koji za objekte pohrane imaju, osim znanstvenih časopisa i druge institucijske radove, npr. doktorske disertacije, diplomske, završne i druge radove. Nacionalnu e-infrastrukturu za repozitorije u vlasništvu institucija iz sustava znanosti i visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj također pruža Sveučilišni računski centar Sveučilišta u Zagrebu kroz sustav Dabar (Digitalni akademski arhivi i repozitoriji).

Razvoj i održavanje Dabra osigurano je kroz Sporazum o suradnji, inicijalno, između Sveučilišnog računskog centra, Instituta Ruđer Bošković, Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Sveučilišta u Zagrebu, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Navedeni sporazum sklopljen je sukladno načelima iz Hrvatske deklaracije o otvorenom pristupu iz 2012. godine koji je, među ostalim, podržalo i Ministarstvo znanosti i obrazovanja (tada Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta).

¹²³ Hrčak – portal hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa, dostupan na mrežnim stranicama Sveučilišnog računskog centra Sveučilišta u Zagrebu: <https://hrcak.srce.hr/> (posjećeno dana 13. listopada 2020. godine)

Dabar omogućava ustanovama otvaranje institucijskih i tematskih repozitorija za pohranu digitalnih sadržaja i objekata. Objekti koji se mogu pohraniti su preprint radovi (radovi prije recenzije), recenzirani članci, istraživački podaci, završni radovi studenata, knjige, nastavni materijali i drugo. Institucijski repozitorij sadržava digitalne objekte u vlasništvu institucije (ustanove), a tematski repozitorij sadrži digitalne objekte vezane uz neku temu, najčešće znanstveno područje, polje ili granu. Repozitorij se otvara na zahtjev institucije koja odgovara za sadržaj koji je u njemu pohranjen, dok pohranu vrše korisnici, odnosno, autori, urednik ili administrator repozitorija. Ukoliko pohranu vrše urednici ili administratori repozitorija, prije pohrane u repozitorij osigurava se odgovarajuća izjavu volje autora koja daje ovlaštenje za takvu pohranu. Dabar omogućava pohranu radova u „zatvorenom“ pristupu, pohranu uz dostupnost ovlaštenim osobama unutar institucije (najčešće zaposlenicima i studentima) i u otvorenom pristupu pod uvjetima odabrane *Creative Commons* licencije. Stupanj otvorenosti u gore navedenom smislu bira autor rada. U slučaju da pohranu rada vrši osoblje institucije, a djelo se objavljuje u otvorenom pristupu, autor odgovarajućom izjavom daje pravo instituciji da pohrani i objavi rad u repozitoriju pod uvjetima *Creative Commons* licencije. Neovisno o tome tko pohranjuje rad u repozitorij, autor može izabrati pohranu uz odgodu pristupa (tzv. embargo period) u pravilu kako bi se osiguralo vrijeme za moguće iskorištavanje predmeta djela kroz neki drugi oblik intelektualnog vlasništva.

Što se tiče otvorenih obrazovnih sadržaja unutar sustava znanosti i visokog obrazovanja, nudi ih Sveučilišni računski centar (online tečajji, priručnici, snimke održanih predavanja).¹²⁴ Temelj je Politika otvorenog pristupa Srca¹²⁵ koja određuje koji se obrazovni sadržaji objavljuju u otvorenom pristupu i pod kojom *Creative Commons* licencijom. Daljnji primjer ustanove koja objavljuje obrazovne sadržaje u otvorenom pristupu je Hrvatska akademska i istraživačka mreža – CARNet čiji su otvoreni tečajevi

¹²⁴ Mrežne stranice Sveučilišnog računskog centra: <https://www.srce.unizg.hr/otvoreni-pristup/usluge/oa-i-oer-u-srcu/srce-i-otvoreno-obrazovanje> (posjećeno 15. siječnja 2021. godine)

¹²⁵ Politika otvorenog pristupa Srca, dostupno na mrežnim stranicama Sveučilišnog računskog centra Sveučilišta u Zagrebu: https://www.srce.unizg.hr/files/srce/docs/otvoreni-pristup/SRCE_PolitikaOtvorenogPristupa.pdf (posjećeno dana 15. siječnja 2021. godine)

dostupni kroz aplikacije Loomen¹²⁶ i Tesla¹²⁷ te Edutorij¹²⁸ – repozitorij digitalnih obrazovnih sadržaja u otvorenom pristupu.

Upravljanje autorskim pravima te drugim pravima intelektualnog vlasništva na sveučilištima, fakultetima i institutima nije uređeno na jedinstven način niti u jedinstvenom dokumentu. Za potrebe ovog rada pregledano je više pravilnika navedenih institucija kako bi se utvrdilo jesu li osigurani uvjeti za otvorenost znanstvenih sadržaja.

Pregledom navedenih pravilnika može se utvrditi da se pitanje prava iskorištavanja autorskih djela stvorenim na fakultetima ili institutima različito uređuje, a neke ustanove navedenim pravilnicima uopće ne uređuju pitanje autorskih prava nego samo prijenos prava industrijskog vlasništva (moguće je da se pravo iskorištavanja autorskih djela uredilo ugovorom o radu). Više njih za sve predmete intelektualnog vlasništva koriste izraz „inovacija“ te jedinstveno uređuju pitanje prijenosa prava ne uzimajući u obzir specifičnosti autorskih djela. Više navedenih pravilnika iz predmeta uređivanja izuzimaju autorska djela koja nastaju u vezi s nastavom ili znanstvenim istraživanjem. Većina njih propisuju pravo institucije na komercijalizaciju predmeta intelektualnog vlasništva, a u nekima se i za prijenos autorskih prava koristi izraz „vlasništvo“.

Iz svega navedenog proizlazi da nema sustavnog uređenja upravljanja intelektualnim vlasništvom unutar sustava znanosti i visokog obrazovanja. Jednim dijelom razlog tome može se pronaći i autonomiji svakog pojedinog sveučilišta i njihovih sastavnica zbog čega se pitanju upravljanja intelektualnim vlasništvom pristupilo parcijalno i za vlastite potrebe¹²⁹. Tamo gdje takvo uređenje postoji može se primijetiti da u pogledu autorskih djela koja nastaju vezano uz djelatnost navedenih institucija postoji nepoznavanje i/ili nerazumijevanje autorskopravnog okvira te se ne slijedi zakonska terminologija. Konačno, niti jedan od pregledanih pravilnika ne uređuje odnose s autorima na način da se osigura otvorenost znanstvenih sadržaja.

¹²⁶ Loomen – sustav za upravljanje učenjem, dostupan na mrežnim stranicama Hrvatske akademske i istraživačke mreže CARNet: <https://loomen.carnet.hr/course/index.php?categoryid=475> (posjećeno dana 15. siječnja 2021. godine)

¹²⁷ Nacionalni portal za učenje na daljinu „Nikola Tesla“ – dostupan na mrežnim stranicama Hrvatske akademske i istraživačke mreže CARNet: <https://tesla.carnet.hr/course/index.php?categoryid=14> (posjećeno dana 15. siječnja 2021. godine)

¹²⁸ Edutorij – repozitorij digitalnih obrazovnih sadržaja u otvorenom pristupu, dostupan na mrežnim stranicama: <https://edutorij.e-skole.hr/share/page/home-page>

¹²⁹ Iako postoje dobre smjernice u dokumentu: “Upravljanje intelektualnim vlasništvom na sveučilištu”

Rješenje za sustavno uređivanje upravljanja iskorištavanjem autorskih djela moglo bi se pronaći u angažmanu eksperata iz područja intelektualnog vlasništva bilo kroz formiranje radnih skupina unutar pojedinog sveučilišta, bilo kroz rad zaposlenika koji za potrebe sveučilišta obavljaju poslove vezane uz transfer tehnologije. Sveučilišta kao krovne institucije mogle bi pripremiti okvirnu politiku upravljanja intelektualnim vlasništvom, sukladno čijim odredbama bi sastavnice, uvažavajući svoje specifičnosti, razradile upravljanje kroz vlastite pravilnike, uz uvjet da se na primjenu njihovih odredaba autori obvezuju putem ugovornih odredaba. Takvim politikama, između ostalog, razradili bi se i objasnili pravni pojmovi pojedinih vrsta intelektualnog vlasništva te sadržaj njihove zaštite i načini prijenosa prava čime bi se omogućilo i zaposlenicima institucija da na jednom mjestu imaju uvid u to što se štiti kojim pravom intelektualnog vlasništva, tko i pod kojim uvjetima stječe prava te kako se ona štite.

U pogledu iskorištavanja autorskih djela, politike upravljanja odredile bi osnovne smjernice u pogledu autorskih djela koja se uobičajeno stvaraju na sveučilištu. Autorska djela koja se tamo uobičajeno stvaraju su¹³⁰: nastavni materijali (predavanja, prezentacije i sve drugo što nastane za potrebe nastavnog procesa), znanstveni članci i knjige te autorska djela koja su specifična za pojedine institucije (npr. računalni program ili glazbeno djelo). Tako bi se primjerice navedenim politikama za autorska djela koja nastaju unutar nastavnog procesa ugovorilo isključivo pravo iskorištavanja u korist institucije – poslodavca kao i pravo daljnjeg osnivanja prava iskorištavanja što bi omogućilo da institucija sama objavi nastavne materijale u repozitorijima u otvorenom pristupu te da uredi njihovo korištenje putem *Creative Commons* licencija, a navedeno se može postići i da se sami autori ugovorno obvežu da će objaviti nastavne materijale pod uvjetima *Creative Commons* licencija. Opravdanje za ugovaranje isključivog prava iskorištavanja autorskih djela vezanih uz nastavu može se pronaći i u tome što autori za izradu ove vrste autorskih djela uobičajeno koriste sredstva poslodavca, a poslovi njihove izrade nalaze se u opisu radnih mjesta za koja autori primaju redovitu plaću.¹³¹ Druga kategorija autorskih djela kao što su znanstveni članci i udžbenici zahtijevaju inicijativu i angažman koji izlazi sfere redovitih poslova, pa postoje mišljenja da bi trebala ostati zaposleniku – autoru.¹³²

¹³⁰ Za vrste autorskih djela koja se stvaraju na sveučilištu vidi: R.Matanovac Vučković: op.cit. (bilj. 123), str. 21-23.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

Kada bi, ipak radi ostvarivanja otvorenog pristupa nad navedenim autorskim djelima, sveučilišta i njihove sastavnice htjele osigurati pravo iskorištavanja autorskog djela, rješenje bi se moglo naći u politici isplate naknade za takva autorska djela ili stjecanje prava iskorištavanja autorskog djela nakon nekog vremena od prve objave djela na način i uz uvjete koje je odredio autor (osim ako je autor objavio rad u otvorenom pristupu).

Zbog zahtjeva za implementacijom OD Direktive i Direktive 2019/1024, doći će do izmjena unutar okvira autorskog prava zbog čega će postizanje otvorenosti u znanosti biti znatno olakšano, osobito za znanstvene institucije. Novi ZAPSP će u pogledu autorskih djela vezanih uz rad na sveučilištima i znanstvenim institutima priznati pravni interes navedenih institucija kroz zakonsku licenciju na autorskim djelima iz radnog odnosa.

10 Otvorena znanost nakon implementacije Direktiva 2019/790 i OD Direktive te osvrt na prijedlog novog ZAPSP-a

Odredbe novog ZAPSP-a čiji se prijedlog u postupku usvajanja pred hrvatskim Saborom, sadrži odredbe kojima se implementira Direktiva 2019/790, ali i osiguravaju uvjeti za implementaciju OD Direktive u dijelu u kojem je ta direktiva svojim odredbama zakoračila u područje isključivih autorskih prava.

Novi ZAPSP¹³³ donosi novosti od kojih su za potrebe teme ovog rada značajne one koje se odnose na status autorskih djela stvorenih u radnom odnosu, posebno u državnoj ili javnoj službi te u znanstvenom, umjetničkom i nastavnom radu na javnim visokim učilištima i znanstvenim institutima.

Odredbe novog ZAPSP-a u pogledu autorskih djela stvorenih u radnom odnosu poslodavcu daju zakonsku licenciju za imovinsko iskorištavanje djela, i to isključiva autorska imovinska prava iskorištavanja¹³⁴, dok moralna prava i dalje pripadaju autoru. Navedeno pravo podrazumijeva autorovo odobrenje da poslodavac djelo javno objavi, prerađuje i prevodi te kao takvo koristi, sastavi s drugim djelom radi zajedničkog

¹³³ prijedlog novog ZAPSP-a dostupan je na službenim stranicama Vlade RH: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj1jfCz_XuAhUhJMUKHUOSciYQFjADegOIChAD&url=https%3A%2F%2Fvlada.gov.hr%2FUserDocsImages%2F2016%2FSjednice%2F2020%2FStudeni%2F19%2520sjednica%2520VRH%2F19%2520-%25202.docx&usg=AOvVaw3dzNKvKKmTdidU7pjeAMym, posjećeno dana 14. veljače 2021. godine.

¹³⁴ prijedlog ZAPSP-a, čl. 96. st. 2.

korištenja te uključi u zbirku ili bazu podataka kao i da predstavi djelo javnosti pod imenom poslodavca zajedno s autorovim imenom ako drugačije nije ugovoreno¹³⁵.

Omogućuje se ustanovama iz sustava znanosti i visokog obrazovanja pravo iskorištavanja autorskih djela koje su stvorili znanstvenici, suradnici i nastavnici u izvršavanju nastavne i obrazovne djelatnosti koje su njihova osnovna djelatnost i predmet ugovora o radu znanstvenika i nastavnika. Ostavljen je prostor da se pravo iskorištavanja autorskih djela koja se tiču nastave drugačije uredi ugovorom o radu, no u nedostatku takvih odredbi isključiva autorska imovinska prava stječe ustanova, čime se olakšava pozicija ustanove u pogledu autorskih djela koja služe za obavljanje njihove osnovne djelatnosti za koje su financirane javnim sredstvima.

Autorska moralna prava zadržavaju autori, no kroz odredbu o pravu ustanove da autorsko djelo javno objavi, prerađuje i prevodi te kao takvo koristi, sastavi s drugim djelom te uključi u zbirku ili bazu podataka, na određeni način je ograničeno moralno pravo prve objave i pravo na poštivanje autorskog djela, pa i pravo opoziva za slučaj korištenja autorskog djela na način koji bi štetio autorovoj časti i ugledu. Zaposlenici ustanove, međutim, imaju pravo opozvati pravo iskorištavanja ukoliko ga ustanova ne iskorištava sukladno svrsi zbog koje je ono ugovoreno. U slučaju korištenja predmetnih autorskih djela u komercijalne svrhe, autorima bi ipak pripala posebna primjerena naknada, izvan njihove redovite plaće.

Dakle, kroz ovu odredbu olakšan je položaj institucija iz sustava znanosti i visokog obrazovanja jer temeljem zakona stječu isključivo pravo iskorištavanja autorskih djela vezanih uz nastavu i obrazovne djelatnosti te su u mogućnosti osigurati njihovu nenaplatnu dostupnost kroz načela otvorenog pristupa takvim sadržajima, bez sklapanja dodatnog ugovora s autorom i bez plaćanja naknade. Međutim, za otvoreno licenciranje takvih autorskih djela *Creative Commons* licencijom kao ostvarenja punog otvorenog pristupa, institucija bi ipak kroz ugovor o radu ili drugi ugovor trebala sa zaposlenicima ugovoriti pravo na daljnje osnivanje prava iskorištavanja.

Što se tiče autorskih djela nastalih u obavljanju znanstvene i istraživačke djelatnosti znanstvenika i nastavnog osoblja, autori zadržavaju autorska prava bez ograničenja, osim

¹³⁵ Prijedlog ZAPSP-a, čl. 96. st. 3.

ako se ugovorom o radu ili nekim drugim aktom drugačije ne odredi, pri čemu ustanove imaju pravo prvenstva pri stjecanju prava iskorištavanja pod uvjetima pod kojima bi autor pravo iskorištavanja prenio drugim osobama. Ovdje može biti riječ o izradi znanstvenih publikacija nastalih kao rezultat znanstvenog istraživanja, knjiga i udžbenika ili drugih djela koja mogu imati veću komercijalnu vrijednost. Prepoznat je mogući interes institucija za iskorištavanje takvih autorskih djela, međutim, radi zaštite interesa autora institucije jedino imaju prednost za osnivanje prava iskorištavanja pred drugim subjektima pod istim uvjetima pod kojima bi to pravo bilo ugovoreno s drugim osobama. Na ovaj način institucije iz područja znanosti i visokog obrazovanja u slučaju da žele imati isključivo pravo iskorištavanja djela nastalih istraživačkim radom moraju, s jedne strane isplatiti autoru naknadu koju on može dobiti ukoliko bi pravo iskorištavanja ugovorio s nekom drugom osobom, a s druge strane osigurati naplatno iskorištavanje tog autorskog djela jer je to jedini način da ugovaranje prava iskorištavanja bude financijski isplativo za instituciju.

Rješenje može biti u specijaliziranim edukacijama i održavanjima stručnih skupova povezanih sa znanstvenim istraživanjem čiji je rezultat navedeno autorsko djelo, u organizaciji znanstvenih institucija. U ovom slučaju otvoreni pristup, a posebno otvoreno licenciranje moguće je, ali je manje vjerojatno.

Odredbama prijedloga novog ZAPSP-a uređeno je i pitanje autorskih prava studenata nad autorskim djelima koja stvore za vrijeme studiranja. Sveučilištima i njihovim sastavnicama dana je mogućnost da donesu pravila o postupanju s autorskim djelima studenata i njihovom iskorištavanju koje su obvezni javno objaviti na svojim mrežnim stranicama, no da bi studenti bili njima obvezani, moraju s njima biti upoznati prije sklapanja ugovora o studiranju i na njih u pisanom obliku pristati. Ukoliko sveučilišta ili sastavnice takva pravila ne donesu, autorska prava zadržavaju autori – studenti bez ograničenja. Međutim, na studente se radi omogućavanja ispunjenja obveze iz članka 83. ZZIVO, odnosi ograničenje prema kojem se ne mogu protiviti da se njihov završni rad stvoren na sveučilištu ili sastavnici stavi na raspolaganje javnosti na javnoj mrežnoj bazi sveučilišne knjižnice, knjižnice sastavnica ili Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Dakle, riješeno je omogućavanje ispunjenja obveza sveučilišta i njezinih sastavnica prema ZZIVO, no za daljnji korak ka otvorenom pristupu i licenciranju radova studenata *Creative Commons* licencijama, institucijama bi trebalo pripisivanje otvorenog pristupa kroz

politike ili pravilnike o upravljanju intelektualnim vlasništvom te osiguravanje pristanka studenata na njihove odredbe, kao što je i do sada bio slučaj.

Što se tiče istraživačkih podataka, prijedlog novog ZAPSP-a uvodi novo sadržajno ograničenje preuzeto iz Direktive 2019/790 koje daje pravo istraživačkim organizacijama da kada vrše rudarenje teksta i podataka za potrebe znanstvenog istraživanja, mogu bez odobrenja nositelja prava i bez plaćanja naknade, umnožavati autorska djela, uključujući autorske baze podataka, te poduzimati radnje izvlačenja dijela sadržaja i radnje ponovnog korištenja cjelokupnog ili znatnog dijela sadržaja neoriginalne baze podataka kojima imaju zakoniti pristup. Na ovaj način se omogućava znanstvenim subjektima da za znanstvene potrebe umnažaju autorska djela ili predmete srodnog prava koje koriste putem pretplate ili u otvorenom pristupu, za potrebe rudarenja teksta i podataka koje predstavlja automatiziranu analitičku radnju, a čiji rezultat su novi podaci. Kopije autorskih djela i baza podataka mogu zadržati za potrebe znanstvenog istraživanja uključujući provjeru rezultata tog istraživanja.

Implementacijom Direktive 2019/1024 novi podaci koji mogu nastati kao rezultat rudarenja teksta i podataka koji je financiran javnim sredstvima biti će predmetom besplatnog otvorenog pristupa, odnosno, stavljanja na raspolaganje javnosti, što će omogućiti dalje korištenje tih podataka u znanstvene svrhe, ali i šire.

Prijedlog novog ZAPSP-a posredno olakšava i implementaciju odredaba Direktive 2019/1024. u dijelu u prijenosa autorskih prava sa zaposlenika autora na javnopravno tijelo obvezano odredbama Direktive. Odredbama prijedloga novog ZAPSP-a o pravnom režimu autorskih djela stvorenih u radnom odnosu, posebice stvorenih u državnoj i javnoj službi, osigurana je mogućnost ispunjavanja obveza javnopravnih tijela jer ona zakonom stječu pravo iskorištavanja imovinskih prava autora zaposlenika i to bez prava na posebnu naknadu. Autorska imovinska prava navedena tijela mogu izvršavati i neovisno o prestanku radnog odnosa te ga mogu dovršiti ako autoru prestane radni odnos ili državna služba. Moralna prava su zajamčena, no ona ne mogu ograničiti korištenje djela u smislu javne objave, prerade, uključivanja u baze i zbirke i slično, te da se djelo predstavlja javnosti pod imenom poslodavca ili nadležnog tijela, odnosno, Republike Hrvatske zajedno s autorovim imenom. Ovime se izravno osigurava mogućnost ponovne uporabe podataka tijela javnog sektora ukoliko ti podaci ostvaruju uvjet za autorskopravnu zaštitu. Ipak

autorima se priznaje pravo na opoziv prava iskorištavanja ako se takvo djelo ne koristi na način i u rokovima koji su sukladni sa djelatnošću poslodavca ili svrhom državne službe, iz čega proizlazi jasan stav da se unatoč olakšavanju pravnog položaja poslodavca koji je državno tijelo ili tijelo javne vlasti i dalje štite temeljna prava autora.

11 Zaključak

Isključiva autorska prava stoje nasuprot zahtjeva otvorenosti. Što preostaje institucijama iz područja znanosti i visokog obrazovanja u pogledu ostvarivanja otvorene znanosti? Ponovna uporaba istraživačkih podataka je osigurana kroz nove propise no potrebno je donošenje politika upravljanja intelektualnim vlasništvom kojim se pitanje autorskih prava uređuje na način koji osigurava otvoreni pristup. Zbog promjena koje donosi novi ZAPSP institucije mogu omogućiti otvoreni pristup nastavnim i obrazovnim sadržajima (u užem smislu svakako, u širem smislu putem otvorenog licenciranja uz odgovarajući dogovor s autorima). U pogledu autorskih djela koji su rezultat znanstvenih istraživanja ostaje osmisliti modalitet financiranja koji omogućava institucijama da se autorima za osnivanje isključivog prava iskorištavanja isplati odgovarajuća dodatna naknada, a da bi se ostvario otvoreni pristup barem u smislu javne dostupnosti.

Otvorenost u znanosti neosporno predstoji. Na to upućuju mnogobrojni međunarodni i europski dokumenti (najvažniji navedeni i u ovom radu), a promjene su vidljive i u Hrvatskoj. U lipnju ove godine pokrenuta je Inicijativa za Hrvatski oblak za otvorenu znanost (HR-OZZ) čiji nositelji imaju za zadatak stvaranje preduvjeta za implementaciju, ostvarivanje i promociju otvorene znanosti. Sporazum o inicijativi potpisali su, između ostalih, Srce, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska zaklada za znanost, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Institut Ruđer Bošković, i mnogi drugi ključni dionici u sustavu znanosti i obrazovanja kao i Ministarstvo znanosti i obrazovanja kao predstavnik države i nositelj javnih politika te nužni sudionik u njihovom stvaranju.

Uz javne politike, potrebno je otvorenost u znanosti osigurati i pravno, poštujući pravnu zaštitu koju autorima u znanosti priznaje i osigurava zakon. Djelomično će se postizanje otvorenosti olakšati kroz primjenu odredaba novih propisa koji reguliraju autorsko pravo, no za postizanje otvorenosti u znanosti uz poštivanje isključivih prava koje autori uživaju biti će potrebno osmisliti i provoditi učinkovito upravljanje iskorištavanjem autorskih djela uz uvažavanje interesa autora, za što je potrebna suradnja pravne struke koja poznaje sustav intelektualnog vlasništva i upravljačkih tijela dionika sustava.

12 Literatura:

Direktiva (EU) 2019/790 Europskog parlamenta i Vijeća od 17. travnja 2019. o autorskim i srodnim pravima na jedinstvenom digitalnom tržištu i izmjeni direktiva 96/9/EZ i 2001/29/EZ, Službeni list Europske unije L 130/92

Direktiva (EU) 2019/1024 Europskog parlamenta i Vijeća od 20. lipnja 2019. o otvorenim podacima i ponovnoj uporabi informacija javnog sektora, Službeni list Europske unije L 172/56

Preporuka komisije (EU) 2018/790 od 25. travnja 2018. o pristupu znanstvenim informacijama i njihovu čuvanju, Službeni list Europske unije L134/12

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on scientific information in the digital age: access, dissemination and preservation, SEC(2007)181

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions – Towards better access to scientific information: Boosting the benefits of public investments in research COM/2012/0401 final, od 17. srpnja 2012. godine

Celjak, Draženko; Dorotić Malić, Ivana; Matijević, Marta; Poljak, Ljiljana; Posavec, Kristina; Turk, Ivana: Istraživački podaci – što s njima - priručnik o upravljanju istraživačkim podacima, str. 4.

Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije „Narodne novine“ br. 124/2014, str. 171. i 243.

Matanovac Vučković, Romana; Kanceljak, Ivana, Pravo na ponovnu uporabu informacija javnog sektora prema autorskom pravu i srodnim pravima – sukob javnopravnog i privatnopravnog načela, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu br. 68., 2018., str. 369.-371.

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima (167/03, 79/07, 80/11, 125/11, 141/13, 127/14, 62/17, 96/18)

Gliha, Igor, Prava na autorskim djelima u radnom odnosu i po narudžbi, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 56, Posebni broj, 2006., str. 796-797.

Matanovac Vučković, Romana; Kunda, Ivana, Raspolaganje autorskim pravom na računalnom programu – materijalnopravni i kolizijskopravni aspekti, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci (1991) v. 31. br. 1. Suppl., str 96-97.

Direktiva 2001/29/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 22. svibnja 2001. o usklađivanju određenih aspekata autorskog i srodnih prava u informacijskom društvu, Službeni list Europske unije L 167/10

Direktiva 2013/37/EU od 26. lipnja 2013. o izmjeni Direktive 2003/98/EZ o ponovnoj uporabi informacija javnog sektora, Službeni list Europske unije L175/1.

Zakon o pravu na pristup informacijama (NN 25/13, 85/15)

Richter, Heiko, Open Science and Public Sector Information, Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law, Vol. 9, Issue 1 (May 2018), str. 62.

Pravilnik o vrstama i sadržaju dozvola kojima se utvrđuju uvjeti ponovne uporabe informacija („Narodne Novine“ 67/2017)

Musa, Anamarija, Otvoreni podaci i ponovna uporaba informacija – Što građanima i javnom sektoru donosi Direktiva o otvorenim podacima?, Informator broj 6604 od 9.12.2019., str. 5.

Smjernice Europske komisije o preporučenim standardnim dozvolama, skupovima podataka i naplati ponovne uporabe dokumenata 2014/C 240/01, Službeni list Europske unije C 240/01

Zakon o obveznim odnosima (“Narodne novine” br.: 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18)

Katulić, Tihomir; Jurić, Marko, Creative Commons License Agreements in Croatian Law, Central European Conference on Information and Intelligent Systems, str. 110.

Gliha, Igor; Matanovac Vučković, Rumana, Free and open Source Software (FOSS) and other Alternative Licence Models, A Comparative Analysis, Croatian Report, str. 113.-115.

Matanovac Vučković, Romana, “Pravo na naknadu za reproduciranje za privatno i drugo vlastito korištenje u zakonodavstvu, praksi i pravnoj znanosti odabranih država”, Zbornik Hrvatskog društva za autorsko pravo, Volumen 7 (2006), 165-169.

Zakon o elektroničkoj trgovini ("Narodne novine" broj: 173/03, 67/08, 36/09, 130/11, 30/14, 32/19), čl. 9.

Provedbena odluka Komisije (EU) 2017/863 Službeni list Europske unije L 128/59

Matanovac Vučković, Romana: Pravni status autorskih djela stvorenih u radnom odnosu na sveučilištu, Zbornik Hrvatskog društva za autorsko pravo, Volumen 11-12, str. 19.-23.

Knešaurek, I., Matanovac Vučković, R., Petrović, V., Sučić, T., Upravljanje intelektualnim vlasništvom na sveučilištu, dostupno na mrežnim stranicama Ureda za transfer tehnologije Sveučilišta u Zagrebu: http://cirtt.unizg.hr/ea/wp-content/uploads/2014/06/Upravljanje-intelektualnim-vlasnistvom_web.pdf, str. 17.-18.

Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju ("Narodne novine" broj: 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17)

Preporuka Europske komisije (EU) 2018/790 od 25. travnja 2018. o pristupu znanstvenim informacijama i njihovom čuvanju, Službeni list Europske unije, L 134/12

Commission decision of 12 December 2011 on the reuse of Commission documents (2011/833/EU), Službeni list Europske unije L 330/39

Provedbena odluka Komisije (EU) 2017/863 Službeni list Europske unije L 128/59

Mrežne stranice:

Mrežne stranice programa Europske komisije „Obzor 2020“, <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/open-science-open-access> (posjećeno dana 11.01.2021. godine)

Mrežne stranice projekta FOSTER, <https://www.fosteropenscience.eu/foster-taxonomy/open-science-definition> (posjećeno dana 11.01.2021. godine)

Mrežne stranice OpenAIRE inicijative; <https://www.openaire.eu/> (posjećeno dana 11.01.2021. godine)

Strategija politike za istraživanje i inovacije EOSC, dostupno na mrežnim stranicama Europske komisije, https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/goals-research-and-innovation-policy/open-science/european-open-science-cloud-eosc_en (posjećeno dana 12.01.2021. godine)

Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu, dostupno na mrežnim stranicama: <https://www.fer.unizg.hr/oa2012/deklaracija#> (posjećeno dana 30. listopada 2020. godine)

Budimpeštanska inicijativa o otvorenom pristupu, dostupna na mrežnoj stranici: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read> (posjećeno 30. listopada 2020. godine)

Mrežne stranice Open Society Foundation: <https://www.opensocietyfoundations.org/> (posjećeno 30. listopada 2020. godine)

Bethesdanska izjava o otvorenom pristupu u izdavaštvu, dostupna na mrežnoj stranici <https://legacy.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm> (posjećeno dana 30. listopada 2020. godine)

Berlinska deklaracija o otvorenom pristupu, dostupna na mrežnim stranicama Max Planck Society: <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration> (posjećeno 30. listopada 2020. godine)

Deklaracija o pristupu istraživačkim podacima s javnim financiranjem, dostupno na mrežnim stranicama Organisation for Economic Co-operation and Development <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/157> (posjećeno dana 30. listopada 2020. godine)

OECD Principles and Guidelines for Access to Research Data from Public Funding, dostupno na mrežnim stranicama Organisation for Economic Co-operation and Development <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/157> (posjećeno dana 30. listopada 2020. godine)

Smjernice za pravila otvorenog pristupa znanstvenim publikacijama i otvorenom pristupu istraživačkim podacima u Obzoru 2020, dostupno na mrežnim stranicama Europske komisije: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf (posjećeno dana 3. studenog 2020. godine)

Mrežne stranice University of Edinburgh, Research Data Service: Our definitions. URL: <https://www.ed.ac.uk/information-services/research-support/research-data-service/after/data-repository/definitions> (2020-08-28), (posjećeno dana: 12. siječnja 2021. godine)

Mrežne stranice projekta OpenAir: <https://www.openaire.eu/what-is-the-open-research-data-pilot> (posjećeno dana 13. siječnja 2021. godine)

Horizon Europe – sljedeći program EU-a za istraživanje i inovacije (2021. - 2027.)
dostupno na mrežnim stranicama Europske komisije:
https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/research_and_innovation/strategy_on_research_and_innovation/presentations/horizon_europe_hr_oblikovanje_nase_buducnosti.pdf (2020-08-28), (posjećeno dana 13. siječnja 2021. godine)

H2020 Programme Guidelines on FAIR Data Management in Horizon 2020, dostupno na mrežnim stranicama Europske komisije:
https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-data-mgt_en.pdf, (posjećeno dana 12. siječnja 2021. godine)

Paris OER Declaration, 2012., dostupno na mrežnim stranicama UNESCO:
http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/WPFD2009/English_Declaration.html (posjećeno 24. svibnja 2021. godine)

UNESCO Recommendation on OER, dostupno na mrežnim stranicama UNESCO:
<https://en.unesco.org/themes/building-knowledge-societies/oer/recommendation>
(posjećeno dana 13. siječnja 2021. godine)

Guidelines on the development of open educational resources policies, dostupno na mrežnim stranicama UNESDOC:
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371129.locale=en> (posjećeno dana 12. siječnja 2021. godine)

Policy for reproduction and reuse, dostupno na mrežnim stranicama Europske unije:
<https://ec.europa.eu/jrc/en/open-education/reproduction-reuse> (posjećeno dana 12. siječnja 2021. godine)

O pojmu softvera otvorenog kôda i slobodnom i otvorenom softveru - mrežne stranice
<https://opensource.org/osd> (posjećeno dana 24. svibnja 2021.)

Open source software strategy, dostupno na mrežnim stranicama Europske komisije:
https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/en_ec_open_source_strategy_2020-2023.pdf
(posjećeno dana 28. siječnja 2021. godine)

Mrežne stranice projekta FOSTER: <https://www.fosteropenscience.eu/taxonomy/term/128>
(posjećeno dana 11. siječnja 2021. godine)

Strategija oblikovanja digitalne budućnosti Europe, dostupno na mrežnim stranicama Europske komisije, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/citizen-science>
(posjećeno dana 12. siječnja 2021. godine)

Politika otvorenih podataka, srpanj 2018., dostupno na mrežnim stranicama Središnjeg državnog ureda za razvoj digitalnog društva, <https://rdd.gov.hr/politika-otvorenih-podataka/281> (posjećeno dana 8. veljače 2021. godine)

Prijedlog novog ZAPSP-a dostupan na službenim stranicama Vlade RH:
https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj1jfCz_XuAhUhJMUKHUOSCiYQFjADegQICChAD&url=https%3A%2F%2Fvlada.gov.hk

<r%2FUserDocsImages%2F2016%2FSjednice%2F2020%2FStudeni%2F19%2520sjednica%2520VRH%2F19%2520-%25202.docx&usg=AOvVaw3dzNKvKKmTdidU7pjeAMym>

Pretraživanje djela objavljenih pod Creative Commons licencijama, dostupno na mrežnim stranicama: <https://search.creativecommons.org/>

Licencija CC BY – Autorstvo, dostupno na mrežnim stranicama udruge Creative Commons: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.hr> (posjećeno dana 12. rujna 2020. godine)

Licencija CC BY SA - Autorstvo - Dijeli pod istim uvjetima, dostupno na mrežnim stranicama udruge Creative Commons: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode.hr> (posjećeno dana 12. rujna 2020. godine)

Licencija CC BY-ND - Autorstvo - Bez prerada, dostupno na mrežnim stranicama udruge Creative Commons: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode.hr> (posjećeno dana 12. rujna 2020. godine)

Licencija CC BY-NC – Autorstvo - Nekomercijalno, dostupno na mrežnim stranicama udruge Creative Commons: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.hr> (posjećeno dana 12. rujna 2020. godine)

Licencija CC BY – NC – SA – Autorstvo – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima, dostupno na mrežnim stranicama udruge Creative Commons: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/legalcode.hr> (posjećeno dana 12. rujna 2020. godine)

Licencija CC BY-NC-ND, Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada, dostupno na mrežnim stranicama udruge Creative Commons: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.hr> (posjećeno dana 12. rujna 2020. godine)

Licencija CC0 – Public domain, dostupno na mrežnim stranicama udruge Creative Commons: <https://creativecommons.org/share-your-work/public-domain/cc0> (posjećeno dana 12. rujna 2020. godine)

O CCO više na mrežnim stranicama Creative Commons: <https://creativecommons.org/share-your-work/public-domain/cc0> (posjećeno dana 17. kolovoza 2021.)

Mrežne stranice Free Software Foundation, dostupno na: <https://www.fsf.org/about/what-is-free-software> (posjećeno dana 5. veljače 2021.)

Mrežne stranice Free Software Foundation, dostupno na: <https://www.gnu.org/licenses/license-list.html> (posjećeno dana 19. veljače 2021.)

Mrežne stranice Open Source Initiative, dostupno na: <https://opensource.org/licenses/category> (posjećeno dana 19. veljače 2021.)

Mrežne stranice wikipedije: https://en.wikipedia.org/wiki/GNU_Free_Documentation_License

Izjava o otvorenom pristupu, dostupno na mrežnim stranicama The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)

<https://www.ifla.org/files/assets/hq/news/documents/ifla-statement-on-open-access.pdf>

(posjećeno dana 30. listopada 2020.)

Hrčak – portal hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa, dostupan na mrežnim stranicama Sveučilišnog računskog centra Sveučilišta u Zagrebu: <https://hrcak.srce.hr/> (posjećeno dana 13. listopada 2020. godine)

Mrežne stranice Sveučilišnog računskog centra: <https://www.srce.unizg.hr/otvoreni-pristup/usluge/oa-i-oer-u-srcu/srce-i-otvoreno-obrazovanje> (posjećeno 15. siječnja 2021. godine)

Politika otvorenog pristupa Srca, dostupno na mrežnim stranicama Sveučilišnog računskog centra Sveučilišta u Zagrebu:

https://www.srce.unizg.hr/files/srce/docs/otvorenipristup/SRCE_PolitikaOtvorenogPristupa.pdf (posjećeno dana 15. siječnja 2021. godine)

Loomen – sustav za upravljanje učenjem, dostupan na mrežnim stranicama Hrvatske akademske i istraživačke mreže CARNet:

<https://loomen.carnet.hr/course/index.php?categoryid=475> (posjećeno dana 15. siječnja 2021. godine)

Nacionalni portal za učenje na daljinu „Nikola Tesla“ – dostupan na mrežnim stranicama Hrvatske akademske i istraživačke mreže CARNet:

<https://tesla.carnet.hr/course/index.php?categoryid=14> (posjećeno dana 15. siječnja 2021. godine)

Edutorij – repozitorij digitalnih obrazovnih sadržaja u otvorenom pristupu, dostupan na mrežnim stranicama: <https://edutorij.e-skole.hr/share/page/home-page>